

אור אלחנן

ירח האיתנים

ממעיינותיו של מו"ר הגה"צ
רבי אלחנן הכהן רבינוביץ
שליט"א

נְתַרְם עַיִי יְדִידֵנוּ הַגָּאוֹן רַבִּי גַמְלִיאֵל הַכֹּהֵן רַבִּינוּ בִּיץ שְׁלִיט"א
מַח"ס 'גַּם אֲנִי אוֹדֶךָ' וּמו"ץ בְּבֵית הוֹרָאָה 'אוֹר הַחֲכָמָה'
בְּנוֹ הַגָּדוֹל שֶׁל מוֹרֵינוּ הָרַב הַגַּה"צ שְׁלִיט"א
לְרַגֵּל הַשְּׂמִיחָה הַשְּׂרוּיָה בַּמַּעֲוֵנוּ בְּאִירוֹסִי בְּנוֹ הַחֲתָן הָרַב דּוֹד מוֹשֶׁה נִי"ו
עַבְדְּךָ בֵּת הַרְה"ג רַבִּי דּוֹד בֶּן הַגַּה"ח רַבִּי צְבִי הַכֹּהֵן דְּרֹאשׁ שְׁלִיט"א
יְהִי רַעְיוֹן שֶׁהַזִּיּוֹג יַעֲלֶה יָפָה וַיִּבְנוּ בֵּיתָם בֵּית נֶאֱמָן לֵד' וּלְתוֹרָתוֹ
הַבְּרָכָה אַחַת לְהַסְבִּים
הַגַּה"ח רַבִּי יִשְׂרָאֵל הַרְטְמָן שְׁלִיט"א
וְהַגַּה"ח רַבִּי קְלוֹנִימוֹס קֶלְמֶן רוֹט שְׁלִיט"א

אור אלהים

בסייעתא דשמיא

סליחות

ויל עי קהילת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירני הגה"צ רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו מעינותיו של רבינו שליט"א

עובדא רבא

כך החזיר בתשובה ה"חפץ חיים" את ה'קנטוניסט' הקשוח מסופר על הגה"ק רבי ישראל מאיר הכהן מראדין, ה'חפץ חיים' זיע"א, (יומא דהילולא כ"ה אלול) שנהג לנדוד ממקום למקום כדי למכור את ספריו הקדושים בהלכה ובשמירת הלשון. פעם התארח באכסניה בעיר וילנה וראה יהודי גבה קומה ומגושם כבן חמישים נכנס פנימה, מתיישב ליד אחד השולחנות, ומצווה בגסות על המשרתת שתגיש לו מנת פת גדולה, נתח אווז צלוי וכוס משקה חריף. לאחר שהוגש לו כל מבוקשו, הוא אכל ושתה ברעבתנות מבלי לברך תחילה וסוף, והמשיך להתייחס למשרתת בזלזול רב. ה'חפץ חיים' נדהם למראה עיניו, ורצה לגשת לאותו יהודי זולל וסובא כדי להעיר לו על התנהגותו הגסה והפוגעת. בעל האכסניה הבחין בכוונתו של הרב, והתקרב במהירות לאורחו החשוב כדי למנוע ממנו לעשות כן. הוא ידע שמדובר בחייל לשעבר של הצאר ניקולאי, ואם ישמע הלה את תוכחת הצדיק, יחרף אותו קשות ואף ייתכן שירים עליו יד. הוא הרכין את ראשו ואמר לחפץ חיים בקול נמוך: "אנא ממך, רבי קדוש, הנח לאיש הזה. אין עם מי לדבר! הרי הרבי רואה במו עיניו שמדובר באדם גס ומגושם, בור ועם הארץ גמור".

בעל האכסניה וידא שהאיש אינו מביט לעברם והחל להמתין סוד: "האמת היא שהוא מסכן גדול. כאשר היה ילד בן שבע חטפו אותו הקנטוניסטים מבית הוריו עם ילדים אחרים ולקחו אותו לסיביר. עד גיל שמונה עשרה גדל בין האכירים הרוסים באזור, ואחר כך עבד בשירות הצאר ניקולאי עשרים וחמש שנים. האם היה יכול ללמוד משהו טוב במקומות הללו? האם יש פלא בכך שהאיש יצא כה מגושם לאחר ארבעים שנה שבהן לא היה בסביבה יהודית, לא למד אותה אחת בתורה, ואפילו לא ראה פנים של יהודי אחר?!" ה'חפץ חיים' האזין בקשב רב לדברי בעל האכסניה. הלה סיים את דבריו בנחישות: "לכן מוטב, רבי, שלא תנסה להתחיל לדבר איתו כלל. כבודך יקר מדי עבורנו!"

ה'חפץ חיים' חייך לעבר בעל האכסניה והרגיע אותו כי יידע איך לשוחח עם אותו יהודי מגושם. הוא ניגש אל שולחנו של האיש, הושיט לו יד, ברכו בהתלהבות "שלום עליכם", וניגש מיד לעניין: "יהודי יקר, אומר לך את האמת. שמעתי עליך, כי כאשר היית ילד קטן נחטפת על ידי חיילי הצאר ונלקחת עם ילדים יהודים נוספים לסיביר הרחוקה. שם גדלת בין גויים ולא זכית ללמוד אפילו את אחת מן התורה. עברת בעל כורחך את הגיהנום בעולם הזה. עברו עליך צרות רבות, רדיפות נוראות ועינויים אימים. הרשעים רצו כל הזמן להעביר אותך על דתך, אילצו אותך לאכול חזיר ושאר נבלות וטריפות. ואף על פי כן דבקת בעמך ונשאת יהודי!" ה'חפץ חיים' אחז בחום בידו של האיש הנדהם והמשיך לדבר בהתרגשות רבה: "היית מאושר לו היו לי זכויות כמו שלך. הלוואי שאזכה להיות בן העולם הבא כמך. בעולם האמת יהיה מקומך לבטח בין צדיקי עליון! האם זהו דבר קטן לחיות במסירות נפש כמך ולסבול יסורים כאלה למען היהדות ולמען כבוד שמיים

פרפראות לחכמה

"מי שענה לאברהם אבינו – וליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח" איזה תפילה התפלל?

"מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו", "מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח הוא יעננו".

מקור תפילה זו מי שענה לאברהם אבינו, הוא משנה (תענית דף ט"ז ע"א) על הראשונה הוא אומר, מי שענה את אברהם בהר המוריה, הוא יענה אתכם, וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' גואל ישראל. אבל מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח, לא מובא לא במשנה, ולא בגמ'. ומצאתי בסדר רב עמרם גאון (סדר שני והמישי דף צ"ג) "והושיענו כשענית ליצחק על גבי המזבח, כן עננו והושיענו". וצריך להבין איזה תפילה התפלל אברהם אבינו בהר המוריה, ואיזה תפילה התפלל יצחק בזמן העקידה. ומצאתי דאיתא לירי משמע, תשעה דעות בחז"ל ובראשונים, ואבאום אותם אחת אל אחת, כיד ה' הטובה עלי, לפי סדר הכתוב, בפרשת עקידה.

א. ויאמר אברהם אל נערו, שבו לכם פה עם החמור, ואני והנער נלכה עד כה, ונשתחוה ונשובה אליכם (בראשית כ"ב, ה'). במדרש רבה (בראשית פרשה י"ז ס"ק ב') אמר רבי יצחק, הכל בזכות השתחויה, ואברהם לא חזר מהר המוריה בשלום, אלא בזכות השתחויה, "ונשתחוה ונשובה אליכם", וכתב יפה תואר (שם) ואולי הכוונה של "השתחויה" הוא התפילה, וכן באגדת שמואל (מדרש שמואל פרשה א' ס"ק ז', ולקוט שמעוני שמואל רמז ע"ז) למדו שהתפילה גדולה מקרבנות, מרכתיב (שמואל א. א', ג') "להשתחוות", ואח"כ "ולזבוח". ומעלת התפילה גדולה מאוד, כראמרינן (ברכות דף ל"ב ע"ב) גדולה תפילה יותר ממעשים טובים. ובא המדרש ללמדנו, כי אל יתייאש האדם מהרחמים ומהתפילה, גם אם יש לפניו אחת מהסיבות המניעות את תפילתו, – כגון – אם כבר קדמה הגזירה, ובא להתפלל לבטל הגזירה, או קשה לבטלה (כמבואר במדרש רבה במדבר פרשה י"א ס"ק ז'), אמנם עם כל זה תועיל התפילה לפעמים גם לקדוה הגזירה, כחזקיהו בתולתו (ברכות דף י' ע"א), וכן אמרו (ר"ה דף ט"ז ע"א) יפה צעקה לאדם, בין קודם גזר דין, בין לאחר גזר דין, וכנגד זה אמר, שאברהם חזר בשלום בזכות השתחויה ותפילה, אף שכבר נגזרה השחיטה על יצחק (עכ"ד). וכן משמע להדיא מדרברי הירושלמי (תענית פרק ב' הלכה ד') על דברי המשנה (שם) "על הראשונה הוא אומר, מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה, הוא יענה אתכם, וישמע בקול צעקתכם ביום הזה, ברוך אתה ה' גואל ישראל". והקשה הירושלמי ולא יצחק נגאל (פירושו: ולא יצחק הוא שנגאל, במה שנענה אברהם, ומה שייך זה לברכת גואל ישראל, פני משה), והסביר קרבן העדה (שם) לפי שאומרים סמוך להתיימרה "מי שענה לאברהם בהר המוריה", והיינו על הצלתו של יצחק, אם כן, היה ראוי לחתום בה גואל יצחק, ולא גואל ישראל, ומתוך הירושלמי מכיוון שנגאל יצחק, כמו שנגאלו כל ישראל (עכ"ל), והוא שפיר סמוך להתיימרה מעין התיימרה (קרבן העדה). הרי שעניינו של אברהם אבינו בהר המוריה, היא באמת על הצלתו של יצחק. ובני הרה"ג ד' גמליאל שליט"א, הראה לי ספר ענינו של יום (פרק כ"ה דף קמ"ז) שהביא ג"כ דאיה זו, וכתב שמסתבר שאברהם אבינו לא התפלל במפורש על הצלתו של יצחק (כמבואר בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל בראשית כ"ב, ו"ד, הובא לקמן ס"ק ו'), ובמדרש רבה בראשית פרשה י"ז ס"ק ז'), ואולי חזין מהכא שתפילתו של אדם, מועילה גם להשגת אותם צרכים שלא ביקש עליהם במפורש, כמו שכתב המהר"ל (גור אריה פרשת ויצא, ל' ג') שהקב"ה הבטיח לאברהם שיהיה לו יצחק, ולא רואים בתורה שאברהם ביקש על זה, והסביר המהר"ל (שם אופן השני, אופן הראשון הסביר במקום אחר) "מה שהוא רוצה הוא תפילתו, כי רצון יראוי יעשה" מבלי שיבקש. ועל זה מבקשים "מי שענה לאברהם אבינו" מבלי שיבקש "הוא יעננו" שתועיל תפילתו, גם על אותם צרכים שלא ידענו לבקש עליהם, (עכ"ד). ומבואר בזה "מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח הוא יעננו" דגם יצחק ודאי לא התפלל להצלתו (כמבואר בס"ק ב') רק מהשמים עונים לאדם גם על דברים שלא ביקש עליהם.

ב. ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלקים, ויבן שם אברהם את המזבח, ויעקוד את יצחק בנו, וישם אותו על המזבח ממעל לעצים (בראשית כ"ב, ט'). בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א) אמר יצחק לאברהם אבי, אבי קשרני, וקשרו שתי ידי, ושתי רגלי, בשביל פשיעותא, ואמצי מחלל כבוד את אבין (שמות כ', י"ב). דברים ה', (ט"ז), קשר שתי ידיו ושתי רגליו, ועקדו על גבי המזבח – ונתן שתי רגליו עליו, כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבמה, כדי שלא תבער (עכ"ל). וכ"ה במדרש רבה (בראשית פרשה י"ז ס"ק ח') אמר רבי יצחק, בשעה שביקש אברהם לעקוד ליצחק בנו, אמר לו אבא, בחור אני, והושיעני שמה וידעני גופי מפחדה של סכין, ואצערך, ושמה תפסל השחיטה, ולא תעלה לך לקרבן, אלא כפתני יפה יפה. מיד "ויעקוד את יצחק", כלום יכול אדם לכפות בן שלושים ושבע (שנים), אלא לדעתו (עכ"ל). ובשחיטת תשובות והנהגות (ח"ד סימן קל"ה) מבאר איזה תפילה התפלל יצחק בעקידה, דהרי במדרשים אלו וואים, שלא רצה יצחק להפטר מעקידה, ואדרבה ביקש שיעקדו יפה יפה. ולכן כתב הגאון הנ"ל, דבאמת הקב"ה ציוה רק להעלותו על גבי המזבח לעולה (בראשית כ"ב, ב'), ולא פירש לעבוד בו כקרבן, כדברי רש"י (שם), וז"ל: לא אמר לו שחטוה, לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו, אלא להעלותו להר, לעשותו עולה, ומשעלהו, אמר לו הורידהו. ובקשת יצחק הוה דלהיו קרבן ממש, דאולי בקרבן אדם שהוא בר דעת, צריך ודאי בנותו לקרבן, ורק בזה הוכשר לקרבן. ועל בקשה זו ברכו אביו אברהם סמוך לעקידה, "סוקר ספונות, שועך קשיב, ישלח עזרך מקודש" (לשון הפייטן המיוחס לרבינו שלמה בר יהודה גבירול, שאומרים זאת בסליחות עש"ת, לפי מנהג פולין ביום צום גדליה סליחה מ"ט, ולפי מנהג ליטא ביום ה' של עש"ת סליחה צ"ב). והקב"ה קיבל תפילתו להחשיב עבודת הקרבנות, וכל כך נתקבלה בקשתו, דאפילו שבסוף לא הוקרב בפועל, עכ"ל. והחשב העקידה כאילו מסר נפשו ונשחט בפועל. ולזה אומרים "מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח" ומוכן לשחיטה, דבעקידה נחשב כאילו נשחט "הוא יעננו" (עכ"ד).

ג. ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלקים, ויבן שם אברהם את המזבח, ויעקוד את יצחק בנו, וישם אותו על המזבח ממעל לעצים (בראשית כ"ב, ט'). בילקוט שמעוני (פרשת וירא רמז ק"א ד"ה ויעקוד) "ישים אותו על המזבח" ענין אברהם בעיני יצחק, ועיני יצחק בשמי שמים, והיו דמעות מנשרות וגופלות מעיני אברהם, עד שהיתה קומתו משוטטת ברמעות. אמר לו (אברהם ליצחק) בני, הוואיל והתחלת על רביעית דמך (פירושו: שהתחלת למסור להקב"ה דם הנפש, שהוא תלוי ברביעית דם, זית רענן), יוצריך יזמין לך קרבן אחר תחתך. באותה שעה פער פיו בבכיה, וגעה געיה גדולה, והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה, והרים קולו ואמר (תהלים קכ"א, א') "אישא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ". באותה שעה הן אראלים עקקו חוצה, עמדו מלאכי השרת שורות שורות ברוקיע, ואומרים זה לזה, ראו חיד שוחט, ויחיד נשחט, אמרו (מלאכי השרת להקב"ה) מי יאמר לפניך על הים "זה אלי ואנוהו" (שמות ט"ז, ב') שבוטת "זה יהיה זרעך" (בראשית ט"ז, ה') מה תעשה לה, מיד (אמר לו) "אל תשלח ידך אל הנער" (שם כ"ב, י"ב), עכ"ל. וכ"ה במדרש

ויושע (הובא בארצ מדרשים חלק א' דף קמ"ז). והנה ממדרשים אלו רואים שאברהם ויצחק בכו, ולכאורה משמע שבכיותם היתה, שהקב"ה יציל אותם, ויצילם לאברהם, לא לשחוט את בנו, דהרי אברהם אמר אז (תהלים קכ"א א' – ב') "אשא עיני אל ההרים, מאין יבא עזרי, ויזר מענ' ה' עושה שמים וארץ". וכן משמע ממכתבו של הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי זצ"ל ששאל, במשלה "מי ששנה לאברהם אבינו בחר המזבח" רואים בירושלמי (תענית פרק ב' הלכה ד') שאברהם התפלל על הצלתו של יצחק, (הסבר על דברי הירושלמי מבואר לעיל ס"ק א'), אבל היכן מצונו שיצחק התפלל על הצלתו, שהרי אמורים גם "מי ששנה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח". והשיב הגאון הנ"ל, וז"ל: עיין ריש מדרש ויושע, ששניהם בכו (עכ"ל), הובא בספר ענינו של יום (הנ"ל דף כ'). ולכאורה כוונתו, שהבכיה היתה רצון להצלה, ועל זה אנו מבקשים "מי ששנה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח הוא יעננו". ואפשר להוסיף על זה דברי הילקוט שמעוני (פרשת וירא וירא רמז ק"א) "ויאמר יצחק אל אברהם אביו, ויאמר אבי, ויאמר הנני בני, ויאמר הנני האש והעצים, ואיה השם לעולה" (בראשית כ"ב ז'), והקשה המדרש, למה (אמר יצחק) "אבי אבר" שני פעמים, ותרין כדי שיתמלא עליו רחמים (עכ"ל), הרי יצחק רצה שאביו ירחם עליו. אמנם בעבר המלך (פרשת וירא דף ע"ח ע"א), להגאון הצדיק רבי שמואל הומינר זצ"ל אחרי שמביא המדרש (הנ"ל) סייג וז"ל: אברהם ויצחק ברצונם הגמור, ובכל לבם עשו בשמחה גדולה, כל מעשה העקידה, וגם בכו בכיה גדולה, והורידו דמעות הרבה, ואיתא בספרים שאם לא היה אברהם בוכה, היה מקום לטעות ולומר, דאברהם כששמע שעליו לשחוט בנו יחידו, ולשרוף כליל כעולה תמימה, נתאבן לבו ונתבלבלה דעתו, ואבר הרגשותיו והחמנותו, ועשה מה שעשה. לכן גילו לנו הו"ל, דאברהם היה עומד בדעתו הצלולה והבוררה, והרגשותו הנלהבה בגודל רחמיו על בן יחידו, ובכיה בכו רב, והווייל דמעות כנחלים, ובכל זאת התגבר בשמחה גדולה, ועשה כל מעשה העקידה בכל פרטיה ודקדוקיה, וכבש רחמיו מבין יחידו, לעשות רצון השי"ת בלבב שלם, וכן הדבר ביצחק, והבן מאור. וראיה לזה הוא דברי המדרש רבה (בראשית פרשה נ"ז ס"ק ח') "וישלח אברהם את ידו" (שם כ"ב, ז') הוא שולח יד ליוסול את הסכין, וענינו מוידות דמעות, ונפולות דמעות לענינו של יצחק, מרחמנותו של אבא, ואנפ"כ הלב שמח לעשות רצון ויצור (עכ"ל) המדרש. וכ"ה להראי בשערי העבודה לרבנו יונה (ס"ק ט"ז). הרי שלף לפניו, שהבכיה היה מגודל רחמנותו על בנו, אבל אברהם אבינו, ה"ך שומע לעשות רצון קונו, ולא התפלל על הצלת יצחק בנו, רק אחרי שאמר לו הקב"ה לקחת האיל במקום בנו, היה מודה ומשבח להקב"ה "לולי רחמיך המרובים, וחסדיך העצומים, כבר הייתי שוחט לבני יחיד, לולי שמענתי".

ד. וישא אברהם את עיניו וירא, והנה איל אחר נאחו בסכך בקרניו, וילך אברהם ויקח את האיל, ויעללו לעולה תחת בנו (בראשית כ"ב, י"ג). ובמדרש חז"ל מבואר מה התפלל אברהם, כשהקריבו על גבי המזבח במקום בנו. במדרש רבה (בראשית פרשה נ"ז ס"ק ט') רבי בנאי אמר, אמר לפניו רבון העולם, הוי רואה דמיו של איל זה, כאילו דמו של יצחק בני, אמוריו, כאילו אמוריו יצחק ברי, כהדא תנן (תמורה דף כ"ז ע"ב) הרי זו תחת זו, הרי זו תמורת זו, הרי זו חילופי זו, הרי זו תמורה. רבי פינחס אמר, אמר לפניו רבון העולמים, הוי רואה כאילו הקרבת את יצחק בני תחילה, ואח"כ הקרבת את האיל הזה תחתיו, ה"ך דמך דאת אמר (מלכים ב' ט"ז, ז') וימלך יתם בנו תחתיו (וכ"ה בילקוט שמעוני וירא רמז ק"א). וכ"ה במדרש תנחומא (פרשת טלח סימן י"ד). רואים מכל זה שאברהם התפלל, מה שעושה עם האיל יהיה נחשב כאילו עשה זאת עם יצחק בנו, ונתקבלה תפילתו, והאיל חשוב תחת בנו ממש" (שו"ת תשובות והנהגות חלק רביעי א"ח סימן קל"ה).

ה. ויקרא אברהם שם המקום ההוא, ה' יראה, אשר יאמר היום בהר ה' יראה (בראשית כ"ב, י"ד) בתרגום אונקלוס "ופלח ועלי אברהם תמן באתרא ההוא, אמר קדם ה', הכא יהון פלחין דריא, בכך יאתמר כיומא דהין, בסורא דהין, אברהם קדם ה' פלח. ורש"י מסביר דברי התרגום, אברהם התפלל, ה' יבחר מקום להסירות בו שכינתו, ולהקריב כאן קרבנות, ויאמרו הדורות, בהר זה ירא הקב"ה לעמו (עכ"ל). רואים כאן שאברהם התפלל שהקב"ה יבחר מקום להסירות בו שכינתו, ולהקריב כאן קרבנות, ויאמרו דורות הבאים, על הר זה ה' עבר אברהם את הקב"ה.

ו. ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, אשר יאמר היום בהר ה' יראה, ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים, ויאמר בי נשבעתי נאום ה', כי יען אשר עשית את הדבר הזה, ולא חשכת את בנך את יחידך (בראשית כ"ב, י"ד – ט"ז). בגמ' ירושלמי (תענית פרק ב' הלכה ד') רבי ביבי אבא בשם רבי יוחנן, אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך, שבשעה שאמרתי ל' להעלות את יצחק בני, היה לי מה להשיב ולומר לפניך, אתמול אמרתי ל' (בראשית כ"א, י"ב) כינין קראי לך זועי, ועכשיו אתה אומר יצחק בני, (שם כ"ב, ב') "והעלולו שם לעולה", ח"ו לא עשיתי כן, אלא בכשתי את יצרי ועשיתי רצונך. כן יהי רצון מלפניך ה' אלקי, שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני, נכנסים לידי צרה, ואין להם מי ילמד עליהם טיגורא, אתה תוא מלמד עליהם טיגורא, "ה' יראה" את נוכר להם עקידתו של יצחק אביהם, ומתמלא עליהם רחמים. וכ"ה בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (שם כ"ב, י"ד). וכ"ה בתרגום ירושלמי (שם). וכ"ה במדרש רבה (בראשית פרשה נ"ז ס"ק ז') (וכ"ה בילקוט שמעוני וירא רמז ק"א). וכן כתב רש"י (שם כ"ב, י"ד) בשם מדרש אגדה (שם). וכ"ה במדרש תנחומא (פרשת וירא סימן כ"ג). (וכ"ה בילקוט שמעוני פרשת וירא רמז ק"א). רואים כאן שאברהם התפלל בהר המוריה, שהקב"ה ימחול החטאים של כלל ישראל, ויוציאם מהעזרות, והקב"ה הבטיח לו על זה. ובתלמוד ירושלמי (הנ"ל) איתא "וירא והנה איל אחר" (בראשית כ"ב, י"ג) מהו אחר, אמר רבי יודא ב"ר סימון, אחר כל הדורות, עתידין בניך ליצחק בעונות, ולהסתכן בצרות, וסופו להבא לבקרני של איל הזה, בשאמר (זכריה ט"ז, ו') אלקים בשופר יתקע, והלך בסערות תימן, (וכ"ה בילקוט שמעוני פרשת וירא רמז ק"א). רואים כאן דבר נוסף, שאברהם נענה או, שהקב"ה יגאל את ישראל מהגלות המד הזה.

ז. ויאמר בי נשבעתי נאום ה', כי יען אשר עשית את הדבר הזה, ולא חשכת את בנך את יחידך (בראשית כ"ב, ט"ז). במדרש תנחומא (פרשת טלח סימן י"ד) באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה, רבש"ע איני זו מכאן עד שתשבע לי, שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם, שאם ח"ו לא הייתי שומע לך, אברתי את כל מה שגיעתי מימי. אמר רבי חנין, אמר לו הקב"ה, חייך, כך הוא, שאילו לא שמעת לי, לא היה בידך כלום. באותה שעה נשבע לו הקב"ה, שלא ינסהו עוד לעולם, שנאמר (בראשית כ"ב, ט"ז) "ויאמר בי נשבעתי נאום ה'", אמר לו הקב"ה, חייך, ויסורים קשיין ונסיונות אחרים, היו ראוים לבוא עליך, ועכשיו אינך באין, ואילו הן היסורים, אותן שכאו על איוב, היו ראוים לבוא עליך, ועכשיו אינך באין – באותה שעה אמר לו הקב"ה לאברהם "לך אכול בשמחה לחמך" (קהלת ט', ו'). רואים כאן שאברהם ביקש מהקב"ה שלא ינסו אותו עוד, והקב"ה הבטיח לו על זה.

ח. וישא אברהם את עיניו, וירא והנה איל אחר נאחו בסכך בקרניו (בראשית כ"ב, י"ג). בגמ' ירושלמי (תענית פרק ב' הלכה ד') רבי חונה בשם רבי חנינה בר יצחק, כל אותו היום, היה אברהם רואה את האיל נאחו באילן זה, וניתור ויוצא, נאחו בתורו זה, וניתור ויוצא, נאחו בסכך זה, וניתור ויוצא, אמר לו הקב"ה, נאברהם, כך עתידין בניך, נאחיים בעונם, ומסתכנין במלכיות, מבבל למדי, וממדי ליון, ומיון לאדום. אמר לפניו רבון העולמים, יהיה כן לעולם, אמר לו (הקב"ה לאברהם), וסופו להבא לבקרני של איל הזה, וה' אלקים בשופר יתקע, והלך בסערות תימן (זכריה ט"ז, ו'). רואים כאן שאברהם שאל את הקב"ה, אם כלל ישראל יסתכנו בעונות לעולם, והקב"ה בישר לו סופו להגאל.

ט. וישא אברהם את עיניו, וירא והנה איל אחר נאחו בסכך בקרניו (בראשית כ"ב, י"ג). המהרש"א (תענית דף ט"ז ע"א בחידושי אגרות) על דברי הגמ' (הנ"ל) מי ששנה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם, כתב וז"ל: לא ששנה (אברהם) במה שלא נשחט יצחק, אלא על שביקש ממנו יתברך (בראשית כ"ב, ח') "אלקים יראה לו השם לעולה בני" (והסביר רש"י כלומר יראה ויבחר לו השם, ואם אין שם, לעולה בני) ואולי חטא במחשבתו (שחשב אברהם להקריב שם במקום בנו) שהעולה באה על המחשבה במדרש תנחומא (בראשית כ"ב, ט"ז) עולוה באה על הרהור הלב. ונתקיימה מחשבתו "והנה איל אחר נאחו בסכך בקרניו, וילך אברהם ויקח את האיל, ויעללו לעולה תחת בנו" (עכ"ל). ונתקיימה המהרש"א שמפרש "מי ששנה לאברהם אבינו בהר המוריה" שחשב להביא שם לעולה, והקב"ה נענה לו, וראה "והנה איל אחר נאחו בסכך בקרניו, וילך אברהם, ויקח את האיל, ויעללו לעולה". ועל זה אנו מתפללים "מי ששנה את לאברהם אבינו בהר המוריה, הוא יעננו, מי ששנה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח הוא יעננו" זיכור ברית אברהם ועקידת יצחק, ויהי רצון שיקים בנו "והשם שבות אהלי יעקב".

במשך יותר משלושים שנים רצופות? הרי זה ניסיון גדול יותר מניסיונם של חנניה, מישאל ועזריה שהושלכו לכבשן האש ונתתו בחיים!

האיש הקשוח הזדעזע מהמילים החמות שהרעיף עליו הרב היהודי. מעולם לא דיבר אליו איש כך. דמעות החלו לבצבץ בזוויות עיניו והחלו לזלוג במורדות פניו. כאשר נודע לו כי עומד מולו ה'חפץ חיים', הרב הידוע בכל קצווי העולם היהודי, פרץ בבכי עז, חיבק ונישק את הרב ולא רצה להרפות ממנו. ה'חפץ חיים' הוסיף לדבר אליו בעודם מחובקים: "אם אדם כמון שזכה להיחשב בין הקדושים שמסרו את נפשם על קידוש השם, יקבל על עצמו לחיות מעתה את שארית חייו כיהודי כשר השומר תורה ומקיים מצוות כפי כוחו, מובטח לו שהוא יהיה האדם המאושר ביותר עלי אדמות!" האיש לא הרפה מהרב וביקש שידריך אותו מה לעשות מכאן ואילך. הוא קיבל מ'החפץ חיים' עצה ותושייה ולמד תורה מפיו ומספריו עד שהפך לבעל תשובה גמור.

צאי לך בעקבי הצאן

מסופר: אברך אחד שאל את הסבא קדישא רבי אריה לייב משפולי זיע"א (יומא דהילולא ו' תשרי) איזו דרך יבחר לעצמו בעבודת השי"ת? אם ע"י אכילה ושתייה והרחבת הדעת מדברים הגשמיים, או ע"י תעניתים וסגופים של גלגול שלג וכדומה? השיב לו הסבא קדישא. לכן לא יהיה לך לא העולם הזה ולא העולם הבא. על זה התחיל האברך לבכות במר נפש ואמר. רבנו הקדוש אל תדחוני בשתי ידיים קרבוני לעבודת השי"ת. אז השיבו הסבא קדישא בזה הלשון. שמע נא דברי. הנה כאשר ברא הקב"ה את עולמו ברא את היצה"ר, שאל אותו היצה"ר למה בראתני? כי בדורות הראשונים מאדם הראשון ועד נח, וכן מנח ועד אברהם אבינו לא היתה לו ליצה"ר שום עבודה קשה. כי המה מעצמם עשו כל רע. השיב לו הקב"ה המתן עד שיבוא אברהם ועמו תהיה לך עבודה להחסיא. והיה היצה"ר עומד ומצפה עד שבא אברהם אבינו ע"ה. וידוע שאברהם ושרה היו בבחינת מדת החסד, והיו מכניסי אורחים. ויבוא אליהם היצה"ר בדמות הלך. כאשר ראו אותו הכניסו אותו תיכף לביתם, והאכילו אותו והשקוהו, עד אשר לא היה לו פתחון פה לפתותם לעבירה, והלך לו. וישחק הקב"ה עליו ויאמר לו "מען קויפט דיך איבער מיט אגיטען אנבייטען! [קונים אותך בסעודה טובה]. ויען היצה"ר אל לבו שלא להתפתות מאכילה ושתייה. ושאל לקב"ה למה בראתני והשיב לו המתן עד שיבוא יצחק ועמו תשחק. כאשר בא יצחק אבינו ע"ה שהיה בבחינת מדת הגבורה, בא אליו יצה"ר בדמות אורח והתחיל לפתותו לעבירה. אז לקחו יצחק ורבה מקלות ויכו אותו מכות גדולות. עד כי ברח היצה"ר מהם אל נפשו וילך לו. שוב שחק הקב"ה עליו ויאמר לו "דו האסט גאר מורא פאר א קלאפ!" [אתה ממש מפחד ממכות] וישאל עוד היצה"ר להקב"ה למה בראתני. ויאמר לו המתן עד שיבוא יעקב ועמו תלחם. כאשר בא יעקב אבינו ע"ה, חגר היצה"ר את מתניו להלחם אתו בעוז. וידע בנפשו להיות נזהר שלא יתפתה עוד מאכילה ושתייה וגם שלא יפחד מן המכות. וכאשר יעקב אבינו היה בבחינת "איש תם יושב אהלים", בכך כאשר היצה"ר בא אליו להתחיל להטעים לו טעם עבירה, היה יעקב מדבק את נפשו בתמימות לבורא עולם, ועשה עצמו שאינו שומע כלום לכל הבליו, ואינו מבין כלל את לשון פיתויו. עד שראה היצה"ר שלא יוכל לנצחו כמו שכתוב "וישר אל מלאך ויכל לו (הושע, י"ב, ה). "ולזאת תדע שהעיקר הגדול בעבודה הוא כמו שכתוב "אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן" וגו'. כי צדיק הדור נקראים משכנות הרועים, וכל צדיק בדורו עושה לו דרך סלולה חדשה לעבודת השם יתברך, כי הדרך שהיה בדור שלפניו כבר נודע לו ליצה"ר ויש לו עצות לזה. ואם תעשה היום מה שעשו בדור שלפניך לא עשית כלום.

אור אלהנ

בסייעתא דשמיא

נצבים וילך

ויל עי קהילת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירינה גה"צ רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו ממעיינותיו של רבינו שליט"א

עובדא רבא

יש דין ויש דיין - פסק דינו של הרידב"ז

בעיר בעיירה סלוצק מקום כהונתו של הגאון הקדוש רבי יעקב דוד זיע"א הרידב"ז, (יומא דהילולא א' תשרי תרע"ד, בסוף ימיו אוה למושב לו בצפת, וזקניי הגה"ק רבן גמליאל זצ"ל שהגיע לצפת בשנת תר"פ למד בישיבתו שהמשיך אחר פטירתו) אירע מעשה שזכה לפרסום רב בשעתו, רופא יהודי פורק עול נהג מטעמי בריאות לצאת לטייל לפנות ערב, הדבר היה ביום חמישי, עובר הרופא ליד האיטליז ומבחין כיצד הקצב היהודי שחנותו היתה מלאה קונים, מפציר בהם לצאת מהחנות ואומר להם, כי מי שירצה לקנות דוקא היום ישוב בעוד שעה. הרופא שלא הבין למראה עיניו, ניגש אל הקצב ושאל לפשר הדבר, איך מלאו ליבו ביום חמישי יום הפרנסה לגרש את הקונים חוצה ולדחוף את הפרנסה בידיים? "ממהר אני לבית הכנסת, ללמוד ולהתפלל ולעבוד את השם יתברך, הפרנסה נגזרה מן השמים, וחוץ מזה עלי לדאוג על העולם הבא שלי." עולם הבא? לגלג הרופא "אין דבר כזה." השיב היהודי הפשוט: "לכבודו אולי אין, אולם אני מקוה שלי כן יהיה." תשובת היהודי הנוקבת גרמה לו לרופא ללעוג עוד יותר, עד שנענה ואמר: "שמע נא לי ר' יהודי, אולי תרצה להגדיל חלקך שם בעולם הבא שלך? אני מוכן ומזומן למכור לך את חלקי בעולם הבא תמורת רובל אחד." "איזה עסק מצויין" התפעל היהודי והגויש לו לרופא רובל אחד.

חלפו ימים ועברו שנים רבות מאז אותו מקרה, וביום בהיר אחד נכנסה אל האיטליז של היהודי, אשה כבודה והציגה את עצמה בתור אלמנת הרופא. לאחר שיחה קלה החלה מספרת לקצב "לאחר שבעלה הרופא נפטר, ראתה בחלום את בעלה כשהוא נרעש עד מאוד." וסיפר: "דנוהו במשפט לפני בית דין של מעלה, וכף החובה הכריע את גורלו לשבט, בא הרופא בטענה: "ומה עם הצלת נפשות שעסקתי בהם בימי חיי? מה עם ריפוי החולים העניים שריפא ללא תשלום? הלא זכויות רבות לו, האם זה עולם האמת?" שאל בפחד ובמורא. ענו לו בבית דין של מעלה: "אמת נכון הדבר, במעשיך הטובים בעולם התחתון, יכולת להקל מעליך את דינך הקשה, אולם אתה בעצמך גזרת את דינך בידך, בשעה שהחלטת למכור את חלקך בעולם הבא לקצב היהודי תמורת רובל אחד." "ביקש בעלי הרופא שירחמו עליו ועל נשמתו המיוסרת, אולי יסכים היהודי לחזור מן המקח" והסכימו על ידו שאם יצליח לגרום לו ליהודי לוותר ולחזור בו מהעסקה יבוטל גזר דינו. בעלי בא בחלומי, ביקש והתחנן לפני שאלך לקצב ואשתדל לבטל את המכירה. בפעם ראשונה שחלמתי, ביטלתי החלום מליבי הלוא חלומות שזוא ידברון, אך כאשר נשנה החלום פעמיים ושלוש ובעלי לא הרפה ממני, החלטתי לברר האם חלום אמת הוא או לא? הקצב אישר את כל המאורע וסיפר לאלמנה את כל אשר אירע באותו יום חמישי. האשה הנדהמת, הציעה ליהודי שיחזור בו מהעסקה והיא תחזיר לו רובל כסף תמורת חלק בעלה בעולם הבא, אולם הקצב לא הסכים ודחה את ההצעה והסביר לה: "הן תביני, קצב פשוט אנכי, כמה מצוות כבר ישנן בחלקי? לצערי ולבושתי, מעט מאוד, מי יודע האם הייתי זוכה בכלל לחלק בעולם הבא. עתה

פרפראות לחכמה

טעם שמתחילין לומר סליחות ד' ימים לפני ראש השנה

כתב הרמ"א (סימן תקפ"א סעיף א') מנהג בני אשכנז, דעומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה, ואם חל ראש השנה ב' ג', מתחילין מיום א' בשבוע שלפניו. והטעם כתב המסנה ברוחה (שם ס"ק ו') בשם לבוש (החור שם סעיף א') משום שהרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יום הכיפורים, ולעולם יחסרו ד' ימים מראש השנה עד יום הכיפורים, שלא יוכלו להתענות, דהיינו ב' ימים של ראש השנה, ושבת שובה, וערב יום כפור, לכך צריך להשלים בשם אליה רבה (שם ס"ק ח') דקבעו ד' ימים שכן מצינו בקרבנות, שטעונים ביקור מזום, ד' ימים קודם הקרבה, ובכל הקרבנות (בפרשת פינחס) כתיב (במדבר כ"ה, א' - כ"ט, ל"ט) "והקרבנתם עולה", ובראש השנה כתיב (שם כ"ט, ב') "ועשיתם עולה", ללמד, שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ד' ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם.

ולענין אפשר לומר עוד טעם למה אומרים סליחות ד' ימים לפני ראש השנה, כיון דבריאית העולם היה בכ"ה אלול, ויום השני היה ראש השנה, ואז נברא האדם. דהרי בגמרא נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, מתי נברא העולם, רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם (ראש השנה דף י" ע"ב), רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם (שם דף י"א ע"א), ואמרינן בגמרא (שם דף כ"ז ע"א) כמאן מעלינן האידנא יזה היום תחלת מעשיך וזכרון ליום ראשון, כמאן כרבי אליעזר, דאמר בתשרי נברא העולם. היינו שהגם שנברא העולם ביום כ"ה אלול (כמבואר לקמן), מכל מקום אין מלך בלא עולם, וכל זמן שלא נברא האדם, לא נקרא עוד תחלת מעשיך, כיון דעיקר כל הבריאית היה בשביל האדם, ולכן שפיר נקרא תחלת מעשיך ביום שנברא האדם. וכתבו התוספות (שם דף ח' ע"א ד"ה לתקופות) דלרבי אליעזר בכ"ה אלול נברא העולם, וכשנברא האדם בשני, קודם התודות. ולאבודרהם (ראש השנה וזכרונות דף רע"ג) היה לו גירסא בגמרא שבכ"ה באלול נברא העולם, דדל: ואמרינן בראש השנה (דף כ"ז ע"א) כמאן מעלינן האידנא יזה היום תחלת מעשיך? כמאן כרבי אליעזר דאמר בכ"ה באלול נברא העולם, ביום ששי שהוא ראש השנה נברא אדם הראשון, נמצא שהיום נגמר הרינו של עולם, ולכן כל העולם נדון ביום זה. וכן הוא להרי"א בפסקתא (פרק מ"א) רבי אליעזר אומר בכ"ה באלול נברא העולם, ואתיא כמאן דתניא "זה היום תחלת מעשיך", נמצא אומר, ביום ראש השנה נברא אדם הראשון (הובא בגמרא בסנהדרין ס"ט). ומה שכתב הלבוש (החור סימן תקפ"א סעיף א') וכדי לערבב את השטן שלא ידע יום שהוא ראש השנה - אין מתחילין לקרות פרשת בראשית ביום ראש השנה, שכן היה ראוי לקרות פרשת בראשית ביום ראש השנה, דהא קי"ל (ד"ה דף כ"ז ע"א) בראש השנה נברא העולם (עכ"ל), כוונתו כיון שבראש השנה הוא יום השני לבריאה, ואז נברא האדם, היה ראוי לקרות פרשת בראשית, היינו סדר הבריאה של כל ששת ימי המעשה עם השבת (בראשית א', א'-ב', ג'), רק לא עושים זאת מטעם שרונים לערבב השטן היוצא מכל זה שבריאית העולם היה ביום כ"ה אלול, ולכן אפשר לומר דלכן נהגו להתחיל לומר סליחות לפחות ד' ימים קודם ראש השנה, דהיינו מכ"ז אלול, כיון דיום כ"ה אלול לא יכול לצאת ביום ראשון, דלא אד"ו ראש השנה (סדר או"ח סימן תכ"ה דף ק"ע ע"ב, שו"ע שם סעיף א'), ואם יהיה כ"ה אלול ביום ראשון, יהיה ראש השנה שני - שבת, ואז יהיה יום כיפורים ביום ראשון, וזה לא עושים כמבואר בגמרא (ראש השנה דף כ' ע"א) או משום יראא, או משום מתיא. ולכן תקנו לומר סליחות לפחות מכ"ז אלול, דעיקר המטרה הוא להתחיל הסליחות מיום שנברא העולם, עד יום הכיפורים, וכיון שכ"ה באלול לא יכול לחול ביום ראשון, ובשבת לא אומרים סליחות, תקנו שפחות יתחילו מכ"ז אלול, דהעיקר הוא בימי החול, ואז היה ימי בריאת העולם אומרים סליחות, וממשיכים בסליחות עד יום כיפורים.

ראש השנה מרומז בפרשתינו

אתא בטור ושו"ע או"ח (סימן תכ"ה סעיף ד') דפרשתינו "אתם נצבים" חל תמיד קודם ראש השנה, ודורשי רשומות (מאור עינים ליקוטים ד"ה אתם נצבים, שער ישכר מאמרי חודש תשרי, מאמר אונים למשפט ס"ק מ"ג) אמרו "אתם נצבים היום" (דברים כ"ט, ט') דא ראש השנה לפי המובא בזה"ק (חלק ב') פרשת בא דף ל"ב ע"ב) ויהי היום (איוב א', ו') דא ראש השנה. ומצאתי רמז נוסף, דכתיב בפרשתינו (שם כ"ט, י"ח) "והתברך" פירש רש"י כמו והתגלה והתפלל (עכ"ל), היינו שהתורה מרמזת לנו "והתברך" אתה רוצה להתברך בשנה טובה ומבורכת, אז אתה צריך לעשות שני דברים אלו "והתגלה והתפלל". "והתגלה" כפשוטו להסתפר לפני ראש השנה, כלשון הסור (או"ח סימן תקפ"א דף רצ"ז ע"ב) ורוחצין ומסתפרין, על פי המדרש (ירושלמי ראש השנה פרק א' הלכה ג') אמר ר' סימון, כתיב (דברים ד', ו') כי מי גוי גדול, ד' חנינא ור' יהושע אומרין, איזו אומה כאומה זו, שיוודעת אופיה של אלקיה, (פרוש) מנהגיו ודיניו, שנהגו של עולם, אדם שיש לו דין, לובש שחורים, ומתעטף שחורים, ומגדל קננו, ואין חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ומגלחין זקנם, ומחתיכין צפרניהם, ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה, לפי שיוודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה (עכ"ל). הרי שבוה שמסתפרים יוצאים זכאי בדין. "והתפלל" צריכים להתפלל על שנה טובה, וכלשון הסור (שם דף רצ"ז ע"א) וכל המוסיף לבקש רבמים, וכות הוא (עכ"ל), וזה הוא "והתפלל", אז יהיה לנו שנה טובה ומבורכת בכל העניינים.

עוד רמז יש ליתן בזה דכתיב בפרשתנו (ל', ט"ו - ט"ז) "דאם נתתי לפניך היום" בראש השנה "את החיים ואת הטוב, ואת המות ואת הרע", כמו שאומרים בתפלת מוסף ראש השנה "ובריתנו בו יפקדו" להוכיחם לחיים ולמות. "אשר אנכי מצוך היום" בראש השנה "לאהבה את ה' אלקיך, ללכת בדרכיו, ולשמור מצוותיו וחוקותיו ומשפטי" או תזכה ברין "והיית רובית, וברכך ה' אלקיך". וכן כתיב שם (ל', י"ט) "העדותי בכס היום" בראש השנה "את השמים ואת הארץ, החיים והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה", כראיתא בגמ' ר"ה (דף ט"ז ע"ב) אמר רבי כרספדאי, אמר רבי יוחנן, שלושה ספרים נפתחו בראש השנה, אחד של רשעים גמורים, ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינונים, צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתמין למיתה, בינונים תליין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים, וכן נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה (ע"כ). ולכן הקב"ה מבקש מאתנו "וברית בחיים" שתדאגו להכנס בספרן של צדיקים גמורים "למען תחיה אתה וזרעך", אמן כ"ה.

אופן השגחת הקב"ה על ישראל

והרה אפי ביום ההוא ועזבותם, והסתרתני פני מהם (ל"א, י"ז)

פי' רש"י "והסתרתני פני" כמו שאינו רואה בצרתם, וביאר המזרחי והסתרת פני הקב"ה הוא העדר השגחתו, ונקרא הסתר פנים, מפני שכל מי שאין פניו רואות את הדבר אינו משיג בו, וזה מה שכיון הרב (רש"י) כמו שאינו רואה בצרתם, וכן פירש השפתי חכמים (שם ס"ק כ'), ובאר הטיב (שם), ואני עומד ומשתאה איך אומרים שהקב"ה הסיר השגחתו מאתנו, ח"ו לומר כן. וכבר יסד הרמב"ם שלש עשר עיקרים, והראשון שבהם הוא "אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים", הרי שהבורא ב"ה מנהיג לכל הברואים, ק"ו לישראל, "הוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים", ואין אפשר לומר שהסיר השגחתו מאתנו, אם הרמב"ם שהיה כבר אחר התורכן מעיד שהוא לבדו עושה ויעשה לכל המעשים. והרמב"ם כתב עוד יותר בשלושה עשר סודות עיקרו דתנו (פירוש המשניות סנהדרין פרק י') וז"ל: היסוד העשירי, כי הוא הש"י יודע מעשיהם של בני אדם, ואינו מעלים עיניו מהם, לא כדעת מי שאמר עוב ה' את הארץ, אלא כמו שנאמר (ירמיה ל"ב, י"ט) גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל עיני בני אדם, וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ (בראשית ו', ה'), ונאמר (שם י"ח, כ') זקת סודם ועמורה כי רבה (עכ"ל). והבט רואה בשומרי אמונים (מאמר השגחה פרטית פרק י"ז) וז"ל: הבורא הרחמן ברוב רחמיו והמלתו, משיגה אפילו על בריה קטנה שבקטנות בהשגחה פרטית כמוזא בתיקוני זוהר (ד"ק ס"ה ע"א), ומבאר באריכות שהקב"ה משיגה בהשגחה פרטית אפילו על עופות שמיא, וסוים וז"ל: ואם הקב"ה כי"פ השגחתו על עופות וברואים שמיא, כ"ש על אדם שנברא בעלם אלקים, וכש"כ על זרע ישראל עם קדשו, שקרואים בנים חביבים אהובים וזע אברהם יצחק ויעקב, בודאי ובודאי שאין שום רגע ח"ו שהקב"ה סיר השגחתו מכל בר ישראל, מהפטר, וכ"ש מהכלל, וכן מכל דרכי איש, ומעל כל צעדי ותנועותיו ממש, שכן אמר איוב (ל"א, ד') הלא הוא יראה דרכי, וכל צעדי יספור (עכ"ל). וצ"ל כדפי' ביספורנו (שם) אעלים עיני חמלתי מהם, ככלתי רואה בצרתם (עכ"ל), היינו שיש השגחת ה' על כל פרט ופרט, רק הוא מעלים עין בצרות ישראל כאילו אינו רואה, והן הן דברי רש"י (הג"ל) "כמו שאינו רואה בצרתם". ולא כתב "שאינו רואה בצרתם" זה הוכחה ברורה ואמיתית שאין שום העדר השגחתו אפילו ברא בתראה הדיון, רק לפעמים הקב"ה "מעלים עין חמלתו, ככלתי רואה בצרתם". מכוונת בשומר אמונים (שם) הראים בסיבות פתאות שלו, וקטנות אמונתו בו ית' שמו, גורם שח"ו הקב"ה יסתיר פניו ממנו, ובכל אלו ההסתרות ג"כ טמון השגחתו ית', רק שהוא בדרך אחוריים ובהסתרה וצריך לחתור תחילה למצוא אותו ית' ע"י תוקף אמונה בננו ובהימננו, ולפעמים ע"י צעקה וזעקה לה', כי הסתרה כל הקב"ה כדי שיחפשו אותו בני אדם, ופעמים מסתיר הקב"ה את עצמו בענין זה, ופעמים בענין אחר, וכן לפעמים ההסתרה היא לבלבל האדם מעבודת הש"י, והאדם סובר שהוא הסתרה, אבל באמת הוא גלוי גדול, וכשבוחר ההסתרה נתגלה לו אור פני ה' (עכ"ל). והדעת זקנים מבעלי התוספות (שם) פירש עוד יותר ד"ההסתרת פני מהם" זהו דרך חיבה, כאדם שחטא לו בנז, ואומר לרבו להלקותו, והוא אינו יכול לראות בצרת בניו ושהמנין ע"י צעקה וזעקה לה', כי הסתרה כל בננו. וכעין זה פירש בשומר אמונים (שם פרק כ"ז) את הפסוק (דברים ל"ב, כ') אסתירה פני מהם, אראה מה אחריתם, דהיינו שהקב"ה מסתתר פניו מישראל, ורואה ומביט בכל אלו ההסתרות מה אחרית סוף תיקונו של כל נפש מישראל, כי לא ירח ממנו נח (שמואל ב', י"ד, י"ד).

הדרגת משרע"ה לבטל דעתנו מפני רצון הבורא ב"ה

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל (ל"א, א')

וה"ל רש"י (שם א') וילך משה וגו', וכתב (שם ב') לא אוכל עוד לצאת ולבוא, יכול שתשש כחו, תלמוד לומר (למון ל"ד, ז') "לא כהתה עינו ולא נס לחה", אלא מהו לא אוכל, אינו רשאי, שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע. וא"י ונחיצ' רבי מלאיאל זלללה"י, הקשה למה מתחיל לה' הפרשה בפסוק וילך משה וגו', ולא מפרש על זה כלום. ותידין בארוכה לפי דרכי בקשר (הובא בתפארת בנים מרדכי דובב שפתי ישנים דף ס"ט).

ולענין נראה לומר תירוץ נוסף, לאחוז בשפולי דגלימא, נקדים דברי דעת זקנים מבעלי התוספות (שם) וז"ל: "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, לא אוכל עוד לצאת ולבוא" כי זקנתו, ועוד כי ה' אמר אלי לא תעבור את הירדן – דבר אחר "לא אוכל לצאת ולבוא", לא משום חלישות, אלא משום שה' אמר אלי לא תעבור (עכ"ל). דואם מדבריו שבפירוש השני פירש כרש"י, ואילו פירש הראשון הוא ש"לא אוכל עוד לצאת ולבוא" כיון שזקנתי, ועוד שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן. ויתכן שלזה נתכוין רש"י לומר "וילך משה וגו'" שמחא חזיון לא כהתה עינו ולא נס לחה, דהרי יכול לצאת ולבוא, ולכן צריכים לומר שמה שכתב בפסוק השני "לא אוכל עוד לצאת ולבוא" הכוונה "אינו רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע". עוד אפשר לומר דאם משה לא הלך, רק כלל ישראל היו באים אליו, והיה אומר להם פסוק זה "לא אוכל עוד לצאת ולבוא", וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הוה"ו אפילו שהכוונה אינו רשאי כפירוש רש"י, אבל כלל ישראל היו יכולים לחשוב, שמהם מסכים עכשיו להעביר הנשיאות ליהושע, כיון שסוף כל סוף אין לו כבר כח ללכת, ולכן מסכים לדברי הקב"ה, ולכן הלך משה דייקא להראות לישראל שיכול ללכת, רק מנטל דעתו לגבי דעת הקב"ה. ולזה כתב רש"י "וילך משה וגו'", שכאן הראה משה רעיו מהימנא, הדרגת לישראל, איך שצריכים לבטל דעתנו, מפני דעת הבורא ב"ה, שאפילו שיכול ללכת וכוה במתניו, עכ"ז אמר להם, "לא אוכל עוד לצאת ולבוא", כיון שהקב"ה לא רוצה.

תיקון למי שלא התפלל רח"ל

אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלקיכם (ב"ט, ט')

ואיתא עלה במדרש רבה (פרשה ה' ס"ק א') הלכה, אדם מישראל שלא התפלל תפילת השחר, או תפלת מוסף, או תפלת המנחה, הרבה פעמים, שלא פנה להתפלל – אי זו שעה מותר לו להתפלל ויצא בה ידי חובתו, כיצד הוא צריך לעשות (והמדרש ממשיך בזמני התפלה, ובמעלת התפלה). וראיתי בחתם סופר על התורה (פרשת נצבים דף קי"ז, קכ"ג) שמבאר שייכות המדרש לפרשה זו, בשתי אופנים לפי דרכו בקודש. וראה עוד ביאור בזה באמרי קודש (דברים כ"ט, ט') דף שצ"א.

ולענין אפשר למימר דהנה כתיב בפרשתנו פרשת התשובה (ל', א' – ט'), ואיתא ברבינו יונה (ספר היראה, בסיום הספר, וכ"ה בסדר היום סדר תפלת השחר. ראשית חכמה שער האהבה פרק י' ס"ק ל"א. ליקוטי מהרי"ח חלק א' סדר י"ג עיקרים ד"ה הנה. מקור התפלות שחרית ד"ה פרשת היראה) שצריך לומר פרשה זו בכל יום. וגם מאי דכתיב בפרשתנו (ל', י"א – י"ג) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום, לא נפלאה היא ממך, ולא רחוקה היא – לא בשמים היא – ולא מעבר לים היא – כי קרוב אליך הדבר מאוד, בפיך ובלבבך לעשותו, וס"ל להרמב"ן (ל', י"א), והספורנו (שם) ובעל הטורים (שם) שקאי על מצות התשובה, שפסוק זה הוא המשך מפרשת התשובה (הג"ל). ומכיון שבפרשתנו מיירי מתשובה, אתי שפיר אמאי מתחיל המדרש "אדם מישראל שלא התפלל – הרבה פעמים – כיצד הוא צריך לעשות" דהדיון הוא שרק תפלה אחת יש לה תשלומין כשהיה בשוגג (ברכות כ"ז ע"א, רמב"ם תפלה פרק ג' הלכה ה' – ט', שו"ע א"ח סימן ק"ח סעיף א' ב'), אבל אם לא התפלל ב' תפלות, אין לו תשלומין על תפלה הראשונה, ואם לא התפלל במידה, אפילו תפלה אחת אין לה תשלומין (ברכות שם, רמב"ם שם שו"ע שם סעיף ז'), ועל זה אמרין (קהלת א', ט"ז) מעוות לא יוכל לתקון, וחסרון לא יוכל להמנות (ברכות שם). והמדרש רוצה לבאר לנו, הגם שהוא מעוות לא יוכל לתקון, עכ"ז תשובה מהני לזה, דאין לך דבר שעומד בפני התשובה (ירושלמי) (פאה פרק א' הלכה א'), רמב"ם (תשובה פרק ג' הלכה י"ד). והאריך בזה השל"ה מסכת ראש השנה, (דרך חיים ס"ק קי"ד – קי"ט) ממאמרי חז"ל בזה.

שזכיתי במצוות רבות של הצלת נפשות וריפוי חולים עניים ללא תמורה, הרי מובטח לי שם בעולם הבא חלק לא מבוטל, האם אחמיצנו? מאוכזבת ומודאגת עזבה האשה את חנותו של הקצב ושבה לביתה.

בלילה ההוא חזר הרופא בחלום אל אשתו, ובשמעו את תשובת היהודי, זעק זעקת שבר נורא, וביקש מאשתו שתלך לרב העיר הוא הגאון הרידב"ז זיע"א, ולהזמין את הקצב לדין תורה. למחרת פנתה האשה לבית הכנסת, וכצאת הגאון הרידב"ז מבית הכנסת, שטחה בפניו את כל הפרשה, את החלומות החוזרות ונשנות, את תשובתו של הקצב וכו'. הסיפור עשה לו כנפיים ותהום כל העיר, הדיון תורה נקבע להיערך בבית הכנסת הגדול. ביום המיועד נקהלו היהודים אשר בסלוצק לבית הכנסת, להיות נוכח בדיון בדין תורה נדיר זה, מתח רב שרר בבית הכנסת כאשר האשה שטחה את טענותיה בפני הדיינים וחזרה שוב על כל מהלך העניינים. לאחר מכן נקרא היהודי הקצב להשמיע את דבריו ואת טענותיו. הציבור היה נבוך מאד, המלמול הנרגש נשמע בבית הכנסת, אלו צידדו עם הרופא הנפטר, ואחרים הצדיקו דוקא את היהודי. בינתיים הוחלט כי פסק הדיון ינתן בעוד מחצית השעה.

פסק הדיון הכיל שלושה סעיפים: הסעיף הראשון, "המכירה בטלה ומבוטלת" שמחה חרישית נשמע בקהל, והרב הסביר: "עולם הבא אינו רכוש היכול לעבור מיד ליד, עולם הבא הוא האור שנוצר ממצוות ומעשים טובים שפעל האדם בימי חייו" מי שלא עמל כיצד ישיג את האור? המשיך הרב ונשא משלו: "מי ששכר חוטב עצים לחודש ימים תמורת חמישים רובל, מלבד חמישים הרובל שיקבל, זכה בנוסף לזה במתנה נוספת, איר העיר, התעמלות גופו ותוספת בריאות שחיזקו את איבריו. מעתה יכול הוא להתנות עם משכירו לשלם את חמישים הרובל למישהו אחר, אבל בנוגע לבריאות שזכה בה, האם יוכל למכרה? וודאי שלא, זהו איפוא חלק מעצמותו, בשר מבשרו, מתנה זו אינה נכנסת בסוג של מקח וממכר, גם העולם הבא, האורות שזכה בהן אדם שקיים מצוות ומעשים טובים והוסיפו בו כוח רוחני, אין בכוחו למכור אותו תמורת כסף, משום כך על האלמנה להחזיר לקצב את הרובל והמקח בטל.

הסעיף השני: הרופא איבד את חלקו בגן עדן וההסבר: פסוק מפורש הוא (יחזקאל ל"ג י"ב) "ואתה בן אדם אמור אל בני עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו", ואמרו חז"ל במסכת קידושין שמדובר בצדיק שהתחרט על צדקותיו, וכן אמרו במסכת סנהדרין שהכופר בעולם הבא נדחה מעולם הבא, "במקרה שלפנינו" סיכם הרידב"ז "הנפטר היה זוכה בשכרו משום שהמקח התבטל, בכל זאת מאחר וכפר בעולם הבא, זלול ולגלג עליו, איבד את עולמו."

הקהל נדהם למשמע אונניהם, כלומר תמהו: כולם הפסידו כאן? הקצב איבד את מקחו והרופא יצא קרח מכאן ומכאן, את הרובל החזיר ואת עולמו איבד? עד שנשמע קולו של הרב בקראו את הסעיף האחרון של פסק הדין, הסעיף השלישי: קידוש שם שמים שנגרם על ידי הרופא לאחר מותו, זיכה אותו לצאת מדינה של גיהנום, וההסבר: מאורע זה גרם קידוש שם שמים גדול, כולם ראו והתחזקו כי יש דין ויש דיין, ועל כל מעשה יבוא האדם במשפט. קובעים אנו על דעת המקום ועל דעת הקהל, שזיכוי הרבים הזה נזקף ליכוחו של הרופא, ועל כגון זה קבעו חז"ל (יומא פ"ז) שהמזכה את הרבים אינו נופל בגיהנום, זאת ועוד, הרי לימדנו חז"ל (מסכת אבות פרק ה' משנה י"ח) "המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו". גם כאן זכות הרבים תלוי בו ברופא, וראוי מעמד זה של חיזוק אמונה להקנותו חלק לעולם הבא.

אנחת רווחה נשמעה בין הקהל, רבי! רבי! נשמעה אנחתו של היהודי קצב שפילס לו דרך אל מושב הרב והדיינים, אם כך החשבון הרי גם לי חלק בכך במשו מינייכו לפסוק שגם חלקי לא יקופח.

אור אלהים

בסייעתא דשמיא

ראש השנה

ויל עי קהילת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירי גה' רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו מעמיתותיו של רבינו שליט"א

עובדא רבא

לימוד הזכות ביטל את הקטרוג

סיפור זה התחבר בראש השנה באחת השנים אצל הבעש"ט הקדוש זי"ע א, תפילת ראש השנה התנהלה לאיטה, יחד עם עשרות תלמידיו הקדושים וסתם יהודים פשוטים שהגיעו מכל קצות מזיבזו וסביבותיה עסוקים בעבודת יום הדין, מפילים תחינתם ובקשתם לפני בורא העולם שיוצא אותם בשנה טובה. עומד הבעל שם טוב במזרח בית המדרש, ודומה שרק גופו נמצא שם, ואילו רוחו מפליגה הרחק הרחק. פניו בוערות כלהבת אש והוא לא נע ולא זע, שקוע בשרעפיו, מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין, אימת יום הדין ניכרת בכל, גם פשוטי העם שבאו לחזות בבעל שם טוב ולהתבונן בתפילתו, רועדים מאימת יום הדין.

תלמידיו הגדולים של הבעל שם טוב שקועים בתפילתם, מתלהבים בהתלהבות יקוד קודש שהולכת וגוברת מרגע לרגע, זה עומד סמוך לכותל פניו שטופות באגלי דמע, זה עומד כשראשו טמון במחזור ומתייפח בבכי, הלה מתנועע מעל גבי המחזור בהתלהבות רבה, לעתים סופק כף בהתלהבות, לעתים עוצר בעצמו, תומך את ראשו בידו וממולל את זקנו העבות מכווץ עיניו בהתבוננות ומחשבה עמוקה, ולעתים מושיט את ידו לעימקי הכיס, מוציא מבלי משים קופסה של טבק, נוטל קמצוץ ושואף את ניחוחו החרירי עמוק לריאותיו, ומיד ממשיך בהתלהבות כמקודם בעבודתו הקדושה, שקוע התלמיד הרחק הרחק בשרעפיו, ולא שם לב שקופסת הטבק נשמטה מכיסו ונפלה בנקישה חלשה על רצפת בית המדרש.

זמן מה עבר והתלמיד הושיט את ידו כהרגלו פעם נוספת אל כיסו להוציא את קופסת הטבק, והנה הכיס ריק, השפיל התלמיד את מבטו לארץ והבחין בקופסת הטבק הזרוקה על הרצפה, התכופף והושיט את ידו, נטל את הקופסה והרימה מן הארץ, והוציא שוב קמצוץ טבק, תחב באפו ועד מהרה המשיך בתפילתו, כאילו מאום לא אירע, שב להתבוננותו ברזי התפילה, אימת יום הדין חזרה ושרתה עליו ונראה היה כאילו מקרה זה נשכח.

אך לא כן היה, אחד מפשוטי היהודים תושב מעזיבז' שישב בבית המדרש, הבחין כיצד תשומת לבו של החסיד ניתקה לרגע קצר מן התפילה אל קופסת הטבק, וכעין תרעומת התגנבה לליבו, הייתכן בעיצומה של תפילת ראש השנה, ראשו של זה נתון בדברים פחותים מעין אלה, ביום כה נשגב חורג החסיד מכוונת התפילה בשל קמצוץ אבקת ריח? פליאה, וכיוון שעלו הדברים בהרהור לבו, עלו ועמדו לפני כיסא הכבוד בעת שישב קודשא בריך הוא על כס משפט, כשקטגור וסגור עומדים זה מול זה, מתנצחים ומתאבקים. צהל הקטיגור וזב בטענה: ריבוננו של עולם, ראה כי גם חסיד גדול זה מתלמדי חביבך, אין ראשו נתון ביום הנורא לתפילת היום, אלא בקמצוץ טבק שגורם לו תענוג וקורת רוח גשמית, כיצד רוצה הנך לזכותו בדין? השפיל הסגור את ראשו בכאב ובמבוכה ולא מצא מילים שיסגורו על יהודי זה. באותה שעה עומד הבעל שם טוב הקדוש בבית מדרשו, ראשו ולבו נתונים למאבק האיתנים המתחולל

פרפראות לחכמה

אמאי נשאר המנהג לתקוע בשופר רק במוסף, ולא בשחרית

א. במשנה (ראש השנה דף ל"ב ע"ב) העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה, השני (המתפלל תפלת מוספין, רש"י) מתקיע. והטעם שתוקעין רק לפני תפלת מוסף, ולא בשחרית משום זריזים מקדימים למצות, אמר רבי יוחנן בשעת גזירת המלכות שנו, פירש רש"י, אויבים גזרו שלא יתקעו, והיו אורבין להם כל שש שעות, לקץ תפלת שחרית, לכך העבירוה לתקוע במוסף.

ב. ורבינו חננאל, ור"ן (שם פרק ד' ט"ז ע"א) מביאים דברי הירושלמי (שם פרק ד' הלכה ח') ד' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן, מפני מעשה שאירע, פעם אחת תקעו בתפלת שחרית, והיו השונאין סבורים שמא עליהם הם הולכים, עמדו עליהם והרגום, עמדו לתקוע, ותיקנו בתפלת מוסף, ומינו דאיון חמיו לון דקרו קריאת שמע, ומצלו, וקרו באורייתא, ומצלו, והדר תוקעין, אמרין בנימוסיהו אינון עסיקין. (פירוש: מתוך שהן רואין אותן קורין קריאת שמע, ומתפללין, וקורין בתורה, ומתפללין, ואח"כ תוקעים, הם אומרים, במנהגיהם עסוקים, ואין דעתם למלחמה, קרבן העדה).

ג. לכאורה אפשר לומר דא ודא אחת היא, מה שהסביר רש"י שאויבים גזרו שלא יתקעו, כיון שהיה מעשה זו שהובא בירושלמי.

ד. אבל מדברי (התוס' שם ד"ה בשעת) רואים להדיא שהם ב' טעמים נפרדים, דו"ל התוס', אע"פ שבטלה גזירת המלכות, לא עברין דרמיעקרא (לתקוע בתפלת שחרית), אע"פ דזריזים מקדימין למצות (פסחים דף ד' ע"ב), דחיישין שמא יחזור דבר לקלקולו. ולפירוש הירושלמי נראה שפי, שמפרש שדימו האויבים שנתאספו לתקוע תרועת מלחמה, ועמדו עליהם והרגום, ולכך תקנו תקיעות וברכות במוסף, דכי חזו דקרו בקריאת שמע ומתפללין וקורין בתורה, וחזרין ומתפללין ותוקעין, אמרו בנימוסיהו אינון עסיקין, כלומר בחוקיהם ובתורתם (עכ"ל התוס'). רואים מדברי התוס' שטעמו של רש"י הוא, משום גזירה שהיה פעם שגזרה המלכות לא לתקוע, וארבו להם כל שש שעות, ולכן העבירו זאת לתפלת מוסף, ונשאר כך שתוקעים אחרי קריאת התורה לפני מוסף (כמבואר ברמב"ם הלכות שופר פרק ג' הלכה י'), טור א"ח סימן תקפ"ה דף ט"א ע"א, שחששו אולי יחזור מלך לגזור כך, ודבר זה הוא חשש רחוק, דאם היה איזה מלך מטרף ולא נתן לתקוע, לא צריכים לחשוש עוד פעם על מלך כזה, ואם כן יהיה דבר זה, בטח יזהיר מקודם את ישראל, ואז יש להחכמים הברירה אז לתקנו שוב בתפלת מוסף. אבל לפירוש הירושלמי נראה שפי שמוכן למה לא חזרו לתקוע בשחרית, כיון שזה לא היה גזירה, רק פחד שפחדו המלכות, שישראל יוצאים למלחמה איתם, ועמדו והרגו את ישראל בלי שום חקירות, ועל זה יש לחשוש בכל שנה ושנה, אולי יחשוב איזה מלך, שתקיעות אלו הם תרועת מלחמה, ויבואו להרוג את ישראל חלילה, לכך נשאר המנהג לתקוע במוסף.

ה. ולולא דמסתפינא הייתי אומר, שגם לפירוש רש"י נראה שפי, ושפיר יש לחשוש שלא יקום איזה מלך להתחדש גזירה זו, דאמרין בגמ' (ע"ז דף ג' ע"ב) אמר רב יהודה אמר רב, שתיים עשרה שעות הוי ביום, שלוש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, שניות (שלוש שעות השניות, דהיינו שעה רביעית חמישית ששית) יושב ודן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלליה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (עכ"ל). ומלך זה שגזר לא לתקוע ידע זאת, וגם ידע רוא דנא שהשופר מערבב הטון, וסותם המקטרגים. כהמעשה שהיה בזמן הרה"ק רבי פנחס מקארין זי"ע, שיהודי ביקש מגוי מכסף שילמד אותו כישוף, וענה לו המכסף, ראיתי בבואי לביתך בבוקר בשעה שנטלת ידך, וראיתי שנפלו מאצבעותיך קליפות וחיצונים הרוגים לאלפים ולרבבות, וגם בעת שלבשת הטלית קטן עם הציצית, ג"כ נפלו מהציצית אלפים ורבבות חיצונים (הובא באוצר הסיפורים להרה"ק ר' צבי מאסקאוויטש ז"ל חלק א', סי' י"ג). כן מלך זה ידע טוב מאוד, מה ישראל פועלים בהתקיעות, ולכן לא נתן להם לתקוע, עד שיעבור הזמן שהקב"ה דן את העולם, ואח"כ לא אכפת לו, ככה חשבו שביום ראש השנה הדין הוא בדיוק כמו בכל יום ויום, ולכן חששו חכמינו ז"ל, אולי יקום עוד איזה מלך, ויידע רוא דנא, ולכן נשאר הדבר לתקוע במוסף ולא בשחרית.

טעם למה אומרים ברכת "מלך על כל העולם כולו" במוסף בפסוקי מלכיות

א. בכל התפלות של ראש השנה, הברכה האמצעית והעיקרית היא "מלך על כל העולם כולו בכבודך". ובתפלת מוסף שאומרים "מלכיות, זכרונות, שופרות" אומרים ברכה זו אחרי פסוקי מלכיות, ובפסוקי סימכו ברכה זו לפסוקי מלכיות, כיון שזה מעין המאורע, שבשניהם מיידי ממלכיות, ובזכרונות ובשופרות תיקנו ברכה אחרת מעין המאורע מזכרונות ומשופרות.

ב. אבל אפשר לומר עוד טעם, דהרי הטעם שאנו אומרים מלכיות וזכרונות שופרות, מבואר בגמ' ר"ה (דף ט"ז ע"א) וז"ל: אמרו לפני בראש השנה מלכיות וזכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות כדי שיעלה וזכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר (עכ"ל). והנה כדי שתמליכוני עליכם, הכוונה שצריכים להמליך את הקב"ה על כל אבר מאבריו, היינו שיקבל על עצמו שהקב"ה הוא המלך שלו, וצריכים לעבדו בכל אבריו, ולא לחטוא לפניו בשום אבר ואבר חייו. ולכן אחרי שהמלכנו אותו על כל אברינו, אנו מבקשים "מלך על כל העולם כולו בכבודך, והנשא על כל הארץ ביקרך, והופע בהדר גאון עוזך, על כל יושבי תבל ארצך, וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה". בבחינת קשוס עצמן ואחר כך קשוס לאחרים (בכא מצינא דף ק"ז ע"ב), דאחרי שהמלכנו אותו עלינו, מבקשים על כל הבריאה כולה, שגם הם ימליכו אותו, דאי אפשר לשער ולבאר גודל צעד השכינה בזה, דמשל לעשיר שבנה עיר, והכניס שם אנשים, ובנה להם בתי מלאכה שיתעסקו ויתפרנסו, ויבנו להם

מול כיסא הכבוד, וליבו דואב, מביט הוא בחרדה ורואה כיצד מידת הדין מקטרגת על תלמידו הגדול, מנסה הוא ללמד זכות, להשיא עצה ואין שועה לדבריו, הקטגור עומד בשלו ואף הולך ומתחזק בטענותיו. מוסיף הבעל שם טוב אומץ ומפציר למען נפש תלמידו, אך מידת הדין גברה והגזרה נגזרה.

עיניו הטהורות מוצפות דמעות של רחמים על תלמידו, בוכה הבעל שם טוב ממעמקי לבו שמה ניתן בכל זאת למצוא לו פתח של זכות ולזכותו בשנה טובה, עומד הרבי שעון על מרפקו, מפעם לפעם מנגב את זיעתו, מתאמץ לבטל את הגזרה הנוראה המרחפת על תלמידו, לאחר מאמצים רבים מצליח הבעל שם טוב לפתוח סדק של רחמים במסך הדין הנורא, הנה הכרזו משמיע, באם אותו יהודי שהרהר בלבו רעה על החסיד, ידון ויפסוק את המעשה לכף זכות, תוסר ממנו הגזרה. נושא הבעל שם טוב את עיניו בתקווה, אנחה כבדה מתמלטת מפיו והוא ממשיך בתפילתו, וכי מה בידו לעשות, מנוע הוא מלגלות ולספר על המעשה שאירע, רק אם אותו יהודי ימצא כף זכות מעצמו, יציל את תלמידו החסיד ויוריד מעליו את הקטרוג.

ליל הושענא רבה, בית מדרשו של הבעל שם טוב הקדוש הומה גם עכשיו, קהל רב בא לומר את התיקון במחיצת הבעל שם טוב, חמימות שוררת בבית המדרש הגדול, בחוץ נושבת רוח סתיו בחזקה, מרעידה את העצים ומשילה מעליהם את העלים. האנשים יושבים סמוכים זה לזה בדיבוק חברים, שקועים בספר המונח לפניהם וממלמלים את התיקון.

גם היהודי שקטרג בלבו על החסיד בראש השנה יושב יחד עם הציבור, הוא מנסה לקרוא את הכתוב לפניו ולשקוע בספר, אך ללא הצלחה, אדי הזיעה והחום שממלאים את בית המדרש נראה שנכנסו ובאו למוחו, ראשו כאילו נתון בערפל כבד, מחשבותיו רבות מתערבבות זו בזו ללא סדר, וראייתו מעורפלת. התאמץ האיש לנער את הערפל, לגרום למחשבותיו להתרכז בתיקון, וככל שהתאמץ והתכוון, כן הלך הערפל והתפזר וכמו מאליה צפה ועולה תמונה.

בראשו הוא רואה כיצד החסיד מתקופף ומרים את קופסת הטבק בתפילת ראש השנה, ותמה מדוע נזכר במקרה ההוא שכמעט נשכח ממנו, אך התמונה לא הרפתה ממנו, והמחשבות החלו לרדוף זו את זו, מדוע חשבתי רעה על אותו חסיד מופלא? הרהר בצער, בוודאי עשה את מה שעשה מסיבה מוצדקת, וטעם הטבק בוודאי החיה את נפשו בעת שמחשבותיו עסקו בספירות ומדרגות עליונות, בוודאי היה מוכרח לדבר כלשהו כדי להשיב את רוחו, הוא עשה זאת לטובה, ואני החשבתי לו לרעה. חשק היהודי את שפתיו בכאב ודוק של דמעות הציף את עיניו, לבו התמלא רגשות חרטה.

לאחר הרהורים רבים החליט בלבו: אלך אל הבעל שם טוב הקדוש והוא בוודאי ידריכני בדרך ישרה לתקן את אשר עשיתי. עד מהרה מצא את עצמו עומד נבוכ קמעה מול עיניו הטהורות והאזהבות של הבעל שם טוב, הוא לא ידע כיצד להתחיל בדבריו, עד שלפתע פרץ בבכי נורא תוך כדי שהוא משיח למקוטעין את אשר אירע בראש השנה, אנא יורני רבנו דרך תשובה סיים את דבריו בקול חנוק ומיוסר. הביט בו הבעל שם טוב בחמלה, וזיק של שמחה ריצד בעיניו, הרהר מעט ואחר נשא מבטו והתחיל מספר ליהודי את אשר התחולל בשמי רום, כיצד גרמה מחשבתו לקטרוג וגזר דין נורא נגזר על אותו חסיד, היהודי עמד עמידה אומללה כשהוא נחרד, האומנם עד כדי כך הזקתי לו? זעק בקול לא לו, האין דרך תשובה ותקנה? עתה בני, הוסר הקטרוג מעל היהודי, אמר הבעל שם טוב בקול אוהב, בזכות לימוד הזכות שלימדת על החסיד, אך להבא היזהר בני לנפשך מאוד, חשוב רק טוב על כל יהודי באשר הוא.

בתים מכל טוב, ואח"כ מגיע שם העשיר, ורואה שלא מתייחסים אליו, ולא חושבים שהם חייבים לו משהו, ואם כן על אחת כמה וכמה הוא צער השכינה, שאי אפשר לתאר עליו גליון. וכדברי היסוד ושורש העבודה (שער האיתון פרק א') וז"ל: אחי ורעי, ראוי לידע, שכמעט כל נוסח התפלות של ראש השנה ויום כיפור, הוא רק שיתקדש שמו הגדול בכל האומות, ובכל העולם, כי זה עיקר התפלות עתה בימים הנוראים האלה, לכן יזהר האדם להצטער בלבו ולבכות, ביהוד ביום הגדול והנורא הזה, בענין שמדבר בתפלה מחלול שמו הגדול יתש, ויתפלה ענין זה מעומקא דליבא, יותר ויותר מהתפלות שמתפלה בעד עצמו, כי זה כל אדם עתה בגלות יש לו לבכות ולהצטער בתמידות על חילול שמו הגדול ית"ש, בין האומות עוברי עץ ואבן, מעשה ידי אדם, שמחפרים ושוחקים בנו עם קדוש, ואומרים איה אלקים יקום ויעזרם. - ובתפילה "מלך על כל העולם כולו בכבודך" יעורר לבו אל הבכי יותר ויותר על חילול שמו הגדול בין האומות, - ובייחוד בתיבות "ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה" יעורר לבו אל הבכי יותר ויותר, ויחשוב במחשבתו, מתי נזכה שיתקדש שמו הגדול בפי כל האומות, ויאמרו עתה ידענו אך רק אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה (עכ"ל). עוד טעם יש לומר, לפי דברי תיקוני זוהר (תיקון ס"ט דף ק' ע"ב) וז"ל: בגין דא אתקרי בר נש עולם קטן, ומאן דאמליך לקודשא בריך הוא על כל אבר ואבר, כאילו אמליך ליה על כל עלמא (פירוש: משום כך נקרא האדם עולם קטן, ועל כן מי שממליך את הקב"ה על כל אבר ואבר, כאילו המליכו על כל העולם), הובא בראשית חכמה (שער היראה פרק ט' ס"ג ג'), וכן הוא במדרש תנחומא (פרשת פקודי סימן ג'). ולכן כיון שבפסוקי מלכיות שאומרים, מקיימים "שתמליכוני עליכם", ובוה נחשב "כאילו אמליך ליה על כל עלמא", ולכן ממשיכים "מלך על כל העולם בכבודך" בלא כאילו רק "ויאמר כל אשר נשמה באפו" הם אפילו אומות העולם יאמרו "ה' אלקי ישראל מלך".

האופנים שבהם מותר בראש השנה לבקש גם על גשמיות

א. איתא בתיקוני זוהר (תיקון ו' דף כ"ב ע"א) "ויפן כה וכה, וירא כי אין איש", אלא איש לדרכו פנוי, בעסקים שלהם, בדרכים שלהם, כל אחד עוסק לאסוף ממון, מן הקצה אל הקצה, לרשת זה העולם, ואין הם מצד אלו שנאמר בהם "אנשי חיל, יראי אלקים, אנשי אמת, שונאי בצע", אלא כולם צווחים בתפילות ביום הכיפורים ככלבים, תן לנו מזון, סליחה, כפרה, כתבנו לחיים, והם עוז נפש ככלבים, שהם אומות העולם, שצווחים לבקש על צורכם, ואין להם בושת פנים, ואין מי שקורא להם בתשובה, שתחזור שכינתו להקב"ה, שהיא רחוקה ממנו, ודומים לכלבים, שנאמר (תהלים קיז, ל"ה) ויתערבו בגוים, וילמדו ממעשיהם", ואלו ערב רב, שכל חסד שעושים לעצמם עושים.

ב. והנה בהרבה ספרי חסידות, מבואר תירוצים, לתרץ התיקוני זוהר, ולהסביר למה נוהגין כן לבקש על פרנסה, הובא בנחלי בינה (ראש השנה סימן ג' ענף ה', ו' דף ל"א - מ"ג). והכל סובב על תירוצו אחד, דכונת התיקוני זוהר, שמבקש חיים ופרנסה עבור תאוות ממון, אבל כשמבקשים פרנסה שנוכל לחיות ולקיים מצות ה', זה מותר, ואורבא מצוה להתפלל על זה. וכדאיתא בשלחן הטוהר (מאמר אמונה ופרנסה פרק ג' דף ס"ג) בשם מדרש פנחס (אמרי פנחס השלם ראש השנה סימן תפ"ח) שאמר הרבה שו"ת ריידן ז"ל אין (מסכים עצמם), צווחין ככלבים הב ה', ואין מתפללים בראש השנה יום כיפורים על פרנסה, דאס האבין זיי ניט, און דאס בעטין זיי ניט (המדרגה של הזוהר לא השיגו, ופרנסה לא מבקשים, נמצא שנסארו קורא מכאן ומכאן). וכן הוא בכתר שם טוב (חלק ב' דף ע"ה ד"ה כה אמר ה') וז"ל: אע"ג דאמר בזוהר (הניל) צווחין הב פרנסה, זה היה בשנים ההם, שפרנסה היה בשופי, משא"כ עתה שעי' מניעות פרנסה, אי אפשר לעבדו יתברך, להחזיק בנינו לתלמוד תורה. גם הקדושת לוי (ראש השנה ד"ה באופן), דגל מחנה אפרים (ליקוטים ד"ה ביאור), שער יששכר (מאמר ימי רצון, לחודש אלול ס"ק ז') האריכו בזה לבאר שצריכים לבקש על פרנסה.

ג. אבל בפשטות נראה להבינו ע"פ משל למלך, שביום השנה למלכותו, כל בני המדינה עוברים לפניו, ומברכים אותו, ומבקשים ממנו ג"כ הדברים שהם צריכים. והנה אם אחד יגיע למלך, ולא יברך אותו שום דבר, זאת אומרת שלא יתייחס בכלל שהיום הוא יום השנה למלכותו, רק יחשוב שיום זה הוא יום הזדמנות לפניו לגשת למלך, ולבקש ממנו מה שחסר לו, כסף, וכדומה, בודאי לאיש זה ימלא המלך אף וחמה. אבל כשמברכים למלך על יום השנה למלכותו, ודרך אגב מבקשים ג"כ בקשותיו הפרטיות, בודאי המלך ימלא משאלותיו. ולכן התיקוני זוהר שכתב "כלהו צווחין בעלותין, ביומא דכפורי ככלבים, הב לא מזונא, - דצווחי לגביה, ולית לן בושת אנפין, דלא אית מאן דקרא ליה בתיובתא, דיהזור שכינתיה לקב"ה" (פירוש: כולם צווחים בתפילות ביום הכיפורים ככלבים, - תן לנו מזון - שצווחים לבקש על צורכם, ואין להם בושת פנים, ואין מי שקורא לו בתשובה, שתחזור שכינתו להקב"ה), כוונתו לאילו האנשים שלא מתייחסים בכלל שהיום הוא הרת עולם, "זה היום תחילת מעשיך" דבתשרי נברא העולם (כמבואר בגמ' ר"ה דף כ"ז ע"א), רק חושבים שהיום הוא יום הזדמנות שאפשר לבקש בקשות פרטיות, ולכן המשיגם לכלבים שחושבים רק לעצמם. משא"כ ישראל עם קדושים, שמתפללים "מלך על כל העולם כולו בכבודך", וכל סדר התפלה, ומבקשים אח"כ בקשות פרטיות לפרנסה "לדוד מזמור" בליל ראש השנה, כמבואר ביסוד ושורש העבודה (שער האיתון פרק א') בשם האריז"ל (פרי עץ חיים שער כ"ה תפלות ר"ה פרק ז', הובא בכף החיים סימן תקפ"ב ס"ק י"ז), שאומרים זאת כדי שלא יחסרו לו מזונותיו כל השנה, ובתפלה "אבינו מלכינו" אחרי התפלה שחרית ומנחה, שיש בה הרבה בקשות פרטיות, וחץ מזה יכול כל אחד ואחד לבקש עוד בקשות ותפלות פרטיות מה שצריך, וגם מצוה היא.

ד. או כלך לדרך זו, דאם מבקשים "מלך על כל העולם כולו בכבודך" אז המלך מברר מה אם אדם זה, מהיכן ירק זה חי (ב"מ דף ק"ח ע"ב), הרי הוא רוצה לעבוד אותי, אני צריך לדאוג לו לכל מחסורו, ולכן אפילו שבסוף, כן מזכירים בקשות גשמיות, זה רק רמז למלך דרך אגב, תרע שיש לי איזה בעיה קטנה, ברור שהמלך ממלא בקשות.

ה. ואל תשיבני שהרי אומרים בקשות על גשמיות תיכף בהתחלה, שאומרים "זכרנו - מי כמוך" עוד לפני בקשת "יובכן תן פחדך", "מלך על כל העולם כולו", וכפי שכתבנו מותר רק אחרי שממליכים הקב"ה אותנו. לאו קושיא היא דהתוס' (ברכות דף ל"ד ע"א, ד"ה אל) כתבו בשם רבינו חננאל ורבינו האי, דמה דאמרין בגמ' (שם) "אל ישאל אדם צרכיו, לא בני דאשנות, ולא בני אחרונות", דוקא ליחיד, אבל צרכי ציבור שואלין, ולכן אנו אומרים זכרנו. וכן הוא בתוס' מגילה (דף ד' ע"א ד"ה פסק) ואומר על הנסים בתפילה, ויש שאין אומרים כשם שעשית להם וכו', לפי שאמרו חכמים (ברכות דף ל"ד ע"א) לא ישאל אדם צרכיו, לא בני דאשנות, ולא בני ברכות אחרונות, ושטות הוא, שהיה האי טעמא לא הוי אלא למתפלל בשלשן יחיד, אבל בשביל הציבור שרי (רק התוס' מביא טעם אחר, למה לא אומרים בעל הנסים כשם שעשית). ודברי התוס' הובא בטור (או"ח סימן תרפ"ב), ב"י (שם) משנה ברורה (שם ס"ק ז'). וכן כתב השעמי מנהגים (עניני ראש השנה סימן תרצ"ז, קונטרס אחרון ס"ק י"ג) בשם ספר האורה לרש"י ז"ל (חלק א' סימן י"ד) דצרכי ציבור כגון "זכרנו" שכל ישראל צריכין לה, שואלין שעה שיצריכה לכן. נמצא שבקשת "זכרנו" שהיא על הכלל, לא נחשב לצרכיו, הגם שגם הוא בתוכם. ו"מי כמוך" הוא לא בקשה, רק שבת הוא שמזכירים, שזוכר יצוריו לחיים ברחמים.

אור אלהים

בסייעתא דשמיא

האזינו – שובה

ויל עי קהילת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירני הגה"צ רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו ממעיינותיו של רבינו שליט"א

עובדא רבא

כמוך ירבו בעלי תשובה בישראל

מסופר: המגיד מקלם היה נוהג לשבות מנסיעה בכל ערב שבת בחצות היום. פעם אחת ביום שישי, בנסעו לאחת הערים, התארכה הדרך ובהגיע חצות היום עדיין היה רחוק ממחוז חפצו. מיד פקד על בעל העגלה שיעצור כי אין בדעתו לנסוע יותר והוא ירד מהעגלה. העגלון אמר לו, כי אם ילך ישר ואח"כ יסתובב, הרי לאחר כשעה יגיע לעיירה יהודית. בהגיעו למבואות העיירה, פגש המגיד ביהודי, הושיט לו שלום ושאלו אודות המצב הרוחני במקום, היש על מה לעורר ולתקן? השיב הלה כאן המצב טוב, חברות תורה וחסד לרוב וכו', בכל זאת, הרי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ממשיך המגיד לדובבו.

אימץ היהודי זכרונו ואמר, אינני מוצא כעת להצביע על דבר, מלבד צרה צוררה שממנה סובלת העיירה בשם יענקל'ה מוסר, הוא אדם מלשין שפל ומושחת, אשר יש לו קשרים הדוקים עם אנשי הרשות, ומוסר ממונם וגופם של ישראל בידיהם. אדם זה מטיל חיתתו על הסביבה, והכל חלים וזעים מפניו, אבל אין מה לעשות בענין זה. בכל זאת איזו מעלה טובה נמצאת בו? ממשיך המגיד ושואל, הפטיר הלה כן, הוא שומר דיבור, אם הוא מבטיח לקבור יהודי לא יפול מדבריו צרור ארצה. והיכן אפשר לפגוש אותו? רבי, כבר אמרתי לך שאין מה לנסות להשפיע עליו, תוך כדי שיחה מרים הלה ראשו, ומודיע בפתע, רבי, הנה יענקל'ה נורד עתה מההר שלפנינו, אני בורח מיד שלא ירגיש שדיברתי עמך.

המתין המגיד והלך לקראת יענקל'ה, הושיט לו יד בהארת פנים, שלום עליכם ר' יעקב, נדהם הלה מקבלת פנים זו, והמגיד ממשיך, יש לי בקשה קטנה ממך שתעשה לי טובה, אין אני עושה טובות, רוסן יענקל'ה, מפציר המגיד בכל זאת ר' יעקב, נו תגיד כבר מה אתה רוצה, מסביר המגיד, ידוע לך שהמגידיים אומרים דרשה בבית הכנסת ואחר כך הציבור משליך עבורם לתוך קערה מטבעות לצורך מחייתם, והנה אנכי עני ואביון, והיה אם אישיות כמוך תבוא לדרשתי הרי יבואו המונים לדרשה. אינני עושה טובות, זועם יענקל'ה, אולם המגיד בכוחו השפעתו אינו מרפה וממשיך להתרפס לפניו, עד שיענקל'ה מפליט מהפה טוב, בסדר, ועוקר כבר רגליו. כאן המגיד תופס אותו ואומר, שמעתי עליך כי שומר דיבור ומקיים הבטחה אתה, הלה ניסה להשתמש, עד שסוף כל סוף הבטיח ברורות, שיופיע לדרשה.

ביום ראשון בשעה הקבועה בית הכנסת כבר מלא על גדותיו, לאו מילתא וסרתא היא לשמוע את הדרשן הגדול שבדור, המגיד כבר הופיע והקהל מצפה בחוסר סבלנות, המגיד יושב וממתין כחצי שעה ועיניו משוטטות לעבר הפתח עד שהושלך הס, תדהמה בקרב הציבור כאשר יענקל'ה מוסר נכנס לבית הכנסת, הלה מפלס לו בנקל דרך בין ההמונים הנסוגים מפניו. המגיד מקבל פניו בלבביות ומושיבו במזרח, הציבור המום אינו תופס מה למגיד הצדיק ולמלשין נבזה, זהו, עתה מזרז המגיד ועולה על הבימה ופותח בקולו הצלול, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, הוא מרחיב את הדיבור בנושא זה ומביא ראיות מן התורה נביאים וכתובים כי שערי תשובה לא ננעלו בפני כל אדם, וכל אשר בשם ישראל יכונה, יש לו סיכוי להיות נוחל לעולם הבא. לאחר כמה שעות שהלהיב את ההמונים, פנה ואמר, ואתה ר'

פרפראות לחכמה

אמאי חמל הקב"ה על דור ההפלה

בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (ל"ב, ח')

פי' רש"י "בהנחל עליון גוים" כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתו, הציפם ושתפם "בהפרידו בני אדם" כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם, ולא עשה כן, אלא יצב גבולות עמים קיימים ולא אברם ל"מספר בני ישראל" בשביל מספר בני ישראל שעתידים לצאת מבני שם. ואיכא למידע דהרי אברהם אבינו היה בזמן דור הפלגה בן מ"ח שנה, (כמבואר בסדר עולם רבה פרק א'), וא"כ למה כתב רש"י "בשביל מספר בני ישראל שעתידים לצאת מבני שם", הרי אברהם כבר היה בן מ"ח שנה, וא"כ כבר מובטח זרעו של שם. וגם שרה כבר היתה אז ל"ח שנה, שהיה הברל ביניהם עשר שנים (כדכתיב בראשית י"ז, י"ז).

ואפשר דאיתא בגמ' נדרים (דף ל"ב ע"א) בן שלוש שנים הכיר אברהם את בוראו, ובמדרש רבה (פרשת נח ל', ח') הביא מחלוקת רש"י שיש אומרים בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו, והיא שנת ההפלה (כנ"ל בשם סדר עולם פרק א'), ואיתא באבן עזרא (פרשת נח י"א, א') "דאברהם מבוני המגדל היה". לפי זה מובן בטוב טעם ודעת דברי רש"י, דאם היה מעבירים מהעולם, היה גם אברהם נספה עמהם, כיון שגם הוא היה אחד מהם, ולכן רק הפיצם, ואדרבא ממעשה זה הכיר אברהם את בוראו, כ"כ הסדר הדורות (אלף השני אלף תתקנ"ח ט"ק א'). רק מוכרחים לומר שרש"י סובר בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו. ולמ"ד בן שלוש שנים הכיר אברהם את בוראו, סוברים שהתחיל בן שלוש, ונשלם ידיעתו כשראה הפלגה כשהיה בן מ"ח (סדר הדורות שם בשם כס"מ, וכן הוא בפירוש סדר זמנים על סדר עולם שם סק"ל) ולדעה זו ירשו הפסוק בפרשתנו למספר בני ישראל, כפירוש דעת זקנים מבעלי התוספות (שם) שמדרש למספר בני ישראל בידר נחלה לשנים עשר שבטים, אע"פ שעדיין לא נולדו, או כפירוש רשב"ם (שם) ורמב"ן, ספורנו, שהם מפרשים פירושים אחרים על זה.

אמאי פטירת משרע"ה היה בחצי היום

עלה אל הר העברים הוזה – ומת בהר אשר אתה עולה שמה (ל"ב, מ"ט – נ')

וז"ל רש"י (שם מ"ח) בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה, נאמר בנח (בראשית ז', י"ג) "בעצם היום הזה בא נח – אל התיבה", במראית אורו של יום, לפי שהיו בני דורו אומרים, בכך וכך, אם אנו מרגישים בו, אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה, – אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום, וכל מי שיש בידו כח למחות, יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות י"ב, נ"א) "בעצם היום הזה הוציא ה'", לפי שהיו מצרים אומרים בכך וכך, אם אנו מרגישים בהם, אין אנו מניחין אותם לצאת, – אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות יבוא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר "בעצם היום הזה" לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך, אם אנו מרגישים בו, אין אנו מניחין אותו, – אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום (והוא דברי הספרי שם ל"ב, מ"ח). והנה השפתי חכמים (ט"ק פ') הקשה על רש"י, למה אינו מונה בעצם היום הזה דנאמר גבי אברהם, דכתיב (בראשית י"ז, כ"ג) "בעצם היום הזה ניומל אברהם", ופירש רש"י (שם) ביום ולא בלילה, ולא נתיירא.

וז"ל דהא כתיב גבי אברהם "בעצם היום הזה" איכא למימר כמו שפירש רש"י (שם) דאתא לאשמועינן דביום שנצטוו ניומל, לכן לא נקט רש"י אלא ג' מקומות (עכ"ל). ולא זכיתי להבין תירוצו, דהנה רש"י (שם) כתב להדיא וז"ל: בו ביום שנצטוו, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגוים, ולא מן הליצנים, ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים, אילו ראינוהו לא הנתנוהו למול, ולקיים מצות של מקום (עכ"ל). הרי שרש"י כתב להדיא שעשה זאת "בעצם היום הזה ולא נתיירא, לא מן הגוים ולא מן הליצנים, ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים, אילו ראינוהו לא הנתנוהו למול, ולקיים מצות של מקום". והרי זה ממש כאותם שלוש שזכר רש"י כאן, וא"כ מה תירץ השפתי חכמים. רק הקושיא מעיקרא ליתא, דרש"י הביא ג' מקומות של "בעצם היום הזה" שאמר הקב"ה, כן היה במבול, וכן היה במצרים, וכן היה במיתתו של משה, דהקב"ה אמר נראה מי שיפריע. אבל בעצם היום הזה של אברהם אבינו, הגם דגם שם היה הטעם שעשה זאת ביום, ולא פחד מאנשים על זה, אבל מ"מ לא הכניס רש"י זאת, כיון שעצם היום הזה מייירא מאברהם, ולא מהקב"ה.

באיזו יום אמר משרע"ה "האזינו השמים ואדברה"

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (ל"ב, א')

פי' רש"י ולמה העיד בהם שמים וארץ, אמר משה אני בשר ודם למתור אני מת, אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית, מי בא ומכחישם, לפיכך העיד בהם שמים וארץ שהם קיימים לעולם. ואיכא למידע אמאי כתב רש"י הלשון "למתור אני מת" הרי זה היה ביום ז' אדר יום פטירתו כדכתיב לעיל פרשת וילך (ל"א, ב') בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, פירש רש"י היום מלא ימי ושנותי, ביום זה נולדתי, ביום זה אמות עכ"ל. וא"כ היה צריך רש"י לכתוב היום אני מת, וכן כתיב לעיל ב' וילך (ל"א, כ"ח) הקהילו אתי את כל זקני שבטיכם ושטריכם, ואדברה באזניהם את הדברים האלה, ורש"י מסביר שקא' על פרשת האזינו, וכתב רש"י (שם) ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל, – לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות. ואפשר דרש"י דייק בלשונו דבפרשת וילך כתב רש"י "ביום זה אמות" היינו שביום זה ימות, וכאן בפרשת האזינו כתב רש"י "למתור אני מת" פירוש מתור אני כבר מת דהיום ימות, ולמתור הוא כבר מת, ויהי רצון שיבולע המות לצח בביתא משיח צדקנו.

מתי אמר הקב"ה למשה "עלה אל הר העברים"

עלה אל הר העברים הוזה הר נבו – ומת בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמך (ל"ב, מ"ט-נ')

כאן רואים שהקב"ה אמר לו שילך לראות ארץ כנען ביום פטירתו הדיינו ז' ארר בצהריים. וקשה דרואים כבר זאת לעיל בפרשת פנחס (במדבר כ"ז, י"ב-י"ג) ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הוזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל, וראיתה אותה ונאספת אל עמך. ושם לא כתוב בעצם היום הזה, ומשמע שזה לא היה כלל ביום פטירתו, רק הרבה קודם לכן, אחרי פטירת אהרן, ולפני א' שבט שהתחיל אז חומש דברים. ולכן צריכים להבין מתי אמר הקב"ה למשה. ולולא דמסתפינא הייתי אומר דבפרשת פינחס אמר זאת הקב"ה למשה, ומשה לא עלה להר העברים לראותו, דהרי לא כתוב שם שמשע עלה, ורק אח"כ ביום ז' ארר יום פטירתו אמר הקב"ה שנית שיעלה, ואז באמת עלה אחרי שבירך את כל ישראל, בדרכיב לקמן בפרשת וזאת הברכה (ל"ד, א-ד) ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפיסגה אשר על פני יריחו, ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן וכו'. ואל תתמה איך אני מעיז לומר שהקב"ה ציוה למשה זאת בפרשת פינחס, ומשה לא שמע להקב"ה. דתמכתי יסודתי על דברי רש"י בפרשת פינחס (כ"ז, י"ב) שהקשה למה נסמכה (פרשה זו עלה אל הר העברים) לכאן, ותירץ כיון שאמר הקב"ה (כ"ז, ז') נתן נתן להם (נחלה לבנות צלפחד) אמר (משה רבינו) אותי צוה המקום להנחיל (להם נחלה) שמה הותרה הגזירה ואכנס לארץ, אמר לו הקב"ה גזרתי במקומי עומדת. דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גר ובני ראובן, שמה ואמר כמדומה שהותר לי נדרי (עכ"ל).

רואים מדברי רש"י שהקב"ה אמר זאת למשה בפרשת פינחס, כדי שלא יחשוב משה שהותר הנדר, ולכן לא עלה משה להר העברים לראות הארץ, כיון שהבין שכונת הקב"ה היתה רק לשלוח לו רמז שידע שלא הותר הנדר, וכיון שהבין הרמז לא צריך לעלות. ולא רצה לעלות, שמשע לא התייאש עוד וחשב אולי יתרצה הקב"ה וימחול לו, כמו שרואים במדרש תנחומא (פרשת ואתחנן סימן ו') דביום פטירתו היה לו למשה ויכוח עם הקב"ה שלא רוצה למות וליכנס לארץ ישראל. אבל כשהגיע יום ז' ארר אמר הקב"ה למשה "בעצם היום הזה" פעם שני "עלה אל הר העברים" כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא (דברים ל"ב, נ"ב) והסביר רש"י שהקב"ה אמר למשה יאם לא תראה עכשיו לא תראה עוד בחיך (עכ"ל), וצריכים להבין למה הוצרך הקב"ה לאיים על משה על כך, רק לפי דברינו מובן, כיון שבפרשת פינחס לא עלה משה, הוצרך הקב"ה לאיים עליו שאם עכשיו לא יעלה, כבר לא יראה בחייו, והוא רחום יכפר עון.

במה חמד משרע"ה לאהרן כהנא

עלה אל הר העברים הוזה הר נבו – ומת בהר – והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך (שם)

וז"ל הספרי (שם נ') "כאשר מת אהרן אחיך" מיתה שחמדת לה, מהיכן חמד משה מיתתו של אהרן, בשעה שאמר לו המקום (במדבר כ', כ"ה) קח את אהרן ואת אלעזר בנו, והפשט את אהרן בגדיו, הפשיטו בגדי כהונה והלבישו לאלעזר, וכן שני וכן שלישי, אמר לו הכנס למערה ונכנס, עלה למטה ועלה, פשוט ירך ופשוט, פשוט רגליך ופשוט, קמוץ פיך וקמוץ, עצום עיניך ועצם, באותה שעה אמר משה אשרי מי שמת במיתתו זו, לכן נאמר כאשר מת אהרן אחיך, מיתה שחמדת לה, (עכ"ל). והנה רש"י מוסיף ג"כ הסבר זה, ומוסיף פרט נוסף שהיה אצל אהרן, ונמצא שגם זה חמד משה וניתן לו, וז"ל רש"י "כאשר מת אהרן אחיך" באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון, והלבישו לאלעזר, וכן שני וכן שלישי, וראה בנו בכבודו, א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה, פשוט ירך ופשוט, פשוט רגליך ופשוט, עצום עיניך ועצם, קמוץ פיך וקמוץ, והלך לו, אמר משה אשרי מי שמת במיתתו זו (עכ"ל).

ולא יציתי להבין דבריו הק' "שראה בנו בכבודו" היינו שאהרן ראה שבנו אלעזר מלביש בגדי כהונה, ונהיה כהן גדול תחתיו, וזוה חמד משה וניתן לו, וקשה דהרי משה לא זכה לזה הגם שרצה בזה שבניו ירשו מקומו. כמו שכתב רש"י להדיא בפרשת פנחס כשיביש משה (במדבר כ"ז, ט"ז) יפקוד ה' – איש על העדה, הסביר רש"י כיון ששמע משה שאמר לו המקום (שם כ"ז, ז') תן נחלת צלפחד לבנותי, אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי, אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני, כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו, ועוד מש מתוך האהל (והוא מדרש רבה במדבר פרשה בא ס"ק ט"ו), ומדרש תנחומא שם סימן י"א. ואלו יותר איתא במדרש תנחומא (פרשת וקח סימן י"ז) קח את אהרן ואת אלעזר בנו, והפשט את אהרן בגדיו (במדבר כ', כ"ה) אמר לו הקב"ה (למשה) הרי אתה מנחמו שהוא מוריש כתרו לבניו, מה שאין אתה מוריש לבניך (וכ"ה במדרש רבה שם פרשה י"ט ס"ק י"א), הובא ברש"י (במדבר כ', כ"ה). הרי שלך לפניך שרש"י כתב להדיא שמשע רצה שבניו ירשו גדולתו, והקב"ה לא הסכים לכך, ומשה ניתן את אהרן שהוא זוכה יותר ממנו, כיון שבנו אלעזר יורש אותו, וא"כ איך כתב רש"י בתוך הדברים שהחמד משה מיתה אהרן וניתן לו הוסיף רש"י על דברי הספרי "וראה בנו בכבודו", הרי דבר זה לא ניתן למשה, ומצוה ליישב.

שוב ראיתי במפרשי רש"י, וראיתי שהנחלת יעקב ובאר בשדה עמדו על זה. וז"ל נחלת יעקב ותמיה לי דלמה הזכיר זה, דהא משה לא זכה לזה שירשו בניו את גדולתו, כמו שפירש הרב (רש"י) בפרשת וקח בפרשת מיתה אהרן (כ', כ"ה), ובפרשת פינחס בפסוק (כ"ז, ט"ז) יפקוד ה', וממילא לא שייך לומר כאשר מת אהרן אחיך וצ"ע (עכ"ל). וז"ל באר בשדה "וראה בנו בכבודו" גם משה ראה תלמידו החביב לו יהושע בן נון שירש כהניו והעמיד לו תורגמן (עכ"ל). ואני עומד ומשתתף על תירוץ זה, תירוץ זה היה טוב לתרץ אם לא היינו רואים שמשע מבקש שבניו ירשו גדולתו, ואז היה תירוץ נאה וראה שתלמיד הוא כמו בן, אמנם אחרי שאיתא במדרש רבה (במדבר פרשה כ"א ס"ק ט"ו), ובמדרש תנחומא (שם סימן י"א) וברש"י (שם כ"ז, ט"ז) שמשע אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי, אמר לו הקב"ה, לא כך עלתה במחשבה לפני, כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו. ואיתא במדרש תנחומא (פרשת וקח סימן י"ז) ובמדרש רבה (שם פרשה י"ט ס"ק י"א) וברש"י (שם כ', כ"ה) שהקב"ה אמר למשה לפני מיתה אהרן "הרי אתה מנחמו שהוא מוריש כתרו לבניו, מה שאין אתה מוריש לבניך". איך יכולים לפרש כמו שאהרן "ראה בנו בכבודו" גם משה ראה תלמידו החביב יהושע, הרי פירוש זה הוא נגד החז"ל, וצ"ע.

יעקב, אל תחשוב כי לך אין חלק לעולם הבא, גם אתה מסוגל לכך, בידך הדבר, ואם אתה חושב כי הוזה אני בהקיצ, הנני מודיעך בפני עמ ועדה, כי מוכן אני לתת לך במתנה גמורה את כל שכר מצוותי וחלקי בעולם הבא שיצרתי לי מעודי ועד היום הזה, בתנאי שתטיב דרכך, הוא סקר את תמצית פעולותיו הנשגבות ממה שפעל עד היום, יענקלה נתן את הבטחתו. מיד קרא המגיד לדייני העיר, כתבו שטר מכירה וחתמו במעמד כולם, כי יענקלה קונה בקנין גמור את כל חלק עולם הבא של המגיד מקלם. המגיד מסר לו השטר ופני יענקלה קרנו מאושר, עסק נפלא עשה הערב, כל עולם הבא של המגיד המהולל עתה בכיסו.

עתה ממשיך המגיד בדרשתו בהסבירו את הצד השלילי של הדבר, בקול חוצב לבבות אש הוא משמיע את דברי הגמרא (ראש השנה י"ז ב') אשר נפסקו ברמב"ם בהלכות תשובה, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדים ונידונים על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים, המינין והאפיקורסין והמוסרים. כאן מסתלסל המגיד בניגונו הכובש לבבות, זכור ר' יעקב, זכור את העולם הבא שלך אל נא תאבד, חדל לך מעיסוקיך עם חברת פריצים, תתחיל בחיים חודשים ומאושרים, חיי תורה ויראת שמים, אל תאבד במו ידיך את האוצר היקר שרכשת.

למחרת עזב המגיד את העיירה ונסע לדרכו. לאחר שבע עשרה שנה נזדמן המגיד לאותה עיירה שנית, בבואו שאל את האדם הראשון שפגש מה נשמע עם יענקלה מוסר? אך הלה לא ידע למי הוא מתכוון, שאל שאל עד שזנכר קשיש דחד, שהכוונה לר' יעקב הצדיק הפרוש הגדול של העיירה. הוא סיפר לו כי מאותו יום שהמגיד מקלם ביקר בעיירה, חזר יענקלה בתשובה שלימה, וכי מאז ועד היום אינו יוצא מפתח בית הכנסת, שם הוא אוכל וישן ועוסק בתורה ובתפילה. תחילה עזרו לו להתפלל בסיודר וללמוד חומש, ואילו היום נעשה ללמדן מופלג וצדיק נשגב. נשים צדקניות דואגות לו לאוכל ושם ביתו.

פני המגיד נהרו מאושר, מיד שלח להודיע לפרנסי הקהילה שיכריזו כי בשעה פלונית ידרוש בבית הכנסת. בשעה הקבועה היתה כל העיירה נוכחת במקום, גם יענקלה שישב כל היממה בבית הכנסת נמצא כאן, אך הפעם לא במזרח כי אם הצטנף לו בפניו במעבר והאזין בדפיקות לדברי המגיד. פתח המגיד בדברי המשנה (וימא פ"ה ב) עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. הוא הרחיב את הדיבור כי על עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר, לא יסורים ממרקים ולא יום המיתה מכפרת, עד שירצה את חברו. כאן שאג המגיד: ואתה יענקלה מוסר קוראים לך כבר צדיק, זכור כמה אנשים גזלת ועשקת, כמה בני אדם הרסת והורדת בהלשנותיך לבאר שחת, כמה אלמנות ויתומים אימללת, איזה חורבן עשית, הרי שערי תשובה לכאורה נעולים בפניך, מה נורא גורלך, מה איום עונשך, הרי כל מיני גהנום וכל יסורים שבעולם לא מועילים לגולן ומלשין. למורת ליתא באלו בכיות נוראות התמוגג יענקלה וכל הקהל עמו, ויהי המקום להודת נאפקס. לאחר דממה, ממשיך המגיד אם כן הבה ונחפש עצה, הנה נחפש בשולחן ערוך אם פגע אדם בחברו ולא הספיק לפייסו עד שמת, יקח עשרה אנשים ילך לקברו ויאמר חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לך, אולם אתה יענקלה שאין אתה יודע וזוכר ממי גזלת, למי הזקת ואת מי אימללת, מה תקנה יש לך, ממי תבקש מחילה, למי תשיב הגזילה? אף על פי כן עצה מצאתי לך, הרי כאן במעמד קדוש זה נמצאת כל העיירה, ימחלו הם על עצמם ויהיו באי כוחם של הוריהם ובני משפחתם הנפטרים שסבלו ממך, ועתה בקש מחילה מכל הקהל הקדוש הזה, ומכל הנפטרים תושבי המקום כפי הנוסח שקבעו חז"ל, והם ישיבו לך, מחול לך שלש פעמים כדין. מרוב בכיות התמוטט יענקלה והתעלף, בקושי העירו אותו. אך כוחותיו לא עמדו לו לפסוע עד לבימה, הושיבוהו בכסא ונשארוהו, המגיד פתח את ארון הקודש ופקד על יענקלה שיאמר אחריו מילה במילה, חטאתי לאלקי ישראל ולתושבי העיר הזאת, מיד פצחו כל הקהל: מחול לך, מחול לך, מחול לך, ותבקע הארץ לקולם. מיד עמד המגיד ונשקו על ראשו ואמר: בני כמוך ירבו בעלי תשובה בישראל, מעתה יכולים לקרוא לך ר' יעקב הצדיק.

אור אלהים

בסייעתא דשמיא

יום הקדוש

ויל עי קהילת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירי גהצ' רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו ממעיינותיו של רבינו שליט"א

עובדא רבא

אין לך דבר העומד בפני התשובה

מסופר על הרה"ק רבי לייב שרה'ס זיע"א, שפעם בערב יום הכיפורים, עשה את דרכו אל עיר מגוריו, ולפתע החריף מזג האוויר הסוער, והתפתח לכדי סערה של ממש, רוחות עזות טלטלו את העגלה מצד אל צד, וגשמי זעף שהתחילו ניתכים בעוז, אימו להשקיע את גלגליה ואת רגלי הסוסים כאחד באדמה, שהפכה עד מהרה לביצה טובענית. בליט ברירה נאלץ רבי לייב לחפש אחר מקום ישוב הקרוב ביותר, לרגע הצטער על שייאלץ לבלות את היום הקדוש במקום זר ומנוכר רחוק מעיר מגוריו, אולם האמונה בהשגחה הפרטית המלווה ומכוונת כל צעד ופעולה בעולם, עודדה את רוחו. הוא הגיע לכפר קטן ופנה מיד לחפש את בית הכנסת המקומי.

כעבור זמן קצר הצליח לאתר, בית כנסת קטן ועלוב שהעיד על קהילה קטנה גם כן ודלת אמצעים. לקראת ערב החלו יהודי הכפר להגיע אחד אחד, כעבור שעה מנו המקומיים ביחד עם רבי לייב, תשעה במספר. בצער רב שמע מפיהם על אחד התושבים שנאלץ לעזוב בדחיפות את הכפר באותו יום, ועל יהודי נוסף שנכלא לא מכבר באשמה כלשהי. אפילו להתפלל במניין ביום הקדוש לא זוכה, הרהר בעגמימות. לפתע ניצת זיק של תקווה בעיניו של הצדיק, האם מכירים אתם יהודי כלשהו המתגורר בסביבת הכפר? שאל. בכל האזור אין זכר ליהודים, השיבו. רבי לייב חך במצחו ושאל, ואולי יודעים אתם על יהודי מומר או סתם מתבולל המתגורר בסביבה? ניסה. הכפריים נעצו בו מבטים משתוממים, שערי התשובה לעולם אינם ננעלים לפני שום יהודי, אמר רבי לייב שקרא את מחשבותיהם. כן, יש כאן יהודי מומר אמר אחד מהם בפנים חמוצות, זה הפריץ של הכפר. הוא לא עמד בפיתוי והמיר את דתו, מאז כבר עברו ארבעים שנה ששקוע הוא בחטאיו. האם ילדה לו אשתו בנים? התעניין רבי לייב, בשאלה שנראתה שלא לעניין. לא, אשתו מתה עליו לפני שנים אחדות והוא נותר בודד וערירי בעולמו, הייתה התשובה.

רבי לייב שכבר ניצב מעוטר בטליתו, הסירה מעליו בזריזות וביקש מן המקומיים להראות לו את מקום מגוריו של הפריץ. הכפריים שקלטו את כוונתו נאחזו הלב, אך כעבור רגע הבינו כי האיש שלפניהם איננו אדם רגיל, הם החליטו ללוותו בצוותא אל טירת הפריץ ולהיות עדים למתרחש. לבוש בקיטל הלבן של יום הכיפורים, חגור באבנטו ועל ראשו מצפתו הרחבה, התייצב רבי לייב ליד פתח הטירה, מאחוריו במרחק מה ניצבו שמונת יהודי הכפר וציפו בדריכות לבאות. הדלת נפתחה ועל המפתן ניצב הפריץ. המחזה היה מופלא, רבי לייב נעץ את עיניו החודרות ביהודי המומר שלפניו, וזה החזיר לו מבט נוקב. כך הביטו זה בעיני זה בדממה מוחלטת שנמשכה דקות אחדות. רבי לייב הוא שהפך אותה ראשון, שמי לייב שרה'ס פתח בהצגת עצמו, זכיתי להכיר את הצדיק רבי ישראל בעל שם טוב ממעוזו זיע"א, שרבים מן הפריצים ושועי הארץ הכירוהו גם כן, ורחשו לו כבוד רב. וכך אמר

פרפראות לחכמה

אימתי אמר הקב"ה "סלחתי כדברך" ביום כיפור או במרגלים

בתפילת כל נדרי אומרים הפסוק (במדבר ט"ז, כ"ז) "ונסלח לכל עדת בני ישראל, ולגר הגר בתוכם, כי לכל העם בשגגה". ואח"כ אומר החזן "סלח נא לעון העם הזה כגדול חסדיך, וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה" ושם נאמר. וכל הקהל אומרים ג' פעמים בקול רם "ויאמר ה' סלחתי כדברך".

א. והנה הטעם שלוקחים פסוק זה מפרשת שלח, ואומרים זאת ביום הכיפורים, מסביר הדעת זקנים מבעלי תוס' (במדבר י"ד, כ"ז): שנינו, שנתרצה הקב"ה לישראל ביום הכיפורים, ואמר לו "סלחתי כדברך", ולכן הוקבע אותו יום למחילה, ולכפרה לדורות (ומה שמקשה על זה, יבואר לקמן ס"ק ט).

וכתבו שוב בפרשת עקב (דברים י"ז, ב') ביום הכיפורים היה שאמר "סלחתי כדברך", ולכן הוקבע אותו יום להיות למחילה ולכפרה לישראל, כי מאה ועשרים יום יש ממתן תורה עד יום הכיפורים, - ואמר לו באותו יום סלחתי כדברך. ומקורו פרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ז) וז"ל: התחיל משה צועק בקול גדול, ואמר (שמות ל"ד, ו') "ה' א-ל רחום וחנון", אמר משה לפני "סלח נא לעונותיהם של ישראל על מעשה העגל", ואילו אמר משה סלח נא לעונותיהם של ישראל עד סוף כל הדורות, היה (הקב"ה) עושה כן, לפי שהיתה שעת רצון, וכן הוא אומר (ישעיה מ"ט, ח') בעת רצון עניתיך. אלא (משה) אמר "סלח נא לעונותיהם של ישראל על מעשה העגל", אמר הקב"ה, הרי הוא כדברך עשיתי, שנאמר (במדבר י"ד, כ"ז) ויאמר ה' סלחתי כדברך (עכ"ל), ובילקוט ראובני (פרשת שלח סימן פ"ט) כתבו בשם מדרש.

ב. וכן הוא בזהר הק' (חלק א' פרשת וירא דף ק"ז ע"א) מאן עבר שלימו כדקא יאות, דא משה, דכיון דאמר קודשא בריך הוא (שמות ל"ב, ח') "סרו מהר מן הדרך - עשו להם עגל מסכה, וישתחו לו, מיד מה כתוב (שם ל"ב, י"א) "ויהל משה את פני ה' אלקיו" עד דאמר (שם ל"ב, י"ב) "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת", ואע"ג דכלהו חטו, לא אז מתמן עד דאמר ליה "סלחתי כדברך". (פירושו: מי עשה שלימות כמו שצריך, זה משה, כיון שאמר הקב"ה למשה "סרו מהר מן הדרך - עשו להם עגל מסכה וישתחו לו", מיד מה כתוב "ויהל משה את פני ה' אלקיו" עד שאמר "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת", ואע"פ שכולם חטאו, לא אז משם עד שאמר לו הקב"ה סלחתי כדברך). ונשנה שנית בזהר הק' פרשת ויקרא (חלק ג' דף י"ד ע"ב), וז"ל: מנא לן משה, דאמר ליה קב"ה, חבו ישראל "עשו להם עגל מסכה" (שמות ל"ב, ח'), תו אמר ליה (דברים ט', י"ד) "הרף ממני ואשמידם", בהאי שעתא אמר משה אי בגין יקרא ידי, ישתעון ישראל מעלמא, טב לי מותא, ולא יימונו דשיבקא האי דכולי עלמא, בגין יקרא דילי, מיד "ויהל משה את פני ה' אלקיו" (שמות ל"ב, י"א), ואשית גרמיה למיתה, בכמה אתרי בגינהו דישראל, דכתיב (שם ל"ב, י"ב) "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך", ותאנא לא אז משה מתמן, עד דמחל קב"ה לישראל, הרא הוא דכתיב (שם ל"ב, י"ד) "וינחם ד' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו", וכתיב (במדבר י"ד, כ"ז) ויאמר ה' סלחתי כדברך (עכ"ל). (פירושו: מנין לנו משה, שאמר לו הקב"ה "חטאו ישראל, עשו להם עגל מסכה", וישתחו לו", עוד אמר לו "הרף ממני ואשמידם", ואעשה אותך לגוי גדול" בזו השעה אמר משה, אם מפני הכבוד שלי (ואעשה אותך לגוי גדול), יושמדו ישראל מהעולם, טוב לי המות, ולא יאמרו שעובתי טובת כל העולם, מפני הכבוד שלי, מיד "ויהל משה את פני ה' אלקיו" והושיט עצמו למיתה בכמה מקומות, בשביל ישראל, שכתוב "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך", ושנו, לא אז משה משם עד שמחל הקב"ה לישראל, זה הוא שכתוב "וינחם ד' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו", וכתיב "ויאמר ה' סלחתי כדברך").

ג. וכן הוא במדרש רבה (שמות פרשה נ"א ס"ק ד') וז"ל: הקב"ה חיבב את ישראל, והביאם לפני הר סיני, ונתן להם את התורה, וקרא ממלכת כהנים (שמות י"ט, ו'), אחר ארבעים יום, חטאו (בעגל), אותה שעה אמרו העובדי כוכבים, אינו מתרצה להם עוד, שנאמר (איכה ד', ט"ז) אמרו בגוים לא יוסיפו לגור. כיון שהלך משה לבקש רחמים עליהם, מיד סלח להם הקב"ה, שנאמר (במדבר י"ד, כ"ז) ויאמר ה' סלחתי כדברך. ונשנה שוב בפרשת עקב (דברים פרשה ג' ס"ק ט"ז), וז"ל: הקב"ה אמר למשה (שמות ל"ב, י"ז) "ועתה הניחה לי, ויחר אפי בהם ואכלם, ואעשה אותך לגוי גדול" אמר משה, וכי תופס אני בידו של הקב"ה כביכול (שאמר לי הניחה לי), אינו מבקש אלא מי שילמד עליהם סניגוריא, מיד (שם ל"ב, י"א) "ויהל משה" "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שם ל"ב, י"ג), כיון שהזכיר משה זכות אבות, מיד אמר לו (במדבר י"ד, כ"ז) "סלחתי כדברך", (עכ"ל). וחוט המשולש בפרשת כי תבוא (דברים פרשה ז' ס"ק י') וז"ל: בשעה שעשו אותו מעשה - נאמר (דברים ט', י"ד) "הרף ממני ואשמידם" - ומשה ביקש מן הקב"ה לבטל - אמר לפניו רבש"ע "סלח נא לעון העם הזה כגדול חסדיך", (במדבר י"ד, י"ט), ובטלה - הקב"ה - שנאמר (שם י"ד, כ"ז) "סלחתי כדברך". (וכן הוא בפרשת שופטים, שם פרשה ד' ס"ק י"ג).

ד. וכן כתבו התוס' (ביק דף פ"ב ע"א ד"ה כ"ז) וז"ל: תניא בסדר עולם - בב"ש באב נתרצה המקום, וירד משה (מן ההר) לפסול הלוחות, ועשה עוד מ' יום, מל' אב עד ו' בתשרי, ונתרצה המקום, וירד משה בעשרי בתשרי והלוחות בידו, באותו יום נתרצה המקום לישראל, שנאמר (במדבר י"ד, כ"ז) ויאמר ה' סלחתי כדברך, לפיכך סליחה וכפרה הוא לדורות (עכ"ל). ואפשר להעמיס זאת גם בדברי התוס' (יבמות דף ע"ב ע"א ד"ה נזופין) על דברי הגמ' (שם) כל אותן ארבעים שהיו ישראל במדבר, לא נשבה רוח צפונות, מאי טעמא, איבעית אימא משום דנזופים הוו. וז"ל תוס' (שם) אמר רבינו יצחק (נזופין ה"ו) ממעשה מרגלים, ולא כמו שפירש בקונטרס (שם ד"ה משום) ממעשה העגל, שהרי מחל להם הקב"ה, ואמר סלחתי, שאחר כך נעשה משכן, והשרה שכנינו ביניהם (עכ"ל). היינו שהתוס' לשיטתו, שביום כיפור אמר הקב"ה למשה סלחתי כדברך. שוב ראיתי בחידושי הרש"ש (חגיגה דף ו' ע"ב ד"ה אלא) שכתב בפשטות שדעת התוס' (יבמות הנ"ל) שעל מעשה העגל, אמר הקב"ה סלחתי (רק מקשה על זה הקושיא שמבואר לקמן ס"ק ח'). גם בחידושי על מדרש רבה (שמות פרשה נ"א ס"ק ד') מביא תוס' זה, ומקשה קושיא זו, על תוס', ועל מדרש חז"ל שכתבו כן,

ונשאר בצ"ע. אמנם לקמן (ס"ק ט' – י"ב) מובא כמה תירוצים מהראשונים, וכל דברי חז"ל אמת ויציב. וכן כתב הגה"צ רבי משה יאיר ויינשטאק ז"ל (סדר זמנים, על סדר עולם רבה פרק ו' ס"ק ז') שהתוס' (ובמות הגל) מביא הפסוק "ויאמר ה' סלחתי כדברך" על מעשה העגל. וכבר העיר הרד"ל (בביאורו לפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ז ס"ק פ"א) דבסדר עולם רבה שלפנינו, לא כתוב שהקב"ה אמר ביום כיפור סלחתי כדברך. וז"ל סדר עולם רבה (פרק ששי) ירד בעשירי בתשרי, והוא היה יום הכיפורים, ובישרם שנתרצה לפני המקום, שנאמר (שמות ל"ד, ט') "וסלחת לעונותי ולחטאתינו ונחלתנו", לפיכך נתקיים יום זה, חוק וזכרון לדורות, שנאמר (ויקרא ט"ז, ל"ד) והיתה זאת לכם לחוקת עולם, לכפר על בני ישראל מכל חטאתיכם אחת בשנה (עכ"ל סדר עולם רבה).

ה. וכן יסד הפייטן, במוסף יום הכיפורים (אחרי ועל החטאים) "יום זה ניתן תעודה לעם זה, היום חל בו ציר, סלח נא לעון העם הזה". גם במנחה של יום הכיפורים, יסד הפייטן (אחרי ועל החטאים) "יום מנחיל דת שוע בעד ציר, היום נשא לו בבקשו סלח נא, ככתוב בתורתך סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדיך, וכאשר נשאת לעם הזה ממערים ועד הנה, ושם נאמר, ויאמר ה' סלחתי כדברך" (הובא בחידושי הרש"ש על מדרש רבה שמות פרשה נ"א סימן ד' ס"ק ד').

ו. שוב ראיתי במדרש תנחומא (פרשת כי תשא סימן ל"א) שכתב כן להדיא: אמר רבי יהודה בר שלום, מאה ועשרים יום עשה משה אצל הקב"ה, כיצד "בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, ביום הזה באו מדבר סיני" (שמות י"ט, א'), בששה בחודש נתן להם עשרת הדברות. וכתב (שם י"ט, ג') "ומשה עלה אל האלקים" ועשה שם ארבעים יום, עשרים וארבעה מסיון, וששה עשר מתמוז, הרי ארבעים יום. ירד בשבעה עשר בתמוז, ראה את העגל, ושיבר את הלוחות, וירדה את הסרוחין, שמונה עשר, תשעה עשר, וחזר ועלה בעשרים (בתמוז), שנאמר (שם ל"ב, ל') "ויאמר משה אל ה' העם, אתם חטאתם חטאה גדולה, ואני אעלה אל ה'". וכתב (שם ל"ב, ל"א) "וישב משה אל ה', ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, עשה שם עשרה מן תמוז, וכל חודש אב, הרי ארבעים יום. עלה בראש חודש אלול כשאמר לו (שם ל"ד, א' – ד') "פסל לך – והיה נכון לבוקר, – ויפסל – וישכם בבוקר ויעל אל הר סיני", עשה שם אלול כולו, ועשרה מתשרי, וירד בעשרה, והיו ישראל שרויים בתפלה ותענית, ובו ביום נאמר לו למשה "סלחתי כדברך", וקבעו הקדוש ברוך הוא יום סליחה ומחילה לדורות, שנאמר (ויקרא ט"ז, ל') "כי ביום הזה יכפר עליכם לטוהר אתכם מכל חטאתיכם". ונשנה שנית במדרש תנחומא פרשת פקודי (סימן י"א), וז"ל: עלה משה להר ג' פעמים, ועשה שם מאה ועשרים יום, משה בסיון שעלה לשם, עד יום הכיפורים, שהוא עשרה בתשרי, ואותו היום נאמר (שמות ל"ב, י"ד) "וינחם ה'" על מעשה העגל, ואותו היום אמר לו "סלחתי כדברך".

ז. וכן הוא ברש"י פרשת כי תשא (ל"ג, י"א) בעשירי בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלבב שלם, ואמר לו למשה "סלחתי כדברך". וכתבו שנית בפרשת עקב (ט', י"ח), וז"ל: עלה בשמונה עשר בתמוז, בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל, ואמר לו למשה (שמות ל"ד, א') "פסל לך שני לוחות אבנים" עשה עוד ארבעים יום, נמצאו כלים ביום הכיפורים, בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה, ואמר לו למשה "סלחתי כדברך", לכן הוקבע למחילה ולסליחה (עכ"ל רש"י). וכתב הרד"ל (על פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ז ס"ק פ"א) שמקור דברי רש"י, הם מדרש רבא פחותה פקודי (הובא לעיל ס"ק ג'), ומדרש תנחומא פרשת כי תשא (הובא לעיל ס"ק ו').

ח. הוציא מכל זה, שרואים מחז"ל וראשונים, שפסוק זה "ויאמר ה' סלחתי כדברך" נאמרה ביום הכיפורים, אחרי חטא העגל. והקושיא מתפרצת, הרי פסוק זה, כתוב בפרשת שלח, בחטא מרגלים שהיה אח"כ.

ט. והנה קושיא זו הקשה דעת זקנים מבעלי תוס' (פרשת שלח י"ד, כ'), וז"ל: שנינו שנתרצה הקב"ה לישראל ביום הכיפורים, ואמר לו "סלחתי כדברך", ולכן הוקבע אותו יום למחילה ולכפרה לדורות. מקשים העולם, היכן מצינו שאמר לו הקב"ה למשה "סלחתי כדברך" במעשה העגל, אלא כאן במרגלים. ויש לומר דהאי קרא ארלעיל קא, והכי קאמר "כאשר נשאת לעם הזה ממערים ועד הנה" או אמרת "סלחתי כדברך", וכן סלח נא לעמך. ועוד יש לומר "כדברך", משמע כאשר בקשת ממני אסאלת להם עתה, כמו שנשאתי להם ביציאת מצרים בעשיית העגל, וא"כ גם שם אמר סלחתי. גם בפירוש הראש"ש (שם) הביא ב' תירוצים אלו.

י. גם השיטה מקובצת (ב"ק דף פ"ב ע"א ד"ה וא"ת) בשם תוספות שאנץ, מקשה קושיא זו, וז"ל: ואם תאמר, מה שכתוב בסדר עולם, שאמר לו הקב"ה למשה "סלחתי כדברך" על מעשה העגל, והלא על מעשה מרגלים כתיב האי קרא, בשנה שניה. ואומר ר"י, שכן רצה לומר בסדר עולם, שבשנה אחרת על מעשה מרגלים, אמר לו הקב"ה "סלחתי כדברך" ביום הכיפורים, שהוא יום סליחה, כדכתיב (ויקרא ט"ז, ל') "כי ביום הזה יכפר עליכם", והיינו דכתיב אחר שילוח המרגלים (במדבר י"ד, י"ט) "וכאשר נשאת לעם הזה ממערים ועד הנה" ביום הכיפורים של אשתקד, שאז למדו י"ג מידות, בקבלת לוחות אחרונות (שמות ל"ד, ה' – ז'), ובקיצור מדרכי לרבינו שמשון מדורין (על גמ' יומא) מובא תירוצו זה בשם "אומר רי"ח" (נדפס בקובץ אבן ישראל, בהושבן שאל תוענית, דף נ"ז ד"ה הגהות). תירוצו שני מביא השיטה מקובצת (שם) בשם תוספות שאנץ, וז"ל: וה"ד יהודה בן ה"ד ר"י, מפרש לקרא, דכל זה מדברי משה רבינו ע"ה, שהיה אומר למקום "סלח נא לעון העם הזה, כאשר נשאת להם" ביום הכיפורים של אשתקד, ואמרת לי "סלחתי כדברך". וקשה קצת שהשיבו הקב"ה מיד (שם י"ד כ"א) ואולם חי אני (ולא כתיב ויאמר ה' חי אני, דמשמע מזה ד"י ואמר ה' סלחתי כדברך" דמיעקרא, הוא ג"כ דברי ה', ולא דברי משה, ביאור הרד"ל על פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ז ס"ק פ"א). ואומר רבי יהודה, דאורחיה דקרא הכי, כענין שמצינו (ירמיה כ"ו, כ') "וגם איש היה מתנבא" (ומבואר בספרי (במדבר י"א, ז) מי שאמר זו, לא אמר זו, הצדיקים אמרו (ירמיה כ"ו, ט"ז) "אין לאיש הזה משפט מות", והרשעים אמרו (שם כ"ו, כ') "וגם איש היה מתנבא", כשם שאוריה נהג כך ירמיה חייב ליהרג (הובא ברש"י (במדבר י"א, ז), ומובא בספרי ורש"י (שם) עוד דוגמאות מתנבא). והרד"ל (בביאורו לפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ז ס"ק פ"א) מביא ב' תירוצי' של השיטה מקובצת בשם תוספות שאנץ, וטעם: ותירונו של ר"י בעל התוספות, אין מיושב עדיין לשון התנחומא (פרשת כי תשא סימן ל"א) "ובו ביום נאמר לו למשה סלחתי כדברך" (עכ"ל), היינו שהקב"ה אמר למשה ביום הכיפורים "סלחתי כדברך", ולא דברי משה.

יא. וכן הוא ברבי"א (פרשת שלח, י"ד, כ') וז"ל: תירוצו לפירוש שפירש רש"י שביום כיפור של שנה הראשונה, נאמר לו סלחתי כדברך, שהרי (הקב"ה) נודר כאן על ענין המרגלים שהיו בשנה שניה. ועוד וכי זה סליחה, שאמר לאלתר (במדבר י"ד, כ"א) ואולם חי אני – אם יראו העם הזה (שם י"ד, כ"ג). ויש לומר שכן אמר משה להקב"ה, "סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדיך, וכאשר נשאת" אשתקד (ביום כיפורים, אחרי חטא העגל) "ויאמר ה' סלחתי כדברך" כלומר אמרת ביום כיפור לאחר מעשה העגל "סלחתי כדברך" וכל זה מדברי משה, והשיב לו הקב"ה לא אסלח להם עתה, ואולם חי אני (שם י"ד, כ"א) – כ"ג. וכן פירש החוקני (שם) "סלחתי כדברך" פעם אחת במעשה העגל ויתרתי להם, אבל עכשיו לא אסלח להם, אבל אפרע מהם.

יב. וז"ל רבנו בחיי (פרשת שלח י"ד, י"ז) הבינו ד"ל פסוק זה בהרבה מקומות בתלמוד, שעל מעשה העגל נאמר, והוא שאמרו (מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן ל"א) עמד ארבעים יום שלישים, ונתנו לוחות שניות, ויום הכיפורים היה יום סליחה וכפרה, שאמרו לו סלחתי כדברך עון העגל, אבל עון זה של מרגלים, אינו סולח, אבל האנשים הרואים את כבודי, – וינסו אותי (במדבר י"ד, כ"ג) יענשו, שימותו במדבר, וביניהם ירשו את הארץ. ולזה כוונת החכמים ז"ל, שאמרו על עון העגל נאמר, – א"ע"פ שהוא נכתב בעון המרגלים (עכ"ל).

פעם: על כל יהודי להתפלל תפילה קצרה שאמרה דוד המלך ע"ה, 'הצילני מדמים אלוקים', כלומר הצל אותי ושמור עליי לבל ייהפכו הדמים – הכסף והעושר להיות האלוקים שלי. אמי ע"ה שרה אשה כשרה וטהורה הייתה, בצעירותה רצה אחד מבני הפריצים להתחתן איתה, הוא הבטיח לה עושר וכבוד למכביר, אבל היא לא התרשמה מכל זה כלל, וכדי להינצל מידי, ניאווה להינשא לאיש זקן שהיה מלמד דרדקי עני ואביון.

אתה לא זכית לעמוד בניסיון דומה, ובשביל כסף וזהב היית מוכן למכור את נשמתך. אך דע לך, כי אין לך דבר העומד בפני התשובה, וכי יש קונה עולמו בשעה אחת, זו השעה. ערב יום הכיפורים כעת, ועוד מעט קט תשקע השמש, בבית הכנסת חסר לנו עשירי למנויך, הצטרף אלי ובוא, ויתקיים בך הפסוק "העשירי יהיה קודש". כל אותו הזמן הציק חיזורו עז את פניו של הפריץ למשמע דבריו של רבי לייב, נרעש עד ליסודות נפשו, הוא הביט בו בדממה עוד כדקה, ואחר כך הגיע בראשו כמאשר הוא, סימן בידו בבקשה להמתין לו ונבלע בין כותלי סירתו. כעבור רגעים קלים שב ויצא חבוס ככובעו. רבי לייב, הפריץ וכל יתר יהודי, הכפר צעדו חרישית אל עבר בית הכנסת. מכאן ואילך נוהלו כל העניינים בידי הצדיק הקדוש רבי לייב שרה'ס, הוא סימן לאחד המתפללים וזה הגיש לפריץ טלית ואף סייע לו להתעטף בה. אחר ניגש אל ארון הקודש הוציא מתוכו את שני ספרי התורה שהיו בו, את האחד מסר לזקן היהודים הכפריים ואת השני הושיט לפריץ. הצדיק ניגש אל תיבת החזן ופתח בנעימה המסורתית בתפילת כל נדרי, 'על דעת המקום ועל דעת הקהל, אנו מתירים להתפלל עם העבריינים', אנהא כבדה התפרצה מתוך לבו של היהודי – הפריץ, וזו העבירה צמרמורת בגופם של כל המתפללים. גם בהמשך התפילה, שברו אנחותיו את לבבות הכול. כשהסתיימה תפילת ערבית עזבו המתפללים ובכללם רבי לייב את בית הכנסת, אך הפריץ נותר על מקומו עטוף בטלית ללא נייע.

למחרת כששבו המתפללים לתפילה שהחלה השכם בבוקר, מצאו את הפריץ עומד על מקומו באותה תנוחה שבה עזבו אותו אתמול. עצם נוכחותו יצרה אווירת התעוררות עצומה, וכשנשמעו מעת לעת אנחותיו העמוקות וקולות הבכי שבקעו מתחת לטליתו, הומסו לבבות היהודים הכפריים, ואף פתחו את סכרי דמעותיהם.

בייחוד הרעישה את כולם בכייתו של הפריץ בכל פעם שהגיעה התפילה לאמירת וידוי, הכאותיו על חזהו בכל 'על חטא' שפירט בפיו נשמעו היטב בכל בית הכנסת. כך עמד היהודי (הפריץ) שבור ורצוצ' במשך כל היום, בתפילת שחרית, מוסף ומנחה. בסוף תפילת נעילה היו פניו של היהודי הפריץ חיוורות מחולשה, וכנראה גם מן העומס הנפשי הרב והמרוכז שנשא על עצמו, מרגע שעזב את ביתו וצעד עם הצדיק לבית הכנסת, הוא נראה כמי שאך בקושי ניצב על רגליו. כשהגיע הקהל בתפילת נעילה ל'שמע ישראל', נראה כאילו גייס את כל כוחותיו, הפיזיים והנפשיים, הוא ניגש אל ארון הקודש הפתוח, הכניס את ראשו אל חללו, חיבק בשתי ידיו את ספר התורה וזעק בקול גדול:

"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד". ופתאום הוציא את ראשו מארון הקודש, הזדקף מלוא קומתו וקרא בכל כוחותיו: "ה' הוא האלוקים" "ה' הוא האלוקים"!!! בכל פעם היה קולו יותר ויותר ומרעיש יותר, כאילו חפר בתוך נפשו פנימה בבקשו להשיל מעליה קליפה אחר קליפה, עד אשר יגיע אל עצם הנפש. בפעם השביעית שיצאה מפיו המילה "האלוקים" התמוטט וצנח ארצה ללא רוח חיים.

עוד באותו הלילה הובא לקבר ישראל בעיר הסמוכה, הרב הקדוש רבי לייב שרה'ס בעצמו התעסק בטהרתו וקבורתו ואף אמר קדיש על קברו. מאז היה נוהג רבי לייב לומר בכל שנה ושנה ביום הכיפורים קדיש, לעילוי נשמתו של הפריץ שחזר בתשובה שלמה מעומקא דליבא.

חג הסוכות

ד. והערוך השלחן (סימן תרכ"ה סעיף ה') תירץ, וז"ל: עדין יש לומר שעם נכון על מה שהמנוחה בתשרי ולא בניסן, לפי שגרע אחר ויתברך ה' הראיות שאע"פ שהחזקנו אנו, מ"מ לא סרר השתחוות מעלינו, וזכרנו אהנונו ושיבים, ובמחשבה כנפיו נתלנו, וכמו שאמר חתן תורה שיש את ההקל, ועכ"פ תרעה להם הקביה בלילות ארבעות, והיה זה ביום הכיפורים, ולאחר יום הכיפורים צונו לעשות המשכן ששיכנתו תשכון בינו, כדכתיב (שמות כ"ט, מ"ה) ושכנתי בתוך בני ישראל, ולא הסיר מעליהם ענין כבוד, - כמו כן עשה לנו הקביה במצוה זו דוגמתה לדרות, שאע"פ שזו החזקתם לא כל השנה, מ"מ ביום הכיפורים מכפר עונותינו, כשנא שבים תשובה, ובמיוחד יום הכיפורים צונו לענין לעשות סוכה, משמע

כמות, להפגין גם כן פעם את חובתו למצוות באמצעות אתרוג נאה ומהודר? אומר ועושה, מאותו יום ואילך החל ר' דוד לחסוך פרוטה לפרוטה משכרו הדל והעלוב, את הפרוטות צבר במקום מסתור, על שקית הבר שעטפה את המטבעות רשם באותיות קטנות אך ברורות אתרוג, במהלך השנה ידע ר' דוד זמנים קשים ביותר, אך גם בהם נהג להפריש מטבע כלשהו למטרה הנכספת, מפעם לפעם נוהג היה להוציא את המטבעות מן השקית ולמנות אותם, באותם רגעים היה כבר רואה לנגד עיניו את עצמו מגיע לבית הכנסת, מסיר את עטיפת הפשתן הרכה ושולף מתוכה אתרוג צהוב נקי הדר של ממש.

ימים אחדים לפני חג הסוכות האחרון, נפתח כמקובל שוק האתרוגים, בדרכו לביתו נהג ר' דוד לעבור דרך השוק, ולהתבונן באתרוגים בתחושה של קרבה מופלאה ומענגת, כאילו המתק איזה סוד כמס עמם, הוא לא פנה אל האתרוגים מן הסוג הירוד שסביבם התקבצו היהודים העניים, אלא אל המפוארים שבהם. המוכרים בראותם את ר' דוד ממשש באתרוגים המהודרים ביותר, הביט בו במבט שלחני, ר' דוד כבר רצה מספר פעמים לשלוף את צרור הכסף שבכיסו ולרכוש את אחד האתרוגים הנאים, אבל הוא החליט להתאזר בסבלנות, הסכום שברשותו היה אמנם נכבד, אך לא די עבור אתרוג מן המשובחים שבמשובחים, הוא החליט אפוא להמתין עד לערב החג ממש, אז ידע שמזולים כל המחירים באופן משמעותי, ועם קצת מזל יוכל להשיג אתרוג משופרא דשופרא. מן השורה הראשונה.

ואמנם כך היה, בערב חג הסוכות שוטט ר' דוד בין הדוכנים, ובאחד מהם נמצא אתרוג שלעצם מראהו נעתקה נשימתו, הוא שאל את המוכר למחירו וזה נקב בסכום שעלה אך במעט על זה שנמצא בכיסו, בלחץ קל הצליח להשוות בין השניים, הוא הוציא את הצרור, מסרו למוכר ובתמורה קיבל לידי את האתרוג המהודר שעליו כה חלם.

כעת משהחזיק בחיקו את משאת נפשו בכל השנה האחרונה, לא היה גבול לאושרו, כל הדרך התנגנה מפיו מנגינה עליזה שבקעה היישר מתוך לבו המתרוגן, כשנכנס לביתו, הייתה רעייתו עסוקה בהכנת תבשילי החג ממעט המצרכים הדלים שהיו בביתה, כששמעה את שירת בעלה הנכנס, חשבה לרגע שבינתו נשתבשה עליו, "לשמחה זו מה עושה?" שאלה בטון מודאג, הביטי נא אשת חיל, השיב לה בחדווה, ובלא להוסיף מילה הושיט לה את האוצר הצהבהב שברשותו, כדי שזו תחוה עליו את דעתה האישית.

ענינה של הרעיה הנאמנה הביטו כלא מאמינות באתרוג הנאה, עברה דקה ארוכה עד שעיקלה במוחה את הרעיון, שבעלה רכש אותו בכסף תוך שהוא חוסך אותו מפיות נביהם הקטנים, באותו רגע איבדה את עשתונותיה וברגע של חולשה קירבה את האתרוג אל פיה ונגסה בשיניה את פיטמו, באותה שנייה הפך האתרוג המהודר משאת נפשו של ר' דוד, לחפץ דומם וחסר ערך, הבעל הנדהם בלע את רוקו בהלם, אולם חיש מהר התעשת וכבש את סערת נפשו, "נראה צודקת את" הפסיר לעבר אשתו, ופנה לענייני הבית בלב שבור, "ובאמת מניין לו ליהודי פשוט שכמותי התאוה לאתרוג כה מהודר?" שאל את עצמו בהשלמה. כעת נותר בכיסים ריקים לגמרי, ואפילו דמי חברות באתרוג הקהילה לא היה בידו לשלם, בסופו של דבר נאלץ ליטול את אחד מכלי הבית המועטים, ולמשכנו, וכשהמטבעות הדלים שקיבל בתמורה היו בידו רץ כל עוד רוחו בו לא ראש הקהל ומסרם לקופת הציבור, נקל לתאר את הצער העמוק שמילא את לבו של ר' דוד, כשנאלץ בבוקר החג להתייצב בתור הארוך שהשתרץ בבית הכנסת לברך על אתרוג הקהילה, כה קרוב היה לאתרוג מהודר משלו, למרות כל זאת לא הוסיף לדבר דבר עם אשתו בעניין הזה, לא בחג עצמו ולא בימים שלאחריו, אדרבה בראותו את הכעס העצום שהסבה לה רכישת האתרוג, אף התאמץ לשמחה ככל יכולתו. באותו הרגע שב ר' דוד מן השליחות ונכנס לבית המדרש, הבעש"ט הקדוש השלים את דבריו במשפט הבא מבלי שהאיש יבין שהדברים קשורים בו, דעו לכם תלמידיי היקרים כי מאז עקידת יצחק לא היה ניסיון כה קשה שיהידי עמד בו בצורה מופלאה כשזו.

בעצו של הקב"ה, כדכתיב (שיר השירים ב', ג'), "בעצו חמדת ויטבת", זו מצות סוכה, "ופריו מתוק לחכי", זו מצות אתרוג (מדרש חזית שיר השירים) ולזהות שאחר כל החטאים הוא יתברך באהבה עמנו, ומשיגה עלינו להצילנו מכל צרה ופגע, והושיב אותנו בעל הקדוש והטהור, והוא יתברך סוכך עלינו, ולכן סוכה בגימטרי' הו' וא' (עכ"ל).

ה. והנה כל זה לדברי רבי אליעזר שסובר שהסוכות הם זכר לעניי כבוד, צריכים להסביר של הסוד, למה עושים סוכות בט"ו בתשרי דייקא, הרי עניי כבוד היו בט"ו בניסן (כ"ח סימן תרכ"ה, לכוון החודש שם סעיף א'), כדכתיב ביציאת מצרים (שמות י"ג, כ"א) וה' הולך לפניכם יומם בעמוד ענן (כ"ח שם), רק כיון דעד אז לא היה נזכר שעושים בסביל ציווי הקב"ה (כמו שכתב הסוד), והארת, החג לא מפסידים שעושים אז, דהרי גם אז היה עניי כבוד, ולא רק פעם אחת, רק ארבעים פעמים היו עניי כבוד במדבר, בט"ו תשרי. אבל לדברי ר' עקיבא, שסובר סוכות ממש עשו להם, לא צריכים לשעמו של הסוד, כמו שכתב הבי"ח (שם) וז"ל: רבשלמא אמר נאמר דסוכות ממש היו, איכא למימר דלא עשו להם סוכות במדבר, כי אם בתשרי (עכ"ל). וכן כתב להר"א הרמב"ן (ויקרא כ"ג, מ"ג) וז"ל: ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם, החלו לעשותן בתשרי זאת המצוה, יש להשיב כי ענן ה' היה על המחנה יומם והשמש לא יכס, ומימות תשרי החלו לעשות סוכות, בעבור הקור, הובא בפמ"ג (סימן תרכ"ה משי" ד"ה כתב), והט"ז (שם) כתב דלדברי עקיבא שאמר סוכות ממש, דהזכרון הוא שאז יצאנו ממצרים, לא קשה מידי, דזכירה זו זמנה כל השנה, ורצה הוא יתברך שזכיר זה ביחוד ב' פעמים בשנה, אחד בפסח בתחילת הקיץ, ואחר בתשרי בתחילת חורף. לפי זה הווגגים חג הסוכות זכר לסוכות ממש שהיו במדבר, שעשו זאת בט"ו בתשרי דייקא.

ו. עוד יש לפרש לפי דברי הרוקח, שמפרש פירוש אחר בדברי רבי עקיבא, שסובר סוכות ממש היו, וז"ל (הלכות סוכות סימן ר"ט דף ק"י) ויש מפרשים כשצורו על ארץ האמורי של סיחון ועוג, ועל כרכים שבארץ כנען, אז ישבו ישראל בסוכות, כמו שכתוב (שמואל ב', י"א, י"א) הארץ וישראל ויהודה וישיבם בסוכות, כי בשדה היה מסכך עליהו, עד שכבשו רבת בני עמון, כך ישראל עד שכבשו ארץ כנען, וזה כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כ"ג, מ"ג) כשצרים את האומות, וכל זמן שלא כבשו וחלקו, קורא יציאת מצרים כמו שכתוב (דברים ד', מ"ז) אשר הכה משה ובני ישראל נצאתם ממצרים, והיא שנת הארבעים, וזהו למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי (ויקרא כ"ג, מ"ג) שלא תחשבו מאבותינו אברהם יצחק ויעקב, אנתנו וישיבם בארץ, אלא ידעו שצאנו ממצרים, וצרו על הערים, ונתנם ביד ישראל (עכ"ל), הובא בלא"ה זוטא (סימן תרכ"ה ס"ק א'), ויתכן לומר שהסוכות שעשו כשצרו על סיחון ועוג היה בשנת תשרי, ולכן עושים סוכות בט"ו בתשרי בעתה ובזמנה.

ז. והנה למיד' עניי כבוד היו, לא צריכים לשום טעם נוסף, למה צריכים לעשות סוכות בכל שנה וסנה, דמובן מאליו זכר לנס זה, כמו שכתב הלוש (החור סימן תרכ"ה סעיף א') וז"ל: כתיב בסוכות תשבוע ימים - והוקשה להר"ל מאי רבותיה שהושבים בסוכות, ואם נפקא מינה אז ישבו בסוכות או שהקפיד עליהם הכתוב כל כך, לרצות מלאי הסוכה לזכר, ותירצו שלא סוכות ממש רצה הכתוב, אלא דבר נסיי היה, שהשיגה עליהם ביציאתם ממצרים, ועשה להם דבר נס, ולכן צוה במצות סוכה לזכור הנס, מהו הנס שנקרא בשם סוכה, והם עניי כבוד שהקיפו בהם במדבר, לבל יכח אותם שרב ושמם, ושיגנו עליהם מן הארבעים, לכך צונו לעשות סוכות ולישב בהם שבעת ימים (עכ"ל). וכן כתב הסוד (סימן תרכ"ה) וז"ל: והסוכות כמנהג המתנות (עכ"ל), ויקרא כ"ג, מ"ג) שהושבנו בהם, הם עניי כבוד שהקיפו בהם, לבל יכח בהם שרב ושמם, ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות, כדי שנוכח נפלאותיו וגוראותיו. וכתב הבי"ח, שהסוד כתבו, לתרץ מאי רבותא דהושבתים בסוכות, שצוה לעשות מצות סוכה, זכר להושבת בני ישראל בסוכות. וכן הוא בערוך השלחן (סימן תרכ"ה סעיף ב') וז"ל: והנה לדברי רבי אליעזר, ודאי דשייך לעשות זכרון לדבר הגדול הזה, שהקיפו בעניי כבוד, וכמו שהתוודו בעלותם מן הגולה (נמיה ט', י"ט) שאתם ברחמיך הרבים לא יצאתם במדבר, את עמוד הענן לא בר מעליהם, - ואת עמוד האש בלילה, דבעניי כבוד היתה התגלות אלקות ממש, כמו שאמר משה רבינו בעניינא דמרגלים (במדבר י"ד, י"ד) אשר עין בעין נראה אתה ה', וענני עמוד עליהם, ובעמוד ענן אתה הולך לפניכם יומם, ובעמוד אש לילה. היצא מכל זה, שלמיד' עניי כבוד היו הסוכות כשיצאו ממצרים, מובן בפשטות למה נצטוו לעשות סוכות זכר לנס זה. אבל למיד' סוכות ממש עשו להם ישראל, היה קשה להראשונים, למה אנו צריכים לעשות סוכות, בשביל לעשותן שיש אבותינו במדבר.

ח. והרמב"ן (ויקרא כ"ג, מ"ג) וז"ל: ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם, החלו לעשותן שיש אבותינו התורה מפני הקור, כמנהג המתנות, ולכן צוה בהם בזמן הזה, והזכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר, לא באו בבית, ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה, והשם היה עמם לא חסרו דבר (עכ"ל). היינו שטעם הסוכות, שיזכרו החסד שששה עם ישראל במדבר הארבעים שנה, ולא היה חסר להם כלום. והרשב"ם (ויקרא כ"ג, מ"ג) תירץ, וז"ל: למען ידעו דורותיכם, פשוט דבריו (ומכאן שכתוב סוכה ד' י"א ע"כ) שטעם הסוכות היא לזכור שקיבלו ארץ ישראל במלחמה עם הכנענים, והם היו המורבים, ואנתנו המעטים, והקב"ה נתנם בידנו. והערוך השלחן (סימן תרכ"ה סעיף ג') תירץ דהענין הוא, דפמני זה נצטוו לעשות סוכות, וזמנת הסוכות שעשו להם במדבר, כדי שיתגלה ויתפרסם מתוך מצות הסוכה גודל מעלתו של ישראל במדבר, שהיו הולכים עם כוהב האנשים והנשים והטף, ריבי רבבות, במקום אשר אין בסבב האדם לחיות בו, כמו שהעיד הכתוב (במדבר כ', ה') לא מקום זרע, וכן אמר הנביא לישיראל (ירמיה ב', ל"א) המדבר הייתי לישראל, אם ארץ מאפילנו כלומר, דבמדבר לא היה דבר, ולא חסרו דבר, וכמו שאמר משה (דברים ב', ז') ידע לכתך את המדבר הגדול הזה, זה ארבעים שנה, ה' אלקיך עמך לא חסרת דבר, ונמצא דייקא מצוה זו, היא זכרון המסע הגדול שבמדבר, שלבר שלא היה מקום זרע, עוד אפילו בתים קבועים לא היה להם, אלא סוכות בעלמא, ולזה נצטוו לעשות סוכה דוגמתן, למען נזכור גודל מעלתנו בהשגחת ה' עלינו, מאחר יציאת מצרים (עכ"ל).

ט. ודע מדברי הרוקח והרשב"ם (הנ"ל בס"ק ח') רואים דבר חדוש, דחג הסוכות הוא זכר הניסים שנעשו לישראל כשנכנסו לא"י וכבשו את הארץ, דבכל חגי ישראל לא מצינו שיעשו איזה דבר זכר לנס זה, והרוקח כתב דהסוכות עשו ישראל כשצרו על ארץ אמורי והכנעני, וכוונת הפסוק (ויקרא כ"ג, מ"ג) "למען ידעו דורותיכם", שלא יחשבו שקיבלו ארץ ישראל בירושה מאברהם יצחק ויעקב, והם קיבלו אותה על טס של כסף, רק למען ידעו שצאנו ממצרים, וצרו על הערים, ונתנם ביד ישראל. והרשב"ם כתב למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב, ובלא נחלה, ומתוך כך נתנו הוראה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב (עכ"ל), היינו שצריכים לזכור הנס שהיה שקיבלנו א"י. ואפשר להעמיס זאת בדברי החינוך (סימן שכ"ד) בטעמו של מצות לולב, וז"ל: לפי שמי החג הם ימי השמחה הגדולה לישראל, לא הוא עת אסיפת התבואות, ופירות האילן בבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף, - בעת ההיא צונו אסיפת לקחת ביד ידנו, בדרים המורשים אתנו, בו כל שמת לבנו לשמו ולכבודו, - וידוע מזה הטעם כי ד' המינים כולם משמחי לב רואיהם (עכ"ל). רואים מדברי החינוך שמצות לולב ניתן בחג הסוכות, כיון שבחג הסוכות הוא זמן אסיפת התבואות ופירות האילן. ובעצם מרומם זאת בתורה "אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי, באספכם את תבואת הארץ, ותחוג את חג ה' שבעת ימים, - ולקחתם לכם ביום הראשון, פרי עץ הדור, ופשוט שכל המפרש גזיל מידי, כשישראל היו על אדמתם בארץ ישראל, דמוסו את גזי הקרבן שצריכים להקריב (שם כ"ג, ל"ז) ופשוט שארץ התורן מפני חטאיו גלינו מארצנו, לא קיבלנו פטור מלקיים מצות סוכה ולולב, אבל התורה מצינה שישיראל על אדמתם, נמצא שטעם הלולב הוא, כיון שישיראל בשמחה על אדמתם, ונהנים לראות שבתיים מלאים מכל טוב מפירות ארצנו הקדושה, נמצא שטעם הלולב, הוא גזי מחמת א"י.

אור אלהים

ויל עי קהילת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירי גה"צ רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו ממעיינותיו של רבינו שליט"א

בסייעתא דשמיא

שמחת תורה

עובדא רבא

למי המתין הרה"ק מרוזין בהקפות

המונים המונים זרמו לחצרו של הרה"ק רבי ישראל מרוזין זיע"א, לחוג את חג שמני עצרת במחיצתו. ספר התורה של הבעל שם טוב הקדוש החזיק הצדיק ברשותו, אשר הגיע אליו בירושה, וכל אחד רצה לזכות בנשיקה אחת של הספר, לפחות להעיף עליו מבט, עשרות ומאות זוגות של ידיים רועדות מושטות אל המסלול, דרכו עובר ספר התורה הקדוש, מי אשר זוכה להחזיקו בידיו, ומי הזוכה לנשקו במו פיו, יש אשר נפלה בחלקו הזכות לנגוע באפס קצהו, וישנו הנאלץ להסתפק בהבטה בלבד. ספר התורה עובר בזהירות וחרדה מיד ליד, עדי הוא נמסר לידי הקדושים של הצדיק, הוא מוריד את טליתו על פניו, ומתחיל באמירת אתה הראת, האירה מתלהטת ובין המתפללים עובר רטט כעין זרם חשמלי, ההתלהבות גדולה ועצומה, וכל אחד מתברך בלבבו על אשר זכה להיות נוכח במעמד רם ונשגב זה.

בין הנוהרים לחצרו של הרבי, באים גם המוני עם אנשים פשוטים על נשיהם ובניהם ועוללים רכים על זרועותיהם, הללו אנשים אלה זוכים לשימת לב מיוחדת של הצדיק, להתקרבות מיוחדת ולאהבה אין סופית, למי אשר קורא בשמו שיגש אליו, ולמי הרומז באצבעו להתקרב אליו, לילד אחד צובט הצדיק בלחיו, ולאחר מחליק בידיו הק' על פניו. בחג הסוכות של אותה שנה, ירדו מטרות עזים, הבוץ הסמיך הגיע עד לברכיים, והנסיעה היתה קשה ביותר, אך ההמונים המרובים לא התעכבו בגלל זה מלבקר אצל הצדיק, את עולליהם העמיסו על שכמם ושמו דרכם. הגיע שמחת תורה, ספרי התורה הוצאו כבר מארון הקודש, הקהל עומד דרוך ומתוח, גם ספר התורה הקדוש של הבעש"ט בידיו של הצדיק, והדממה נמשכת. הצדיק עומד על עמדו ועיניו מופנות ללא הרף לעבר הדלת, עוברת שעה, חולפות שעותיים, הדוחק גדול והאוויר מחניק, אך הרבי אינו גורע עיניו מפתח בית המדרש הסגור, משל היה מחכה לאי מי חשוב ביותר, אשר בלעדי ההקפות לא תתחלנה. לפתע נפתחת הדלת, אל בית המדרש נכנס איש כפרי, בגדי רטובים מזלעפות הגשם, נושא על זרועותיו ילד קטן העטוף בסמרטוטים, ומהם נודף ריח של שריפה, של חריכה, דרכם חודרות שתי זוגות עיניים מלבבות, עיניים של ילד מ ישראל המעיפות מבט של חיבה על ערימת דפים חרוכים הנמצאים בידיו הקטנות. פנו מקום, פנו מקום, ציווה הצדיק, מיד כאשר הלה עבר על מפתן הדלת. שביל צר נוצר באולם בית המדרש, דרכו עבר היהודי הכפרי עד למקום מעמדו של הרבי, הוא עבר במהירות בין גושי האנשים, מבלי לדעת על מה ולמה מכבדו הצדיק בכל הכבוד הזה, ועל שום מה חיכה הרבי להקפות עד בואו.

פרפראות לחכמה

ענין הקפות בשמחת תורה בדרך העבודה

בעשרת ימי תשובה, שבים בתשובה, ומסבירים שיבות החטאים היא שנתגרשנו מבית המלך, והיצר הרע לא נתן לנו מנוח, ולכן נכשלנו בחטאים ובעונות ופשעים. ולכן בין יום כיפור לסוכות שכלל ישראל טרודים בטרדות ההג, הקבי"ה לא חושב העונות, כראיתא במדרש תנחומא (פרשת אמור סימן כ"ב) ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ"ג, מ'), וכי ראשון הוא, והלא יום חמשה עשר הוא, ואת אמרת ביום הראשון, אלא ראשון הוא לחשבון עונות. ובחג הסוכות הקבי"ה כביכול מזמין אותנו בביתו, כראיתא בוזהר (חלק ג') פרשת אמור דף ק"ג ע"ב) בא וראה, בסעה שאדם יושב בסוכה שהוא על האמונה, השכינה פורסת כנפיה עליו מלמעלה, והשכנה רועים (אושפזין), שמים מדורים עמו. ובסוכה שהשכינה פורסת כנפיה עליו מלמעלה, אנו מוגנים מלחטא, ומלמדים אותנו כמו שמלמדים לתינוק ללכת, כראיתא בתהלים (מ"ח, ט"ז) כי זה אלקים אלקינו - הוא ינהיגנו על מות, פירש רש"י כאדם המנהיג את בנו קטן לאט (עכ"ל), וכל יום מהג הסוכות מלמדים אותנו מדה אחרת, יום א' מדת חסד, אהבה להקבי"ה, ולבריותיו. יום ב' מדת הגבורה להתגבר על היצר הרע. יום ג' מדת אמת, ללכת רק באמת. יום ד' מדת נעת, לימוד התורה שהיא נעת. יום ה' מדת שלום, אהב שלום ורודף שלום. יום ו' מדת יסוד, לא לחטא. יום ז' מדת מלכות, להמליך הקבי"ה עלינו. וכשנפדרים מהסוכה מבקשים "רבנא דעלמא, יהא רעוא מן קרמך שאותן מלאכים הקדושים השייכים למצות סוכה - הם יתלוו עמנו בעצאתנו מן הסוכה, ויכנסו עמנו לבתינו לחיים ולשלום" (ספר יסוד יוסף, סידור בית יעקב מעמדין, סידור ישועות ישראל, ועוד).

וה' עונה לנו, אתם רוצים שנהיה עמך גם בבית, תעשו לי מקדש בבית, כדכתיב (שמות כ"ה, ח') ועשו לי מקדש בתוכם, וראיתי מפרשים שמפרשים פסוק זה על כל אדם פרטי, שיעשה ביתו מקדש לה', ואז אשכין טיבתו בתוכם גם בביתכם. ותיכף אחרי סוכות מתחיל שמחת תורה, ועושים הקפות שבע פעמים בס"ת, ולולא דמסתפינא הייתי אומר שהקפות אלו, הם החזרות של שבעת ימי הסוכות, דכל הקפה הוא נגד מידה אחרת, בדיוק כמו שבעת ימי הסוכות, ובו אנו מנסים אם כבר נתלמדנו איך להתנהג בכל השבע מדות אלו, כדי לדעת איך להתנהג כבר בבית. וביה רצון שנדפס במחזורים אחרי כל הקפה תמצא שבכל הקפה אנו מבקשים על השבע מדות הנ"ל. וכיון שרואים בשמים שנתנו קיבלנו על עצמינו בשמחת תורה להתנהג טובה בשבע מדות אלו, לכן את בפתלת מוסף הוא גמר החותם ומסירת הפתקין, כראיתא בוזהר (חלק א') פרשת ויחי דף ר"ב ע"א), וכמבואר בבני יששכר (מאמרי חודש תשרי מאמר י"ג ס"ק ג'), דא יכולים ליתן לנו שנה טובה ומתוקה, כיון שאנו יודעים איך להתנהג, אמן כן יהי רצון.

טעם ששמחת תורה אחרי סוכות

כתב הדעת זקנים מבעלי התוספות (פרשת פנחס כ"ט, כ"ה) וז"ל: מן הראוי היה להיות חג העצרת חמישים יום אחר סוכות, כמו ששבועות חמישים יום אחר הפסח, אלא שאחר הפסח באים ימי הקיץ, ואין טורח לעלות לרגל, אבל אחר סוכות באין ימי הגשמים, והיה טורח לעלות, לפיכך קבעו יתברך מיד אחר סוכות, (עכ"ל). מדבריו חזינו, כמו שפסח חוגגים על יציאתם ממצרים, ומקושר להג השבועות, שבו חוגגים על קבלת תורתנו הקדושה, להראות שיעקר שמחתנו שיצאנו ממצרים היה שקיבלנו התורה, כמו שאמר הקב"ה למשה בסנה (שמות ג', י"ב) בהוציא את העם ממצרים, תעבדון את האלקים על החר הזה. כן סוכות שבו חוגגים על יציאתם ממצרים, כדכתיב בתורה (ויקרא כ"ג, מ"ב-מ"ג) בסוכות תשבון שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם, כי בסוכות הושבת את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים. וכמו שכתב הסוד (אורח סימן תרכ"ה) וז"ל: אע"פ שיצאנו ממצרים בתורש נוס, לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן, לפי שהוא ימות הקיץ, ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם, שהם במצות הבורא יתברך, ולכן צוה אותנו שנעשה חג חדש השביעי, שהוא יום הגשמים, ודרך כל אדם לצאת מסוכות ולישב בביתו, ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה, בזה יראה, לכל שמצות המן היא עליו לעשותה, (עכ"ל). הוצא מכל זה, שהג הסוכות חוגגים על יציאתם ממצרים, וכך מקושר שמחת תורה להג הסוכות, להראות שיעקר שמחתנו שיצאנו ממצרים הוא, כיון שקיבלנו התורה, להראות שזה עיקר שמחתנו עלי אדמות.

הטעם דרך על פטירת אהרן כהנא קדישא נתאבלו כל בית ישראל

ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום (ל"ד, ח')

פירש רש"י "בני ישראל" הזכרים, אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונתן שלום בין איש לרעהו, ובין אשה לבעלה נאמר (במדרש כ', כ"ט) כל בית ישראל. א. והנה באבות דרבי נתן (פרק י"ב משנה ג' ד') הביא כמה טעמים לזה, ורש"י כתב שנים מהטעמים שהובאו שם. וז"ל: אוהב שלום כצד, מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל בין כל אחד ואחד, כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד - שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב אצל אחד מהם, אמר לו בני ראה חברך מהו אומר, מטפף את לבו, וקורע את בגדיו, אומר אי לי האץ אטא את עיני ואראה את חברי, בושתו הימנו שאני הוא שסרתני עליו הוא ייטב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו, וכשנפגשו זה בזה, גפפו ונשקו זה לזה, לכן נאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל. דבר אחר מפני מה בכו ישראל את אהרן שלשים יום, מפני שזן אהרן דין אמת לאמיתו, מנין, לא אמר לאיש שסרתה, ולא לאשה שסרתה. לכן נאמר ויבכו אותו כל בית ישראל, אבל משה שהוכיח בדברים קשים נאמר ויבכו בני ישראל את משה, ועוד, כמה אלפים היו בישראל שנקראו שמם אהרן, שאלמלא אהרן לא בא זה לעולם, שהיה משים שלום בין איש לאשתו - והיו קורין שם הילול על שמו. ויש אומרים לכן נאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל, שכל מי שרואה משה רבינו שיושב ובוכה, מי לא יבכה. ויש אומרים מי שרואה אלעזר ופינחס שהם שני כהנים גדולים עומדים ובוכים מי לא יבכה. הרי שרש"י לקח הטעם הראשון והשלישי, וחבר אותם ביחד "שהיה רודף שלום ונתן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה".

ב. ודע דהאבן עזרא דברים ל"ד ח' חולק על רש"י וז"ל "בני ישראל" ובאהרן כל בית ישראל, בעבור כבוד משה (עכ"ל). ובפשוטו נראה שדברי האבן עזרא הם טעם הרביעי שהובא באבות דרבי נתן שכתב "שכל מי שרואה משה רבינו שיושב ובוכה מי לא יבכה". אמנם תבאר בצידו ד"ל האור החיים הק' "ויבכו בני ישראל" ובאהרן אדם כל בית ישראל, רבותינו

ז"ל (אבות דרבי נתן פ"ב מ"ד) נתנו טעם לפי שהיה אוהב שלום, ורבינו אבן עזרא כתב "שכבו כל בית ישראל לכבוד משה שהיה חי" ואין להאמין לפירושו, שאין להטיל מום במעשה הטוב שעשו ישראל, שעשוהו בשביל משה שהיה חי, ולמשה עצמו כשמת העלימו מהם בהספרו (עכ"ל). רואים שהאור החיים הק' כתב על אבן עזרא "ואין להאמין פירושו", ואם נאמר שדברי האבן עזרא הם דברי אבות דרבי נתן לא היה כותב כך, ואין להעלות על הדעת שהאור החיים הק' לא ראה את אבות דרבי נתן, ובפרט שציטט משם הטעם לפי שהיה אוהב שלום. אלא על כרחך מוכרחים לחלק ביניהם, שהאור החיים הק' הבין את דברי אבן עזרא שאלע אחר כך כל בית ישראל לא כבישיל אהרן, אלא כדי שמשם שהיה חי יראה שכלל ישראל מצטער על מיתת אהרן, ולכן כתב על פירושו "ואין להאמין לפירושו". אבל באבות דרבי נתן והסבר הוא כך, דכשמת אהרן, ומשה היה חי, הוא חימם את כלל ישראל שיראו איזה אבידה אברו, מה פעל ועשה בעבודתו באהל מועד, ובתורתו, ובעדקתו, איזה נחת רוח גרם להקב"ה, ואיזה שפע הוריד לעם ישראל בשבילו, ולכן "כל מי שרואה משה רבינו שיושב ובוכה, מי לא יבכה" אבל אצל משה רבינו כשמת, לא היה מי שיעורר ויסביר לעם ישראל מה שאברו, ולכן בכו רק כל בית ישראל, ולא כל בית ישראל. רק לפי זה צריך עיון פירוש האחרון באבות דרבי נתן "מי שרואה אלעזר ופינחס שהם שני כהנים גדולים שעומדים ובוכים מי לא יבכה" אם הם יכלו לתאר את גודל האבידה של אהרן, למד לא תיאר את גודל האבידה של משה. ואולי על אהרן אביהם שהיו אותו בתדירות יכלו לתאר, משא"כ משה רבינו מחימא, שלא היו אותו בתדירות לא יכלו לתאר, דהכתוב (ל"ה, י) מעיד עליו "ואל קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' גנים בפנים". ואולי על אהרן החיים הק' תירץ למה בכו על אהרן יותר ממשה, וז"ל: ואולי יש לית טעם כי אהרן לא ידעו במיתתו קודם שמת, וראו פתאום שמת, ודבר כזה יעורר כל לב לפתוח מקור דמעת עינו, משא"כ משה שכבר ידעו מיתתו, ובכל דבריו ותוכחותיו אשר עשה היה אומר להם כי אנכי מת איני עובר (דברים ד', כ"ב), ולזה לא הוחרם הספרו באהרן, (עכ"ל). ואולי אפשר להוסיף טעם נוסף על דבריו הק', דבמיתת אהרן כתב (במדבר כ', כ"ח) וימת אהרן שם בראש ההר, ויירד משה ואלעזר מן ההר, והסביר רש"י (שם כ"ט) דכשראו משה ואלעזר יורדים, ואהרן לא ירד, אמרו היכן הוא אהרן, אמר להם מת, אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך, ועצר את המגיפה, ישלוט בו מלאך המות, מיד ביקש רחמים, והראהו מלאכי השתלשלות, מוטל במטה, ראו והאמינו (עכ"ל). ולכן כיון שראהו אהרן מוטל מת במטה, מזה נתעוררו כל בית ישראל לכבוד את אהרן, ובזה מדויק הפסוק (שם כ"ט) "ויראו כל העדה כי גוע אהרן, ויבכו את אהרן שלשים שלושים יום כל בית ישראל" דק אחר שראו שוכב מת, מזה נתעוררו כל בית ישראל לכבוד עליו. משא"כ במשה לא ראו אותו מת, דכתיב בפרשתנו (ל"ה, א'-ח) "ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו, וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ויקבור אותו בני בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה - ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום. וגם כבר הורגלו בזה שמשה עולה בשמים, ויורד אחרי ארבעים יום, דמשה עלה לשמים שלוש פעמים (רש"י דברים ט', י"ח) פעם ראשון עלה לקחת לווחות ראשונות (שמות כ"ה, י"ח, דברים ט', ט"ז-י"א) ד' סיון, ויירד י"ז תמוז (רש"י שמות ל"ב, א'), פעם שנייה עלה לכפר עון העגל (שמות ל"ב, ל. דברים ט', כ"ה) י"ז תמוז ויירד כ"ב (רש"י דברים ט', י"ח) פעם שלישית עלה לקבל לווחות שניות (שמות ל"ב, א'-ד. דברים י', א'-ה) א' אלול, ויירד ביום הכפורים (רש"י דברים ט', י"ח) וכיון שהורגלו בזה שמשה עולה לשמים ויורד, זאת היא סיבת מניעת הבכיה כשעלה למות כעת.

ד. עוד תירץ האור החיים הק' וז"ל: עוד אפשר, כי מיתת אהרן הרגשתה ביותר, לפי שתיכף נסתלקו ענני כבוד (תענית ד' ט' ע"א) והוסר מסוכתם, וזה סיבה בראשיתית להכניעו (במדבר כ"א, א') לזה נתעוררו יחד כל ישראל לכבוד, משא"כ במיתת משה הגם שניטלו העננים (תענית ט') לא העירו על זה גם נטרדו בשמחת הארץ הטובה. עוד אפשר, שבמיתת משה תיכף ראו דבר חדש, ששרתה שכינה על יהושע ולקחו נחמה, משל למי שנאברה לו מרגליות ומצא אחרת במקומה, לו יהיה שאינה דומה, אעפ"כ יתנחם בה, ולזה לא בכו כולם, - משא"כ במיתת אהרן אברו מרגליות ולא מצאו במה יתנחמו - שלא היה להם מותרות (עכ"פ).

* * *

פתיחת התורה – לנעוץ סופה בתחילה.

לכל האותות והמופתים, אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים, - לעיני כל ישראל (ל"ד, י"א, י"ב). בלוחות שניות כתיב (דברים ה' ט"ז) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, - על כן צוה ה' אלקיך לעשות את יום השבת. וכן אמורים בקידוש היום, "ושבת קדשו באהבה וברצון הנחלנו, וזכרון למעשה בראשית, תחילה למקרא קודש, וזכר ליציאת מצרים". והרמב"ן (שם מסביר מה שייכות יציאת מצרים לשבת, וז"ל: בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמו, מחדש חפץ ויכול, - על כן אמר, אם יעלה בלבבך שפק על השבת המורה על היחידות והחפץ והיכולות, תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים, שהוא כן לראיה ולזכר, והנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת, כי יזכרו בו ויאמרו ה' הוא המחדש בכל ימות המופתים, ועושה בכל כרצונו, כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית, וזה טעם על כן צוה ה' אלקיך לעשות את יום השבת (עכ"ל). והיינו שבראות העולם לא ראה שום אדם, משא"כ יציאת מצרים, ראו כל העולם כולו, ולכן ביציאת מצרים האמינו כל העולם, דמי שיכול לעשות מופתים כאלה, הוא יכול לברוא את העולם. ובזה מקושר סיום התורה והתחלתה כמין חומר, "לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים", "ולכל היר החוקה" זו מכת כבורות (שפרי) או קריעת ים סוף (רמב"ן, אבן עזרא) "ולכל המורא הגדול" זו קריעת ים סוף (שפרי), ושם ראו פני שכינה, כמו שאומרים בהגדש"פ, "ובמורא גדול זה גילוי שכינה" ונקרא מורא כי הרואה פני שכינה, נרתע מאוד ונבהל (אבודרהם, סדר ההגדה), "אשר עשה משה לעיני על ישראל" ובזה האמינו כולם "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ".

עוד אפשר לומר לנעוץ סופה בתחילה, ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. והנה איתא במדרש יתב' (דברים י"א, ח) וז"ל: בשעה שהגיעו ימי משה להטות מן העולם, אמר לו הקב"ה (למשה) הן קרבו ימיו למות (שם ל"ה, י"ד), אמר לפניו רבש"ע אחרי כל היגיעה הזו אתה אומר לי הן קרבו ימיו למות, לא אמות כי אחיה ואספר מעשה יי' (תהלים, קי"ח, י"ז), אמר לו (הקב"ה למשה) אי אתה יכול. כי זה כל האדם. אמר משה רבש"ע דבר אחד אני מבקש ממך לפני מותי שאכנס ויבקעו כל השערים שבשמים ותהומות ויראו שאין זולתך (עכ"ל). ולפי זה מובן סיום התורה להתחלתה "ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל" שביקש שיקבעו כל השערים שבשמים ותהומות ויראו כל ישראל שאין זולתך, וזאת הביא מורא גדול בלבבות כל ישראל. כלשון הרמב"ם (יסודי התורה פ"ד ה"ב) בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו, ומכיר כל הברואים, ממלאך וגלגל, ואדם וכיוצא בו, ויראה חמדתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום ותצאמו נפשו ויכמה בשרו, לאהוב המקום ב"ה, ויירא ויחד משפלותו ודלותו וקלותו וקלותו שיעריץ עצמו לראות מהגופות הקדושים הגדולים (עכ"ל). וכלשון הרמ"א (א"ח סי' א' ע"א) ויחד כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, מיד גיע אליו היראה וההכנעה בפחד הש"ת ובושתו ממנו תמיד (עכ"ל). ואם מדברים אלו מגיעים לפחד ויראת ה', על אחת כמה וכמה כשנבקעו כל השערים שבשמים ותהומות, וראו שאין זולתך, דבר זה הביא, מורא הגדול בלבבות ישראל לאין שיעור וחקר, ואז ראו כולם בחוש שבראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ואין עוד מלבדו.

או יאמר על פי דברי המאור ושמש (פ' בראשית) וז"ל: מעינו שישם ראשון שנגלה בו הקב"ה לגאול את ישראל, נגלה בשם אהיה, כדכתיב (שמות ג' י"ד) "ויאמר אלקים אל משה, אהיה אשר אהיה, ויאמר כה תאמר לבני ישראל, אהיה שלחתי אליכם". והענין הוא כך, דהנה עצמותו יברך שמו, לית מחשבה תפיסה ביה כלל, וכשעלה במחשבתו יתברך שמו לברוא את העולם, היה עיקר כוונת הבריאה שיכירו מלכותו ויבטישו, לכן עולם המחשבה הוא שם אהיה, שכן עלה במחשבה לפניו "אבא את העולם, ואחיה מלך עליהם". ולכן כשנתגלה הקב"ה לגאול את ישראל, נתגלה בשם אהיה, שזה הוא שם הראשון שעלה לפניו יתברך שמו כשעלה במחשבה לפניו לברוא את העולמות (עכ"פ). הרי שלך לפניך ששם אהיה בשם זה עלה במחשבה לברוא את העולם, ובשם זה גאל את ישראל ממצרים. ולכן "לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים, - לעיני כל ישראל" הכל היה בשם אהיה, ושם זה עלה במחשבה לברוא את העולם, בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. "בראשית" עלה במחשבה שם אהיה, לברוא את העולם במידת הדין, והא שאלו העולם מתקיים, והקדים מידת הרחמים ושיטתה למידת הדין, דכתיב (ב', ד') ביום עשות ה' אלקים, ארץ ושמים (רש"י א', א').

אתה הראת לדעת, רעם קולו של הצדיק, כאשר הכפרי התקרב אל הרבי ומסר לידיו את הספר תורה של הבעש"ט, כקול מים רבים נשמעו קולותיהם של האלפים, אשר חיכו שעות לרגע מיוחל זה, פסוק אחר פסוק נאמר בין ההמון עד גמר אתה הראת, והתכוננו להקפות.

אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא, נשמע קולו של הצדיק, עת מסייע הוא בידיו הקדושים בס"ת של הבעש"ט, הנישא בידו הימנית של הכפרי, בעוד אשר בידו השמאלית נושא את הילד החורף, והשמחה הולכת וגדלה סוערת ורועמת ופורצת כל גבול. כאשר הצדיק ישב בראש השולחן הטהור, בעת עריכת הסעודה לאחר ההקפות, פנה אל אותו יהודי כפרי שהושיב לידו לספר את אשר קרה איתו. מפיו של המספר נשמע הסיפור הבא, בן יחיד היה לו לאותו כפרי אשר התחנך בכפר מגורו בין הגוים, ולא הצליח לדעת ולהכיר אף את לשון הקודש אחת, גם המלמד הפרטי אשר אביו הביא עבורו, לא הצליח אתו מאומה, והילד לא למד מאומה מכל אשר למד אתו.

הגיע הכפרי אל הצדיק יחד עם ילדו, ושפך לפניו את מר לבו, הרבי ציווה עליו שיקנה עבור הילד ספר תהלים קטן. הילד התאהב מאד בספר התהלים ושמר עליו כעל בבת עינו, הוא היה מוציא תוך הדרת הכבוד מאורו, חיבקו ונשקו כאילו היה זה היקר לו מכל.

בימים אלה ממשיך הכפרי בסיפורו, בהיותו בשדה יחד עם בנו, הבחין לפתע בעשן סמך המתאבל אל על מתוך הכפר, נראה היה לו כאילו פרצה שריפה מתוך אחד הבתים שבכפר, אך מתפלל על שאין הוא שומע את פעמוני הכנסיה המצלצלים בכל עת שריפה בכפר.

לפתע עברה חלפה במוחו מחשבה מוזרה, אולי ביתו הוא זה אשר ממנו בוקעים להבות העשן, ואשר בגלל כך, אין הפעמונים משמיעים צלצול של הצלה, שניהם, האב והילד מיהרו ורצו אל הכפר, עד שהתקרבו אל ביתו, והנה השערות נתאמתה, ביתם הקטן והדל היה למאכלת אש, והגויים שמסביב, עומדים שלובי זרוע, ועל פניהם שמחה של ניצחון על ביתו של היהודי, אשר עוד מעט ויקרוס תחתיו.

בראותו כי הבית נהיה למאכלת אש, וממילא לא יצליח להציל ממנו מאומה, מיהר אל הרפת, אולי יצליח לפחות להציל בעלי החיים, אך בעודו עומד ליד הרפת, והנה הגיעו לאזניו קולות חרדה מהולים בשמחה, הוא מיהר שוב אל ביתו, ולפניו מתגלה מחזה אימים, בנו הקטן קפץ במהירות רבה לתוך הבית, ממנו בוקעים להבות אש, בעוד אשר הגויים מסביב לועגים בקול על היהודון הקטן הלזה, אשר הלך להציל את כספו השווה אצלו יותר מחייו. הכפרי עמד רגע נדהם ולא ידע מה לעשות, בעודו מחליט לקפוץ אף הוא ולהציל את בנו יחידו, כבר חזר הילד בקפיצה חזרה, ובידו ספר התהלים הקטן, אשר דפיו התחילו כבר לבעור, והוא עצמו בגדיו ושערותיו אפופים אש ונראה היה כל כולו כגוש להבה. אבי הילד ואמו הגדהמים, התחילו להמסיר עליו גושי עפר, עד אשר הצליחו לכבות את הלהבות אשר אפפו את הילד, כאן נתרככו גם לבות האבן של הגויים, אשר הסתכלו על הילד כעל נפש קדוש, ועזרו אף הם לכבות את האש המשתוללת. כאשר נגמר העסק, מיהר הכפרי לעטוף את ילדו החורף ואף העירה שלא לאבד חלילה את ההקפות של הצדיק.

הלא תבינו איפוא נענה הצדיק, כאשר הכפרי גמר את סיפרו על מה ולמה חיכיתי עם ההקפות, וכי מדוע לא אחכה עליו? עת חיכתה כל הפמליא של מעלה על הילד הזה, אשר סיכן את נפשו להציל את התורה.

אור אלהים

בסייעתא דשמיא

פרשת בראשית

ויל עי קהלת 'זכרון יחיאל' רחוב שאול המלך 2/ ירושלים
בנשיאות מירי הגה"צ רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
פתגמין קדישין שנשמעו ממעיינותיו של רבינו שליט"א

עובדא רבא

כל מה שאדם עושה, בין אם טוב ובין אם רע,
לעצמו הוא עושה

כשהוא יושב מבודד בארמון המלכות, מוקף בשריו וביועציו, אין המלך יכול לדעת בדיוק מה נעשה בקרב המון העם, מה חושבים האנשים תושבי מדינתו, מה הם מבקשים, מה הם דעותיהם על המלך, מה הם תלונותיהם? וכו'. לפיכך, עשה אחד המלכים מעשה שכזה: מפעם לפעם היה פושט את בגדי מלכותו ובמקומם לבש על גופו בגדים פשוטים, וכך שנראה הוא ככל האדם, יצא מהארמון לסייר בחוצות עיר הבירה, או אז יכול לראות מקרוב, ובלא כל מחיצות, את האזרחים, ואכן, המלך עקב אחר אורחות חייהם, מנהגיהם, ובחן את כל מעשיהם. תשומת לב מיוחדת הקדיש המלך, אשר היה לבוש בבגדי אורח פשוט, לקבצנים היושבים בכיכר השוק. כדרכם של העוברים והשבים, השליך אף הוא לעברם מטבעות, והאזין בקשב רב למילות הברכה והתודה שהעיתירו הקבצנים על ראשו. רק אחד הקבצנים היה שונה מכל חבריו, כשהוא קיבל את המטבע, לא השיב במילות תודה, אף לא ברך את הנותן, ורק משפט אחד היה שגור תמיד על פיו: "כל מה שאדם עושה בין אם טוב ובין אם רע, לעצמו הוא עושה". כך היה אומר העני בכל פעם ששלשל המלך מטבע לתוך ידו המושטת של המלך המחופש.

בתחילה האזין המלך למשפט זה ברוח טובה. סבור היה כי העני אינו אלא חומד לו לצון, אך, כשעברו ימים רבים, ובכל פעם שהיה המלך בא לכיכר השוק והיה נותן לעני נדבה, ונענה באותו משפט. החל הדבר לקומם את המלך. ואמר לעצמו: כיצד מעיז העני להשיב על נדבה שנותנים לו במילות עלבון שכאלה? זוהי פשוט כפיית טובה. כעסו של המלך על אותו קבצן חוצפן הלך וגבר, עד אשר באחד הימים כששוב נתן לו מטבע ושוב נענה במשפט הידוע, גבר כעסו מאד, וגמר אומר להרוג את האיש הקבצן.

מה עשה? שוב התחפש המלך ויצא לכיכר השוק, שם שלף מכיסו מטבעות רבים, והחל משליכם לתוך תיבותיהם של כל הקבצנים אשר ישבו שם. והללו, שמחו לקראתו והרעיפו עליו דברי תודה וברכה. כשהגיע המלך אל מקום מושבו של אותו קבצן ידוע, עצר כדי רגע ונעץ בו מבט נוקב: "ראוי אתה לנדבה הגונה" הפטיר בפנים שוחקות, הנה קח לך מאכל טעים, בטוח אני שתתענג עליו". והמלך הגיש לו תרנגולת מפוטמת, צלזליה היטב, שריחה הטוב הולך למרחוק. הקבצן המופתע פער את עינו לרווחה, אכן, מאכל כה טעים לא אכל מעודו, ומה משתוקק הוא לטעום ממנו, ואולם, בתוך לבו עלה חשש, אולי חומד לו האיש שלפניו לצון, וכלל אינו מתכוון לתת לו את המאכל הערב. ראה המלך המחופש כי הקבצן מהסס, אמר לו: "קח, שלך היא התרנגולת" והגיש לו את העוף הצלוי. בהתלהבות רבה הושיט העני את ידיו ולקח את התרנגולת מידי המלך המחופש. מסביבו התקהלו חבריו הקבצנים. ניחוח המעדן עלה באפיהם, ומבלי

פרפראות לחכמה

ביאור העניין דשב"ק וכל המועדים המה זכרון ליציאת מצרים

ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (ב', א')

בפרשת אמור (כ"ג, ב'-ג') כתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש, אלה הם מועדי, ששת ימים תעשה מלאכה, וביום השביעי שבת שבתון, מקרא קדש, כל מלאכה לא תעשו, שבת היא לה' בכל מושבתיהם. ואח"כ הובא בכתוב הימים טובים של כל השנה (שם כ"ג, א'-מ"ד). והק' רש"י (שם כ"ג, ג') מה ענין שבת אצל מועדות, ללמדך שכל המחלל את המועדות, מעלין עליו כאילו חלל את השבתות, וכל המקיים את המועדות, מעלין עליו כאילו קיים את השבתות, והיא דברי ספרא (פרשת אמור פרשה ט' ס"ק ז'). והכלי יקר (שם כ"ג, ד') מביא טעם אחר למה כתב פרשת שבת אצל מועדות.

ולעני' נראה לומר עוד טעם, דכל הימים טובים ושבת, כל אלו הם זכרון ליציאת מצרים, ולכן נקט כולוהו בחדא מחתא. ואבאר דבריי, בעשרת הדברות במשנה תורה (דברים ה', ט"ז) כתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויוציאך ה' אלקיך משם, ביד חזקה ובורע נטויה, על כן צוה ה' אלקיך לעשות את יום השבת. והרמב"ן מפרש (שם) שיציאת מצרים מורה על אלו' קדמון - ואם יעלה בלבך ספק על השבת, המורה על החדוש והחפץ והיכולת, תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים, שהיא לך לראיה ולזכר, והשבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת (הובא בטור או"ח סימן רע"א). היוצא מדבריו טע' יציאת מצרים באים לאמונה שהקב"ה ברא את העולם בששת ימים ונח ביום השביעי, ולכן צריכים לשמור שבת. ולכן חג הפסח שכתוב אחרי השבת (ויקרא כ"ג, ד'-ה') הוא לזכר יציאת מצרים ביום זה, כמבואר בפרשת בא (שמות י"ב, י"ד-ט"ז), וכמו שאומרים בתפלה (יו"ט של פסח, ומוסף של חול המועד) "זאת לנו ה' אלקינו באהבה, מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום חג המצות הזה, מקרא קודש זכר ליציאת מצרים". קצירת העומר שהיה ביום ט"ז ניסן (שם כ"ג, י"א, רמב"ם תמידין ומוספין פרק ז' הלכה ג'), מאכלות אסורות פרק י' הלכה ד', שו"ע יו"ד סימן רצ"ג סעיף י'), וספירת העומר שכתוב אח"כ (שם כ"ג, ט"ז-כ"ב) כתב הספורנו (שם כ"ג, ח') דהתחיל דיבור חג השבועות מן העומר, כי מאז מתחיל קציר בעומר, וספירת השבועות, שהם מענין חג, הנקרא חג הקציר וחג השבועות (עכ"ל), לכן לא צריכים זאת זכר ליציאת מצרים, כיון שמקושר הוא לשבועות. חג השבועות שכתוב אח"כ (כ"ג, ט"ז-כ"ב) יש לזה שייכות ליציאת מצרים, כדכתיב בפרשת שמות ג', (י"ב) דהקב"ה אמר למשה "זהו לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים, תעבדון את האלקים על ההר הזה". ובר מן דין אומרים בתפלה ובקידוש של שבועות "מקרא קודש זכר ליציאת מצרים". והטעם הוא כדברי רש"י בבריאת העולם (בראשית א', ל"ג) "יום הששי", הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר "יום הששי", כולם תלויים ועומדים - עד יום הששי, הוא ששי בסיון, המוכן למתן תורה, שביום ו' סיון שקיבלו ישראל התורה, נתחזקו כל יצירת בראשית, ונחשב כאילו נברא העולם עתה, וזהו "יום הששי" בה"א שאותו יום ו' בסיון (עכ"ל).

נמצא ריש כאן חוט המשולש, שבת היא עדות לבריאת העולם, ויציאת מצרים היא עדות שהקב"ה ברא את העולם (רמב"ן הג"ל), ובשבועות נתחזק בריאת העולם, דכל העולם נברא אך ורק בשביל ישראל שיקבלו את התורה על הר סיני, ואין יודעים שהקב"ה ברא העולם על ידי יציאת מצרים. ראש השנה שכתוב אח"כ (ויקרא כ"ג, כ"ג - כ"ה) ג"כ שייך ליציאת מצרים, כמו שאומרים בתפלה ובקידוש "יום תרועה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים". ולפי דברי הרמב"ן (הג"ל) טע' יציאת מצרים באים לאמונה, שהקב"ה ברא את העולם בששת ימים, ברור ששייך שפיר זכרון ליציאת מצרים בראשון השנה, כיון שהשבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת. יום הכיפורים שכתוב אח"כ (שם כ"ג, כ"ז) - ל"ב) ג"כ שייך ליציאת מצרים, כמו שאומרים בתפלה "יום הכפורים הזה למחילה ולטליה ולכפרה, ולמחול בו את כל עונותינו מקרא קודש זכר ליציאת מצרים" (והשייכות של יציאת מצרים ליום כיפורים בראיתי בארוכה במקום אחר). חג הסוכות שכתוב אח"כ (שם כ"ג, ל"ג - מ"ד) כתב להדיא הטעם (שם כ"ג, מ"ג) "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", וכן אומרים בתפלה ובקידוש "את יום חג הסוכות הזה, מקרא קודש זכר ליציאת מצרים". היוצא מכל זה שכל המועדים אלו, יש לזה שייכות ליציאת מצרים, וכיון שגם שבת היא זכר ליציאת מצרים, ולכן נכלל שבת בחדא מחתא עם מועדי ה', כיון שכולם הם זכר ליציאת מצרים.

רק צריכים להבין מה שייך שמחת תורה ליציאת מצרים, דבשלמא פסח יום האחרון הוא שביעי של פסח (סוטה דף י"ב ע"ב, רש"י שמות י"ד, ה'), ואז נכנסו לים ואמרו שירה (שמות ט"ז, א'-כ"א). אבל סוכות כתיב (ויקרא כ"ג, ל"ז) שבעת ימים תקריבו אשה לה', ביום השמיני מקרא קודש יהיה לכם, והקרבנות אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשה. ורש"י הסבירו, כמלך שזימן את בניו

לסעודה לכך וכך ימים, כיון שהגיע זמנו להפטר, אמר בניי בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם. ויום זה הוא אצלנו בארץ ישראל שמחת תורה, וצריך להבין הקשר ליציאת מצרים דגם בחג זה אומרים בקידוש ובתפלות וזכר ליציאת מצרים. רק הטעם של שמחת תורה כתב הרמ"א (סימן תרס"ט) וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה. והנה וראה בדעת זקנים מבעלי התוספות (במדבר כ"ה, כ"ה) שכתב, מן הראוי היה להיות חג העצרת (שמיני של סוכות) חמשים יום אחר סוכות, כמו ששבועות חמשים יום אחר הפסח, אלא שאחר הפסח באין ימי הקיץ, ואין טורח לעלות לרגל, אבל אחר סוכות באין ימי הגשמים, והיה טורח לעלות, לפיכך קבעו יתברך מיד אחר סוכות (והוא פסיקתא דרב כהנא פסקא ל' ד"ה ביום השמיני, מדרש רבה שיר השירים פרשה ז' פסוק י"ב ס"ק ב', מדרש תנחומא פרשת פנחס סימן ט"ו, ילקוט שמעוני פרשת פנחס רמז תשפ"ב). ולפי זה מובן, כמו ששבועות הוא זכר ליציאת מצרים, דכל בריאת העולם היה בשביל קבלת התורה, וכל יציאת מצרים היה בשביל קבלת התורה. ולכן כיון שאנו שמחים בסיום התורה, שפיר מזכירים זכר ליציאת מצרים.

ובזה אפשר לבאר דברי הגמ' (ר"ה דף ד' ע"ב) שמיני רגל בפני עצמו, לענין פזר קשב (פייס) זמן, רגל, קרבן, שיר, ברכה, רש"י שם), אבל לענין תשלומים, דברי הכל תשלומין דראשון הוא. דחג שמחת תורה הוא רגל בפני עצמו, לענין פזר קשב, ושנים מהם הוא "רגל זמן" דאומרים שהחינו כאילו הגיע יום טוב חדש, והוא למעשה רגל בפני עצמו. שאין שם חג הסוכות עליו (רש"י יומא דף ג' ע"א) היינו שחג זה אין לזה קשר לחג הסוכות, ששם הטעם משום ענני כבוד שיצאנו מצרים, וכאן הטעם משום שמחת תורה שסיימנו התורה ומתחילים מחדש, אבל לענין תשלומין, דברי הכל תשלומין דראשון, כיון דסוף כל סוף שניהם הם זכר ליציאת מצרים, דחג הסוכות הוא משום ענני כבוד, כדכתיב (ויקרא כ"ג, מ"ג) למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאם ממצרים, וגם חג זה הוא זכר ליציאת מצרים, כיון שכל זה שיצאנו ממצרים הוא בשביל (שמות ג', י"ב) "בהוציא את העם ממצרים, תעבדון את האלקים על ההר הזה", לכן הם תשלומין דראשון הם.

* * *

טעמא דמילתא שאין מתחילין פרשת בראשית בראש השנה

כתב הלבוש (סימן תקפ"א סעיף א') דאין מתחילין לקרות פרשת בראשית ביום ראש השנה, שכן היה ראוי לקרות פרשת בראשית בראש השנה, דהא קי"ל (ר"ה דף י' ע"ב) בתשרי נברא העולם, דהיינו ביום ראש השנה התחילה הבריאה, והיה ראוי מפני זה לקרות בו פרשת בראשית, מ"מ אין קורין אותו כדי שלא ירגיש השטן ויאמר ודאי שהוא ראש השנה, הואיל ומתחילין בו את התורה, והוא יום ראשון שנברא בו העולם, וגם בשבת שאחריו אין מתחילין, דהואיל ואידחי התחלת התורה מראש השנה, אידחי עד כלות כל ימי הימים טובים, דהיינו עד שמחת תורה, לפי שמאז והלאה יכולין לקרות הפרשיות זו אחר זו בלי הפסק, מה שלא היה כן אם היו מתחילין בשבת שאחר ראש השנה, שהיו צריכים להפסיק לפעמים פרשיות שלה, יום טוב, יום כיפור וסוכות. וכתב (שם סימן תרס"ט סעיף י') ומה שמסיימין ומתחילין התורה ביום אחרון דסוכות, ולא בראש השנה, שהוא יום ראשון מן השנה, הוא ג"כ להטעות את השטן, שלא ידע מתי יהיה ראש השנה, שהוא יום הדין ולא יקטר על ישראל (כמו שנתבאר בסימן תקפ"א סעיף א'), וכיון שנדחה הסיום וההתחלה מיום ראש השנה, דהוה עד כלות כל הימים טובים, כדי שלא יצטרכו להפסיק בפרשיות של היום טוב (עכ"ל). ומקור טעם זה הובא במנהגים מהר"א (סימן א' הג"ה), מהר"ל (מנהגים), הוצאת מכון ירושלים, הלכות ימים נוראים סימן ד' דף ר"ס) וז"ל: וכן מה שמתחילין התורה בבראשית בשמחת התורה, מטעם זה שלא יכוין מתי תחילת השנה ולא יקטר. וכ"ה במנהגים מהר"א טירנא (מנהגים של ר"ה אלול דף י"ח ע"ב) וכתב שלא יבין השטן אם ראשית השנה או אחרית השנה.

ואני עומד ומשתאה בזה רבות בשנים, דהאין יתכן שבכל שנה ושנה חוזר הדבר לקדמותו, וכי השטן לא זוכר משנים קדמוניות (וראה בספרי מועדי קדשיך ראש השנה מאמר עירבוב שטן שהארכנו בעוד י' דברים דאנו נמנעים כדי לערבב השטן). והנה התירוץ הפשוט הוא, כיון דאמרין בגמ' (ב"ב דף ט"ז ע"א) אמר ריש לקיש הוא שטן, הוא יצר הרע, וכן הוא בזהר (חלק א' השמטות סימן ט"ז, דף רנ"ה ע"א), ואינא במדרש רבה (קהלת פרשה ד' ס"ק י"ג) מלך זקן וכסיל, זה יצר הרע (וכן הוא בזהר חלק א' פרשת וישב דף קע"ט ע"ב), וכיון שחשטן הוא כסיל, מתנהג ככסיל, ושוכח כל שנה מה שהיה בשנה שעברה, ולכן שפיר מתנהגים בכל הדברים הנ"ל כדי לערבב השטן, שלא ידע מתי ראש השנה, כיון דסוף כל סוף מירי מכסיל.

עוד אפשר למימר, והוא העיקר, ואקדים דברי רגל מוחנה אפרים (פרשת בא ד"ה למה) וז"ל: וכמו ששמעתי מן אדוני אבי זקני (הבעש"ט הק') נ"ע וזל"ה, שאמר פעם אחד בחודש ניסן, להרב המגיד המפורסם מטורשטין (הוא הרב המגיד הגדול, מורינו הרב דוב בער ז"ל, המגיד ממעזריטש), עתה העת שצריכים להתפלל, כי באחד בניסן ראש השנה למלכים (ר"ה דף ב' ע"א), ואז נתמנה בו כל השרים ושלטונים שבעולם, ולעת עתה נתמנו שרים לא טובים, ועתה הוא העת להתפלל, ע"כ שמעתי מפיו הקדוש (הובא בבעל שם טוב עה"ת פרשת בא ס"ק ג'). וכתב בהקדמה לספר לקוטי אמרים וז"ל: שמעתי מפיו הקדוש ממש (של המגיד ממעזריטש) שהבעל שם טוב וזל"ה - הראה לו - כמה שמות מלאכים, ואמר לי ממש, שעי"י שמות אלו ידע הבעש"ט בכל חודש ניסן בכל שנה ושנה, איזה ממונים ממנים על העולם, בכדי לידע איך להתנהג עמו, - ושאלתי אותו למה בראש חודש ניסן, והשיב מפני שהוא ראש השנה למלכים (הובא בבעש"ט עה"ת במקור מים חיים שם ס"ק ה', שומר אמונים מבוא השער פרק י'). וכ"ה בעבודת ישראל (שבועות ד"ה ועתה) וז"ל: שמעתי שהריב"ש הקדוש אמר כשהגיע ראש חודש ניסן שהוא ראש השנה למלכים (ר"ה דף ב' ע"א), הושיב כל מלאך על כנו, וכשראה מלאך אחד שלא ישר בעיניו, היה ממנה אחר תחתיו (עכ"ל). היוצא מכל זה, שבכל חודש ניסן נתמנה שרים חדשים למעלה בשמים, וכיון שאינא בפירק דרבי אליעזר (פרק י"ג) ד"ה סימ' השר הגדול שבשמים" ולכן כיון שנקרא שר, נמצא שבכל חודש ניסן מחליפים שטן חדש, ולכן באמת הוא לא יודע מנהגן של ישראל, ובכל שנה ושנה מעלימים ממנו מתי ראש השנה, כדי שלא יקטר על ישראל, אמן ואמן.

להסתיר את קנאתם הביטו אל חברים בר המזל. ואז שמעו כולם את המשפט המפורסם והידוע יוצא שוב מפיו של הקבצן: "כל מה שאדם עושה בין אם טוב ובין אם רע, לעצמו הוא עושה". חמתו של המלך התלקחה בו מחדש, אולם בידעו שזו פעם אחרונה שיפגוש קבצן זה, הבליג ולא אמר מאומה, וכשחיוך קל על שפתי פנה ולהלך לו לדרכו.

העני המאושר הביט עדיין כלא מאמין על התרגולות שבידו, ומלמל לעצמו: "אהה תרגולות צלויה... מערך מלכים ממש". מערך שכזה אין זה יאה לאכול בכיכר השוק לעין כל. אלך לי הביתה, אפרוש מפה נקיה על השולחן, אוסיף כמה ירקות לצלחת, ואז אשב לי לאכול את התרגולות הצלויה והטעימה בשקט ובנחת. הוא קם ממקום מושבו, אחז את העוף כאילו היה אוצר יקר ערך, ופנה לביתו השחוח הניצב בפאתי העיר. רק הריח הערב שהותירה התרגולות הצלויה הזכיר ליושבי כיכר השוק באיזה אוצר זכה חברים. כפי שתכנן, ערך העני בביתו את השולחן לסעודה, ובמרכזו העמיד את התרגולות השחומה. זו התנוססה בכל תפארתה, וריחה מילא את כל חלל הבית. עוד רגע קט ויגש לסעודה הדשנה.

ואז... כשהתכוון לשבת ליד השולחן, נשמע מבחוץ קול הלמות של פרוסת סוסים, מלווה בקול תרועה. ידע הקבצן: אלו הם צייד חצר המלוכה, השבים מן הציד ביער הסמוך, רגיל היה לשמוע את קולותיהם מפעם לפעם. כשגברו הקולות והלכו, הציץ האיש מבעד לחלון, והנה מה רואות עיניו? כל השיירה מתקרבת לכיוון ביתו, ובראש רוכב בן המלך, ניכר על פניו שהוא עייף ויגע עד מאד, נראה שמלאכת הציד קשתה עליו במיוחד הפעם.

"אך מה לפמליה הנכבדת הזו ולביתו שלו, הדל והנידח? דומה שליבו החסיר פעימה אחת או שתיים מרוב פחד. עוד רגע, ונקישות רמות נשמעו בחלל הבית. הבאים התדפקו על הדלת, מיהר העני לפתוח את דלת ביתו, ועל הסף ניצבה כל הפמליה המלכותית, למראה הבאים נאלם בעל הבית דום. אך הללו לא המתינו להזמנתו, בן המלך מיהר להיכנס פנימה, וצנח מתנשם בכבדות על הכיסא הראשון שנזדמנה לו.

שליחו של הנסיך פנה אל בעל הבית ואמר: "הנסיך חש ברע, רעב הוא מאד ויש להגיש לו מיד דבר מאכל". וכי מה יגיש בעל הבית העני לאורח רם המעלה שפרץ לפתע למעונו? כמובן את התרגולות הצלויה שקיבל מהאיש רב החסד בכיכר השוק. חיש מהר הובא המעדן, והנסיך שרגיל היה במעדנים כאלה, לא התמהמה לרגע, ומיד החל לסעוד את לבו בתיאבון גובר והולך, הוא אכל ואכל עד כי מהתרגולות הטעימה לא נותר אפילו פירור אחד.

החבורה כבר עמדה לקום ולצאת לדרך, כשלפתע החל הנסיך בן המלך לצרוח בקול רם: "הצילו! הצילו!" זעק והתפתל מכאבים. לא חלפו דקות רבות - והוא צנח ארצה ללא רוח חיים. "רוצח!" זעקו שומרי בן המלך המזועזעים, והתנפלו על בעל הבית, "הרעלת את בן המלך! אתה גרמת למותו!" הם תפסו את העני והביאו אותו למשפט לפני המלך. רועד מפחד בא העני לפני המלך, בודאי יצווה המלך להרגו מיד על כי הרעיל למות את בנו, חשב הקבצן המסכן. כשראה המלך מי עומד לפניו, התחלפה הבעת פניו הזועמות בתדהמה: הרי זהו אותו עני קבצן. לו הגיש הבוקר את התרגולות המורעלת, הן המלך רצה להמיתו, ובחר להרעיל אותו בתרגולות הצלויה, בה טמן סם מוות, ביקש להמית את העני - והנה, בדרך זו גרם למות בנו אהובו. "שחררו את האיש" הורה המלך למשרתיו, ואל העני פנה ואמר: "אכן צדקת בדבריך: כל מה שהאדם עושה - בין אם רע ובין אם טוב - לעצמו הוא עושה".

